

Віктор Мазаний

ІЗ КАПТОЛІЙСЬКОГО ПАГОРБА

Художньо-документальна повість

2-ге видання, доповнене

Рівне - 2020

УДК 94 (477.81/82)
ББК 63. 3 (4 Укр – 4 Рів)
М – 135

Мазаний В. С.

Із Капітолійського пагорба: Художньо-документальна повість. 2-ге вид., допов. – Рівне, 2020. – 164 с.

Розповідь про побачене Віктором Мазаним у США позначена лірико-філософськими відступами, асоціативними фрагментами, поліфонічною мовною палітрою – цим створюється змістовний образний лад подорожніх нотаток.

Досліджуючи факт, повертаючи його несподіваними гранями, автор ретельно дотримується законів художньо-документальної прози і ненав'язливо пропонує читачеві осмислити феномен поступу суперечливого американського суспільства.

Повість приваблює публіцистичною манерою письма, за допомогою якої відкрито ті відбитки світу, що лягли на серце письменника.

УДК 94 (477.81/82)

© Мазаний В.С., 2020

ВІД АВТОРА

У днях моїх, що залишилися по той бік океану з іменем Минуле як швидкобіжна мить, не вдасться здійснити коректури – я не зможу, яким би ефемерним, заповітним і бунтівливим, могутнім і запальним, честолюбним і владним не було моє бажання наділити ті дні ширшим змістом побаченого. Але нічого не зміниш... Усе застигло спогадом, іноді таким, що його можна назвати фантастичним сновиддям. Бо ж випало стати учасником зустрічей, які ніби готувала для мене чиясь благословенна воля, наче вона відклала їх пошарово до певного часу, щоб потім ураз, саме в Штатах, звести у логічний ряд закономірностей і переконати в банальному: світ малий і кожна випадковість у ньому – добра чи прикра – є нагородою або карою за прожите.

У днях моїх, що відбули з-під дужого крила літака за трояндове полум'я призахідних шовків американського небозводу, є дивна магія. Її єдиний рятуючий від спокуси втішатися спогадами імператив – робити поправки у своєму особистому українському житті щодень, бо тільки в цьому сенс, адже людина здатна діяти лише в суцільному теперішньому, а не минулому.

Вслід за Ніцше варто також повторювати: завдання кожного – посунути себе до рішень, які визначають день завтрашній. Принаймні, таким високим штилем затуманюватимуться тобі мізки, якщо ти покуштував хоча б чайну ложечку американського глузду й тотальної доцільності. Коли ти повертаєшся із США, то здається, заряджений небувалою відвагою і думаєш, що завдяки цьому якщо не враз, то поволі розсупониш весь формат своєї душі. Але те неясне героїчне хотіння як спалахнуло, так може й притлумитися. Бачене там неодмінно стає на прю із досвідом, який ти виніс раніше... Вдивлятися в обличчя Америки, вростати у код її демократії непросто, особливо, якщо брунька твого буття зав'язалася у східній частині Європи, зневаженій ідеологемами духовного рабства. Саме тому слід сприймати написане тут як нотатки на межі двох світів.

Цокіт копит білих коней подразнюється із вашингтонською опівнічною тишею.

Білий із золотими оздобами відкритий фаєтон котиться покволою, на помах руки він зупиниться і ти шубовснеш у м'які шкіряні обійми тарантасного диванчика.

Не думатимеш ні про що.

А чи й помрієш – у пахучій ночі Вашингтона.

У весняній тихосяйній ночі...

Запряг, що ним візникує помпезний машталір у сріблястому смокінгу, дрібним дрозжем оминатиме Капітолій, освітлений купол якого то губитиметься за темними кристалитими каштанами, то знову виринатиме жовтим яйцем на тлі темно-синього неба...

Завтра лечу додому. В аеропорту в Україні три пари найрідніших мені очей вглядатимуться в ранкову лебедіючу синь, і буду відчувати, що то саме їхні зіниці притягують лайнера, надають йому поспішної сили, закликають, аби він рвівно пронизував високий простір, щоб швидше настала очікувана мить обіймів, цілунків.

І знову обіймів.

Щойно ми обмінялися рукостисканнями із сорок другим президентом Сполучених Штатів Америки Вільямом Клінтоном. Після цього мішма пішли думки...

Жалкую, що Марлен не зуміла сфотографувати нас обох – вона саме передавала у номер матеріал із прес-центру.

...Боб Андерсон підморгнув:

– Повезло тобі, старий, маєш нагоду познайомитися із президентом Клінтоном. Він буде в Айові на національній аграрній конференції.

Через тиждень після поданої у Білий Дім заявки на мою участь у цій зустрічі надійде згода пресового департаменту, і з Марлен Лукас, кореспонденткою аграрного відділу редакції «The Gazette», де я стажувався, поїдемо в місто Еймс.

Морозного квітневого ранку проведжатимуть мене Джордж

і Мерлін Міллігани, у яких було по-родинному затишно увесь час перебування в їхній добросердній сім'ї. Після зустрічі з Клінтоном вже не повернуся до них, у Сіде Репідс.

Місіс Лукас вправно наблизилася до кварталу, оточеного поліцією. Проїхати далі по вулицях, де для «звичайних» авто рух був заборонений, їй дозволила прес-перепустка.

Перед тим, як потрапити до залу засідань і в прес-центр, – строгий контроль. Спочатку до тебе приношуються собаки, – хто знає, скільки запахів підозрілих речовин вони здатні відчувати, крім тротилу чи іншої вибухівки?

Зазирають пильно в очі кілька поліцейських одночасно (здається, що вони близнюки, настільки схожі між собою). Неспішні, гіпнотичні, запитливі їх погляди. Мовби вимагають вивернути душу – з якими намірами ти йдеш сюди, чоловіче, чи не задумав учинити щось зле?

– Заходи безпеки вжиті безпрецедентні, – каже Марлен. – Давненько я такого не бачила.

Звісно, до особливих засторог спонукав випадок, що стався минулого тижня в Оклахома-Сіті, де терористи підірвали багатопверховий будинок. Там загинули сотні людей... Саме задля недопущення підозрілих чи тих, кого сюди не просили, і зібрано такі величезні сили, які стали фільтром на шляху до приміщення, де виступатиме президент.

Ось останній пункт контролю – рамка, що реагує на найменшу скріпочку, яка десь зашпорталася у кишені... Після цього одержуєш візитівку учасника зустрічі, тобі вказують стіл, на якому можеш писати. Є й телефонні роз'єми для підключення модема.

За першими твоїми кроками від стола до конференц-залу стежать коротко стрижені міцної статури молодики у чорних костюмах. Вони деякий час косуватимуть за тобою, навіть будуть ходити слідом, вивчатимуть рухи, поки переконаються, що людина зайнята своїми суто журналістськими справами. Опісля ти пересуватимешся без ознак видимої «опіки».

Заповнений представниками годувальників Америки з усіх п'ятдесяти штатів зал поволі стихає. З'явився губернатор Айови із почтом.

Повсідалися вашингтонські урядовці.

За мить коментатор урочистим голосом, наче блискавкою, накрив присутніх, від чого вони чинно підвелися зі своїх крісел:

– Пані і панове! Президент Сполучених Штатів Америки і віце-президент!

Ставні Білл Клінтон і Альберт Гор ввійшли під овацію – аж скоробіжні брижі розворушили величезне полотнище зоряно-смугастого прапора...

Середній айовський фермер людина не бідна, але й не дуже багата. Йому вистачає на прожиття, але не досить для того, аби шикувати. Держава виписала чіткі регламенти, що дозволяють фермерам мати собі зарібок і вигідно продавати країні продукти харчування. Однак ці одноосібні трудівники висувають десятки претензій до уряду, який, вважають вони, в багатьох моментах утискує їх волю. Щоб протидіяти цьому, фермери створюють асоціації, куди входить з десяток, а то й більше сусідів. Спілку очолює, як правило, найграмотніший і найвдатніший.

Саме таких запрошено в Еймс.

Назвати цю зустріч, яка у робочому графіку Білла Клінтона вважалася однією з ключових і мала вплинути на зміну економічних векторів у сільському господарстві величезної країни, – назвати цю зустріч нарадою у нашому розумінні не можна. Ті, хто мав щось президенту розповісти, з ким він хотів звірити свій курс, займали місця за великим півкруглим столом збоку президії. Інші присутні в залі слухали. Тричі змінювалися співбесідники Білла Клінтона – така циркуляція запрограмована протоколом. Кожна команда, вочевидь, залишилася втішеною. Якщо не зовсім відповідями і намірами президента, то його жартами таки точно. Він навіть намагався римувати, причому вдало. Наприклад, його стрижневим гаслом на цьому зібранні було: «Не шкодьте фермерам», що досить милозвучно звучить по-англійськи.

Безумовно, Клінтон вибрав Айову як основний сільськогосподарський штат, не вельми переймаючись тим, що айованці не надто прихильні політично до демократів. У Айові тра-

диційно вже три строки підряд губернаторами обираються республіканці, однак це не впливає негативно на відносини із Вашингтонською адміністрацією. Клінтон говорив: слід забути про партійні паркани при розв'язанні важливих питань «по селу», адже всяк розуміє значимість проблеми.

На національній конференції йшлося про місцеве у сув'язі із глобальним. Коли вели мову про необхідність підтримки фермерства, то добре вичитувалася підводка Клінтона до світової експансії американських продуктів. Америка, дбаючи про громадянина свого, тим самим прагне, аби її людність займала вершинне становище над рештою світу, в тому числі й заокеанською. Це альфа й омега американського стану.

Клінтон не зовсім задоволений, що Вашингтонські урядовці дещо відірвані від сільської Америки, і нагадав тим з них, які були присутні в Еймсі, що коли найближчим часом його країна не задовольнить запити фермерів, то це призведе до «однобічного роззброєння» у війні за іноземні ринки.

Президент саме в Айові, цьому штаті, звідки гібриди кукурудзи розходяться по всьому світу, вирішив запитати у фермерів, що їм допікає найдошкульніше. Вислухавши, сказав:

– Мої надії щодо сільської Америки такі самі, як до всієї Америки взагалі. Ми повинні створювати добрі закони для фермерства. Адміністрація від імені держави намагатиметься поліпшувати сільську інфраструктуру, комунікації, дбатиме про освіту фермерських дітей, здоров'я фермера і його сім'ї, думатиме, як і чим зайняти землероба у міжсезоння тощо. Якщо Америка забуде про це, то все менше й менше молодих людей залишатиметься працювати на землі. З ким же тоді наша країна ввійде у наступне тисячоліття?

У своїй книжці «Між надією й історією» він називає всю людську спільноту всесвітнім, глобальним селом. Чому в метафоричному ладі президента виникла саме така асоціація, ніхто не уточнював. Однак, наяву: в системі координат образного мислення Клінтона Село є вельми стійкою, фундаментальною точкою, основою, базою, від якої залежить процвітання.

Альберт Гор, котрий вставляв подеколи свої репризи між відповідями запрошених, здалося мені, з непідробленою гордістю зазначив: його корені – у сільській Америці і він переконаний, що звідси походять усі громадянські цінності його країни.

Після завершення конференції Альберт Гор і Білл Клінтон вирішили привітатися персонально з тими, хто опинився в цей час найближче до трибуни. Подавши мені руку, президент Сполучених Штатів приязно сяйнув м'яким, променистим, запитальним, мудрим усміхом. Я представився, розповів, що стажуюся в місцевому часописі.

Показую йому номер газети, у якому вже була опублікована моя стаття про співробітництво компанії «Піонер» та українських агрофірм у галузі вирощування ранньостиглих гібридів кукурудзи.

Тут не місце і не час для розпитів, однак не втримуюся і цікавлюся, що думає містер президент про перспективи аграрних відносин Штатів і України (саме напередодні мені доводилося висвітлювати візит в Айову української делегації, яка обговорювала тут питання деяких поставок насіння і сівалок). Співрозмовник відповів стисло, конкретно, а наприкінці зазначив:

– Є кілька програм, у яких ми б хотіли досягнути успіхів.

Біля виходу із залу президента враз оточили високорослі охоронці. Він повернувся до нас – усіх тих, хто проводжав його поглядами, – і помахав на прощання газетою, яку я йому тільки-но вручив.

Високий, дужий, кремезний – під стать країні своїй. Ось він – живий приклад того, як американську мрію треба виплекати і її ж здійснити.

Якщо вам більш-менш серйозна людина у США скаже, що її надить стати президентом для того, аби поліпшити життя співвітчизників, то все-таки не глузуйте, відкиньте долю честолюбства у цих бажаннях, загляніть в суть і ви, можливо, якщо знаєте норми даної демократії, відчуєте прагнення тисяч амбітних людей доскочити верховодної в державі посади.

Коли ж у Білла Клінтона заколобродило фантастичне бажання?

Може, тоді, як він, Вільям Джефферсон Блайз IV (названий на честь загиблого за три місяці до його народження батька, нинішнє ж прізвище – від вітчима), пізнавав першу азбуку християнської любові від мами, дідуся та бабці?

Чи тоді, коли у школі мріяв про нові кондиції державотворення – вчитувався у формулу рівності і свободи для всіх, аби затамувати собі її на все життя й бути схожим на кумирів із безсмертними іменами, аби повторити й розвинути їх ходи на історичній шахівниці, де йде послідовне оволодіння загони-стою красунею, вабливою «незнайомкою» – владою?

Либонь, тоді, коли він, представницький лідер юнацького руху поручкався із президентом Джоном Кеннеді у Трояндовому садку окрай Білого Дому?

Чи як дивився по телевізору у 1962 році трансляцію знаменитої промови Мартіна Лютера Кінга «У мене є мрія» і проїнявся гуманістичними ідеями неперевершеного чорно-шкірого трибуна?

А, може, коли вчився у Джорджтаунському та Оксфордському університетах, освоюючи право й міжнародні відносини?

Чи в пору діяльності на постах генерального прокурора, а потім губернатора штату Арканзас?

...Арканзаський керманіч виявився справжнім освітнім зодчим, вістовим перемін і їх конструктором. Він вибудовував нові норми, планка яких сягала у височини майбутнього. Клінтон-губернатор свою управлінсько-адміністраторську родзинку знайшов саме в реформі процесу навчання. Він, не надто церемонячись, але й не хвалькувато заявив, що Арканзас стане лідером у цій галузі. Гріх було не відгукнутися на такий заводяцький запал.

Восени 1991 року губернатор Клінтон зрозумів: Америка потребує когось із неординарним баченням і новими планами. Також відчув, що має достатній досвід і найкращі ідеї відносно того, як відсвіжити країну. Він вимальовував картину перемін у системі охорони здоров'я, смілива терапія безробіт-

тя теж накреслена тоді. Чи блефував майбутній кандидат? Він кидався на амбразуру жорсткого спротиву, пам'ятаючи слова Ніцше: «Чим вище, тим тяжче жити – посилюється холод, зростає відповідальність». Водночас Білл Клінтон казав усім: «Ми повинні дати американському народові те, що він хоче». З-поміж іншого його народ прагнув освіти.

Президент Клінтон прийшов у Білий Дім, аби реагувати на потреби співвітчизників без зволікань. Одержавши жезл керівника найсильнішої держави світу, Клінтон, зокрема, по-знавецьки, мов професор педагогіки, соціологічно вміло виділив основні потреби освіти в сьогоденні і майбутньому.

«Життя сучасного пересічного американця зараз, як ніколи, перебуває у величезній залежності від швидких змін в економіці, від того, що ми виробляємо (більше складних товарів і послуг, менше простих та примітивних), як ми виробляємо (більше технологій, менше ручної праці), хто є виробником (більше кваліфікованої праці, менше некваліфікованої) і як добре ми працюємо (продуктивність праці)», – писав він у книжці «Між надією й історією». – Тому, відчуваючи належну відповідальність за ці зміни, треба не зменшувати інвестиції... Найбільш відповідальним є вкладати в людей: кожному громадянину – у себе особисто, приватним підприємцям – у своїх виробників і виробничі технології, а уряд має офірувати в основу основ будь-якого економічного розвитку – вишкіл молоді та нові технології».

Саме такий підхід допоможе Америці стрімко досягти великих успіхів завтра, переконаний президент. Уточнюючи свою думку, він зазначає, що, озброївши американських дітей новими знаннями й уміннями, держава зробить їх конкурентноздатними у наступному сторіччі. Тобто йдеться про фінансові вкраплення, які гарантуватимуть працюючим прибутки і зміни на краще.

Клінтон будив громадську думку і закликав не бути байдужим до тих, хто погано вчиться або не вчиться зовсім.

Він просив свій народ не втомлюватися здобувати знання і відчувати гостро невтоленість ними, дбати про тих, хто не має

для цього можливості через бідність.

Він умовляв, бо «загальна сутність освіти полягає в тому, що людина робить себе в усіх відношеннях духовною істотою», – сказав би філософ Х.-Г. Гадамер.

Клінтон влучив у яблучко, бо такі добре знав соціальну кардіограму. Америка була зачарована бажанням свого лідера, який діяв їй на догоду. І адекватно відповіла.

Клінтон наводить епізод, коли він разом із Елом Гором брав участь у своєрідних електронних дитячих змаганнях у Каліфорнії між школами штату, вже з'єднаними павутиною Інтернету. Керівники освіти штату все організували, а батьки забезпечували фінансовий бік – багато хто з них шукав для цього додаткових джерел заробітків, а також допомагав ремонтувати шкільні кімнати після того, як було прокладено електронні мережі. Понад 100 найрозвиненіших компаній штату, включаючи Санмік-росистемс, Епл, АТіТ, Нетком, Америка Онлайн, Схоластик Нетворк, Нетскейп та Майкрософт, передали різноманітне комп'ютерне обладнання, а Міжнародне об'єднання електриків та інші профспілкові організації допомогли прокласти шість мільйонів футів комп'ютерних кабелів. Але це був лише початок. Протягом наступних місяців приблизно чверть усіх шкіл штату було приєднано до Інтернету.

«Необхідно, аби кожен американський вчитель počував себе з комп'ютером так само вільно, як із шкільною дошкою», – наголошує президент, радячи педагогам всотувати вимоги часу і саме під них готувати свою інтелектуальну здатність.

У Штатах за Клінтона переоцінено роль так званих «громадських шкіл», що відкривають свої двері о третій годині. Це робиться для того, аби люди, які вчасно не змогли здобути освіту, надолужили прогаяне. До цього спонукають економічні умови, адже основні американські корпорації сьогодні потребують нових робітників, котрі б змогли виконувати роботу ажурно, тобто якнайкраще.

«Мінімум дворічна вища освіта повинна збільшити можливості працюючих американців отримувати високооплачувану роботу, – каже Клінтон. – Америка не може гарантувати

нікому одне й те ж місце в тій самій компанії протягом усього життя. Цього нема і ніколи не було. На таких засадах заснована наша система праці. Але в умовах сучасних швидких економічних змін люди повинні знати, що коли вони важко працюють, то відповідно із встановленими правилами завжди матимуть можливість перекваліфікуватись, якщо потребуватиме якась нова робота.

Я вважаю, що це – один з основних національних інтересів і національних пріоритетів: допомогти сучасним працівникам здобути ширшу освіту, а некваліфікованим робітникам повернутися до шкіл, як уже сталося після другої світової війни, коли ветерани отримали можливість вступати до коледжів згідно із Білем СІ. Ми входимо у світ, в якому знання, що завжди були відмикачкою до особистого успіху, зараз стають ключем до тріумфу всього суспільства, і володіння ними проводить вододіл між тими, хто досягатиме благополуччя в майбутньому, й тими, хто ризикує залишитися на узбіччі».

У Штатах підрахували, що кожен рік додаткового навчання після вищої школи, незалежно від того, коли хто її закінчив, поліпшує на 6 – 12 процентів шанси мати гарантовану роботу і вищу платню. «Якщо ми хочемо, щоб американці більше заробляли, ми повинні допомогти їм краще навчатися», – переконував президент.

Найуспішніші американські роботодавці вже зрозуміли це. Автор наводить приклад діяльності компанії «Харлей Девідсон». Вона провела базове навчання з математики, письма та читання для всіх робітників у спеціальному освітньому центрі. Фірма «Моторола» відкрила свій власний «університет». «Юнайтед Текнолоджіз» надає своїм співробітникам час на опанування вищого щабля освіти і допомагає платити за навчання, незалежно від того, чи потрібно це зараз для виконання їхніх службових обов'язків, чи ні. Керівники фірми переконані, що освіченіший робітник краще працює. Багато інших підприємств запровадили широкопрофільне і безперервне навчання, що дало можливість їхньому персоналу легко переходити від одного виробничого завдання до іншого і

ставитися до роботи з більшою відповідальністю.

Клінтон говорить також: «Я знаю, що багато фірм не настільки великі, аби створити власні складні програми навчання. Але вважаю, що їхні робітники не повинні перебувати поза цим процесом». Він не хоче, щоб Америка пленталася позаду!

Звісно, до успіху – непростий шлях. Але американці завжди самі себе рекрутували на прорив, точніше до цього спонукали діяльні гіганти творчої мислі – їхні президенти. Кожен з них усвідомлював те, про що сказав наприкінці двадцятого століття Білл Клінтон: «Демократія не приходить легко, дешево і швидко».

За час перебування на Олімпі цього чоловіка, з яким США досягли найвищого економічного зростання, про нього написано десятки книг, де до подробиць прослідковано дні і роки неспокійного стрімко-злетного життя – ті, що знаково промайнули під щоденними софітами слави і всенародної шани.

А часом і кривоприсяжної ганьби.

...Не можна не згадати наше зuboжене село, наші нинішні і давньочасні недогляди, коли дивишся на господарку американського фермера, на схему його взаємовідносин із державою. Та хочу одразу застерегти, аби ніхто не ставив мені на карб пейзаж. Бачив я в сільській Америці речі, які не могли не стрепенути моє ество, після чого ставало зрозуміло: якою б філігранно відточеною не була система, вона не винувата, що окремі господарі ще не доросли до вихвалюваних у всьому світі тутешніх еталонів...

Власне, «село» американцями вживається образно, бо того, що ми розуміємо під цим словом, тут немає.

Коли їдеш айовськими просторами, то обійстя фермера з'являються через кожні десять-п'ятнадцять кілометрів, буває й частіше.

Ось забовванів серед поля білий будинок в оточенні кількох високих дерев. Наблизившись, помічаєш, що це або старезні сосни, або липи, висаджені тут ще предками нинішніх

господарів. Якщо підходити за українськими мірками, то побачене можна охарактеризувати на насський лад так: ні кола тут, ні двора – лише моріжок навкруг садиби та невеличкий квітничок. Чому немає ні грядки цибулі, ні картоплі чи іншої городини?

Пауль Біршенк, у якого довелося побувати в гостях, пояснював:

– Кожен має займатися своєю справою. Ми удвох з братом, наприклад, доглядаємо до трьох тисяч свиней, відгодовуємо 65 голів великої рогатої худоби. В цьому полягає наш бізнес. А, скажімо, за декілька миль на захід звідси інший фермер вирощує картоплю, південний сусід має величезні ставки, де плодиться риба. Від фермерів продукція надходить на переробку, а потім у магазини, де ми все необхідне й купуємо, причому за дешевшими цінами, аніж здаємо. Тому яка ж потреба розпорощувати сили?

Є внутрішня спеціалізація і між братами. Один з них займається селекційною справою, має для цього великий розплідник. Я поцікавився: як швидко може прийти сюди, наприклад, ветеринарний лікар, якщо в цьому виникне знагла потреба?

– Максимум протягом години після мого дзвінка, – відповів Пауль. – Треба зважити, що ветеринарний пункт обслуговування розташований за тридцять миль звідси, у Кейстоні. А як у вас?

Викладені мною аргументи, які зумовлюють неприїзд ветлікаря у нас, Пауль ніяк не міг дотумкати. Для нього незрозумілі були завади на кшталт: відсутність у потрібний момент власне свинячого Айболита, порожні баки у транспортних засобах, обірваний телефонний зв'язок із віддаленим селом... Тут же – ніяких відмовок не може бути: всім правлять вигода, доларовий інтерес, партнерство, зведене в ранг обов'язкової виручки, адже якщо ветеринар не прибуде вчасно, то вважатиметься, що з його вини пропало поросятко. А оскільки так, то плати, винуватцю, за збитки.

...Марлен Лукас повезла мене якось у маєток до ще одного Пауля – Хемінгуея.

Закортіло запитати:

– Чи, бува, не родич нобелівського лауреата?

– Ні, – усміхнувся господар. – Про це в роду у нас ніхто не говорив, але як на мене, то коли в людей однакові прізвища, то це означає, що десь-колись вони пішли зі спільного кореня. Може, сто, двісті років тому. Я ніколи цим не цікавився. То, певно, затяжка для мене філософія...

Оглядаємо обійстя. У просторій загорожі наполохано остовпіли дві лані. Пауль помітив тінь здивування на моєму обличчі, а тому пояснив:

– Це іграшки для моїх дітей. Тварини вже звикли, що служать забавкою. Цю роль вони виконують залюбки!

Рільник показує техніку, яка дозволяє йому вирощувати кукурудзу і сою на площі 200 гектарів. Коли побачиш ці всі сівалки, культиватори, то й не дивуєшся, що сам один тридцятирічний чоловік дає раду такому лану. Тут же, на подвір'ї, у моїй пам'яті блискавкою виринули слова знаменитого одиофамільця Пауля – Ернеста Хемінгуея, який написав: «Людина одна не може. Не можна тепер, щоб людина одна. Все одно людина одна не може ні чорта». Радше, це письменницьке заперечення індивідуалізму, бо ж творцю «Прощавай, зброе» достоту було відомо, що осібність є стрижнем способу соціальної поведінки його співвітчизників.

Класичний американський герой той, хто добився удачі самотійно, так би мовити, витягував себе із трясовини за своє ж волосся. Кращі зразки американської літератури зображують сходження неординарної особистості, одинака-героя. Чи ж не тому таким популярним в американців є мотив пісні, яку співає Френк Сінатра: «Я зробив це по-своєму»?

Так само мені говорив гараздуючий Пауль Хемінгуей, вказуючи рукою на поля довкруг своєї садиби. Вдалося йому! Ще б пак, володіючи таким уніфікованим, багатofункціональним причіпним інвентарем, він поєднує кілька операцій водночас. І, звісно ж, треба вміти це з толком застосувати. Американський фермер має освіту на зразок нашої технікумівської, тому його знання сприяють господарюванню вдумливому.

Ще одна полегкість: Пауль не дуже багато зусиль і ресурсів тратить на обробіток землі, адже використовує метод, який не руйнує ґрунт.

– Культивуючи, апарат січе прикоренки скошених торік стебел. Така практика дозволяє не знущатися над землею, – зауважує господар. – Не веде до втрати свята святих цього плодючого краю – гумусу.

А, отже, у стократ зменшує ймовірність страшнющої ерозії, якої зазнали велетенські простори на планеті. Звісна річ, те, що робить з ґрунтом американець і йому подібні в усій країні (рух за це почався тридцять років тому), нам теж відоме: безвідвальний спосіб. Однак він в Україні не прийнятий.

Наші плуги продовжують вивертати лискучі скиби старооранки на поталу вітровіям, американські ж закони забороняють це робити.

У нас щороку клепають нових лемешів невідь скільки, а в Штатах вони вже підняті на постаментах. Я бачив пам'ятники колишньому інструменту американського селянського достатку. Вони стоять, як правило, перед в'їздом до айовських містечок, що повиростали, звісно ж, із фермерських обійсть.

«Плуг – найбільше прокляття землі» – слова американського фермера 30-х років Е.Фолкнера (знову ж таки однофамільця не менш відомого класика) процитує вам кожен, хто має відношення до аграрного сектора.

Тут, у Хемінгуея, я згадав українського письменника, лауреата Шевченківської премії Олексія Дмитренка: «Наш плуженько став з роками лихом землі, бо він розруйнував, перевернув своєю поличкою пласт...». Те, що робить американський фермер, як витончено він торкається чорноземлі, можна описати словами мого давнього столичного знайомого: «Йдеться, отже, про зважання на анатомію землі, про погляд на неї не споживацький, а бережний, людяно-лікарський».

Думалося тут про українське ставлення до нашої маєстатичної, двожилавої і рахманно-тихої, многоплідної і многобарвної, повногрудої і розкішної, суворой і ошуканої землі-годувальниці, не кпинити над якою сміливо закликав Олексій

Дмитренко – всупереч партійно-аграрним настановам, що по суті рекомендували мучити її безмірно й по-шарлатанному, батожити по чулому й м'якому, сумному і вразливому тілу...

Думалося про болі, над якими завжди стоїть письменницьке серце Олексія Дмитренка.

Відкрив для себе його ім'я у середині сімдесятих. Тоді потужно увірвалися у літературний світ його книжки «Листок подорожника», «Весло», «Без цього не жити», що увібрали в себе нариси, повісті, а серед них і одна з найболючіших його – «Пам'ять долини смерті». Інтерес до автора у нас, студентів факультету журналістики, вміло генерував професор Володимир Здоровега, який у своїх книжках-підручниках, журнальних та газетних статтях називав його публіцистичним пером номер один в Україні. Завідуючий кафедрою казав нам: вчіть-ся, хлопці, у «Думи про чисте плесо», у «Карпатського лісу», де оголено правду про тяжкий руйнацький гріх людський та про ще злочиннішу відсутність каяття перед лицем майбутніх поколінь і вічності...

Там, на далеких просторах Середнього Заходу, втішився, що пам'ять майнула у ще одну домашню мандрівку: до людини, яка стодзвонно вела в Україні – по-літературному блиску-че й по-совісному – лікбез у ставленні до землі.

Олексій Дмитренко для обстоювання нового погляду озброївся знаннями, почерпнутими від спеціалістів: «При оранці те, що має перегнати й поповнити чорнозем, опиняється в глибині. Ця, за висловом Е. Фолкнера, прокладка з органічних речовин «за своєю дією подібна до промокального паперу», всотує в себе опади, не пропускаючи їх углиб».

А насиченість вологою у верхньому шарі призводить до того, що вода починає стікати, виносячи родючий пил. І ще одна небезпека, на якій по-вчительськи популярно наголосив американець:

– У зораному ґрунті двоокис вуглецю вивільняється у верхні шари, і їх неминуха сухість перешкоджає цьому газу перетворюватися на вугільну кислоту, яка є одним із найефективніших природних розчинників мінералів.

Нікому не вдалося у нас перекрити шлях для відвального плуга.
Чи мало навчені?

Чи над нами вічно закляттям висітиме традиція? Де оступилася наша наука про ґрунти?

Кукурудза – золото Айови. Наприкінці вісімдесятих американці всім довели: і в Україні його можна множити, якщо братися за це культурно, охоче й по-розумному. Приклад показано було на полях Рівненщини, що лежать на одній географічній паралелі з айовськими.

...Зустріч у бізнес-центрі в Де Мойні. Коли ми там завели мову про ділові зв'язки Штатів із Україною, то наштовхнулися на лінивий погляд службовців. Їх поширені очі наче промовляли: ви про що таке говорите? Нехіть продовжувати тему стала зрозумілою. Ця структура (у ній місця посіли діти російських дипломатів), хоч і задекларована як суб'єкт налагодження зв'язків із СНД, заснована тут для лобіювання російського інтересу – насамперед у компанії «Піонер», яка постачає країни колишнього Радянського Союзу ранньостиглими гібридами кукурудзи. На українській програмі піонеристи поставили крапку після того, як наш уряд перестав платити за насінневий матеріал, що його успішно «тиражували» в Україні кілька років. Цей проект дав для наших агрономів немало: їм відкрили очі на таємниці визнаної у світі технології, вони цілковито переконалися, що не тоннами силосу, тобто водою, слід хизуватися, а вирощеним кукурудзяним ядерним зерном, якого на межі Полісся і Лісостепу можна одержати стільки, як і на південних засонцених просторах.

Може б, ця програма жила незмірно довго, якби її координувала тут, у кукурудзяному центрі, українська людина.

Українська за суттю, за духом.

Такої не було з самого початку зародження взаємовідносин із «Піонером». А наводити контакти з Україною компанія відредила серба Милутина Недельковича – із австрійської філії.

Жартома він називав себе поетом кукурудзи. І мав, скажу відверто, на те право. У непретензійності такої метафори я

переконався, коли бачив його, як він разом із нашими селянами займався прозаїчною буденщиною: завантажував сівалку, настроював її, визбирував зернинки, що впали на землю врозсіп... А яким замріяним ходив він по плантаціях, торкаючи волоть, тужаві качани в смарагдових шорстких обгортках. Його думки, висловлені під час наших вечірніх розмов біля каміна, впевнювали мене, що людина ця знає все про «королеву», з якої в нас у шістдесятих роках уїдливо глузували, діяли так, аби доценту опорочити її, дискредитувати. Милутин довів: піонерський гібрид «Скандія», наприклад, у нашій кліматичній зоні, що зрідні айовській, дає до ста центнерів зерна з гектара при 14-процентній вологості. Її вегетаційний період всього 75 днів – за цей час і на поліському клинці вона встигає ввійти у пору щедрої стиглості й плодоносить обвально.

– Ми випробовували понад 40 піонерських гібридів і залишилися задоволеними, – резюмував пан Неделькович.

Це був жорсткий бізнесмен, однак терплячий. Ставився до колгоспників із співчуттям, не сердився за їх невмієство, адже розумів, що виконують вони роботу не на своїй власній нивці, а тому вимагати від них надзусиль на нічийному полі – аморально. Але разом з тим результат був. І він мав значення передусім для американців.

Джон Даймен, віце-президент «Піонера», часто бував на рівненській землі. Якось він сказав мені, не приховуючи:

– Тут справдилися наші наукові відкриття.

Коли «Піонер» прийшов в Україну, я й гадки не мав, що побуваю у штаб-квартирі компанії в Де Мойні. Перед тим кілька років поспіль доводилося брати участь в організованих нею імпрезах на теренах Рівненщини, зустрічався із її президентом Томасом Урбаном.

Під час розмови із співробітниками «Піонера» там, у центральній офісі в столиці штату, я запитав:

– Чому компанія покинула Україну?

– Ми ділові люди в першу чергу. З цього треба виходити, – відповіли мені. – Ми готові повернутися, як тільки буде нам вигідно.

Він якусь мить помовчав, а тоді сказав словами 30-го президента США Калвіна Куліджа: «Нічого на вдієш, бізнес Америки – це бізнес».

Я зауважив, що «піонерців» у нас можуть вже й не чекати, адже випробовуються ранньостиглі гібриди одеської селекції, які наближаються за потужністю до «Мона», «Деа», «Скандії» та інших.

– Звідки ви таке взяли?

– Із практики деяких наших господарств. Про це незабаром з'явиться моя стаття в «The Gazette».

Американці, розглікувавшись із європейського дерева, жителі недавні в колишніх індіанських преріях, а тому знаки минулого не затяглися нашаруваннями пісків і чорноземів, не все струхлявіло й не все зійшло з димами зловмисними. Атрибутика побуту перших селян в Амені (так колись іменувалася тут обширна місцевість, а нині цю ж назву носить невеличке містечко) збереглася в місцевому музеї, відомому у Сполучених Штатах. Саме тут, на привілі Середнього Заходу, у двадцятих роках осіли таборищем прибульці із всіх усюд і створили щось на зразок комуни. Разом сіяли, орали, справедливо ділили результати праці.

Мали свою інфраструктуру, дитячий садочок, однаково для всіх надавалася медична допомога. Царював тут порядок, який давав змогу вижити.

Проте у часи американської депресії все це враз тріснуло, бо зрівнялівка в оплаті не влаштувала тих, хто міг заробити й більше, але не викладався – однаково ж матимеш фігу. Наруга над простим економічним законом не могла тривати довше, а тому Амена поділила мачину начетверо, і розійшлися «комунари» з торбами по світу...

Розповідали, що (не в цих землях, правда, а північніше) у 30-х роках українські іммігранти створили були щось на зразок колгоспу – і сюди проникли ідеологічні сирени. Позводили в одну кошару худобу, постягували докупити реманент, техніку.

Обсіялися.

Сяк-так зібрали.

А коли настала пора віддати кожному належну округину врожаю, то постріляли один одного...

Як могла візія колективізації стягнути американського берега і поневолити розум? Стверджують, що бацили пролетарської ідеології серед іммігрантів почали розповзатися відтоді, як з'явилася у 1915 році Українська федерація американської соціалістичної партії (УФАСП).

Аменський музей ніколи не буває порожнім. Приїздять сюди старші люди показувати молодим історичний приклад нежиттєздатності того стану, коли все спільне і нічیه. Історія тут ніби покрикує на нові покоління, застерігає, аби вони знічев'я не кинулися в марксистську облуду. Амена – це гіркий спогад про червону інвазію, яка було теж вразила Америку. Цим ніби ілюструється твердження американського філософа Сантаяна: «Хто не бажає пам'ятати про минуле, постійно приречений до того, щоб переживати його знову».

Газета, де довелося стажуватись, – друга за величиною у штаті Айова. Вона заснована чехом-іммігрантом сто років тому, виходить сім разів на тиждень. Про цю періодичність нагадують на різних рекламних сувенірах – парасольках, дорожніх сумках, великих порцелянових квартах... До речі, такий набір зазвичай одержують в подарунок стажери видання.

Співробітники, як і в кожній американській газеті, перебувають в одній кімнаті, де лунає трансляція переговорів поліції. Мало хто на це звертає увагу – всі бо зайняті своїми комп'ютерами. Найбільший інтерес до цього має репортер кримінальної хроніки, над яким і висить динамік. Тільки-но стане відомо про надзвичайну подію чи пригоду, журналіст стрімголов летить із редакції, спускається у гараж, що на першому поверсі, і за мить вирулює, аби першим дістатися на аварійне чи скандальне місце.

Спочатку тут мені запропонували сфотографуватися, адже біля кожного матеріалу друкується знімок автора – правило, яке існує в американській пресі. Причому, світлина повинна

зображати автора самовдоволеного, з усмішкою.

У першій своїй надрукованій тут статті розповів про перипетії навколо закриття Чорнобильської АЕС. Причому дизайнери помістили стилізовану карту України, але назви міст дали за російським аналогом, адже так було написано на мапі колишнього Союзу, що її знайшли в редакційному атласі. Перед тим ніхто з гостем не порадився. На моє зауваження про те, що Україна тепер самостійна, має свою мову, у редакції відреагували миттю: вже другий матеріал супроводжувався картою, де подано назви найбільших міст нашої держави українською транскрипцією, яку я запропонував.

Щомісяця працівники цього видання виїжджають у якесь містечко штату і в одному з невеличких барів влаштовують кавопис із «The Gazette». Це рекламний захід – з метою привернути до себе більше передплатників.

Того разу журналістів чекав старовинний Манчестер.

У цей день кожен, хто проходить повз щит із красивим написом назви газети, має право безплатно почастиватися навіть віскі, з'їсти бутерброд та поспідуватися із працівниками редакції, а якщо вдасться, то з кимось із місцевих знаменитостей, які здобули високі чини у столиці чи ще десь у великих центрах Штатів. Приїжджають сюди, аби поговорити про політику, податки, обсмоктати провінційні історії.

Завітав і популярний конгресмен Джим Нассел. Його появу присутні зустріли плесканням у долоні і вигуками «Привіт, друже!» На це гість відгукувався не менш по-простацькому. Українською таке бурхливо-емоційне вітання можна перекласти так: «Здоровенькі були, хлопаки! Як справи?»

Кожен хотів запросити Джима за свій столик, але незвичайний відвідувач подав знак: не до всіх разом, час є, мовляв, говоримося.

І ніякої пихи.

Великоважна й весела, витончена й гостра, мудра й прецікава точилася розмова. Просто й сердечно говорив чоловік про буденне й високе, про політичну систему, верхівку влади, про кукурудзу, на сівбу якої в тому році знову були обмеження –

сказано ж бо: перевиробництво. Згадувалися минулі ідеали і прийшли лише вчора, у яких хтось спроневірився, а хтось їх вважає рятівними...

Також у газеті відбуваються так звані творчі ланчі працівників. Хтось готує огляд певної тематики чи матеріалів окремого автора – доброзичливо й вимогливо. Тут не забули університетської журналістської науки, яка випродукувана самим американським способом життя. Дотримуються правил та вимог жанрів і не створюють еkleктичних речей. Аналітичні і коментовані статті чітко відрізняються від новин. Тому немає в цій газеті (а вона типова для Штатів) дешевої робітничо-ривської самодіяльності, наслідком якої у нас став майже вуличний стиль письма.

Часопис сповідує певні принципи, дотримання яких робить його респектабельним і популярним. Дейл Катер, який опікувався моїм стажуванням, пояснював деякі засадничі моменти в роботі американських журналістів (втім, він не зробив для кореспондента інформаційного агентства відкриття).

Зокрема, наголошував на найпершій ознаці професійного гатунку: точності в описуванні новин. Цей стандарт досконалості утверджують аксіоматично і не вряди-годи. На практиці таке означає, що кожен вислів, ім'я чи дата, вік чи адреса, а також цитата – все підноситься правдиво. Репортер мусить уміти уважно перевіряти надійність інформації, адже іноді ті, хто пропонує її для редакції, можуть навмисне викривити події.

– Наш читач особливо недовірливо ставиться до фактів із так званих «достовірних джерел». Хороший репортер, звичайно, уникає такої фрази, він старається знайти конкретну людину, вислів якої можна відкрито процитувати.

Газетна новина будується за принципом перевернутої піраміди і написана простою мовою, зрозумілою для середньостатистичного загалу. Що це означає? Усе про подію має бути сказане в першому реченні новини, а деталізація – то вже пласти нижньої частини «споруди», які можна і не читати, адже в них викладаються менш важливі подробиці. Така конструкція найоптимальніша для читача. Він швидко схоплює

головне і може перервати перегляд матеріалу, не «нашкодивши» своїй допитливості. Піраміда зручна і для використання радіотелекомпанією, яку має власник цієї ж газети. У випусках новин з такого повідомлення ведучий легко може все відсікти, а взяти лише саме оту відшліфовану, довершену, дохідливу, колоритну, містку, ударну фразу – лідируючий початок, по-англійськи lead.

Смію стверджувати, що лід – це маленьке диво журналістики, створювати яке вчать два-три семестри на факультетах мас-медіа американських університетів. Людина, яка не вміє цього робити, ніколи тут не стане високопрофесійним репортером. Завдання ліду – зацікавити читача, скоротити час споживання ним інформаційного продукту. У тому ж першому реченні мусиш відповісти щонайменше на чотири основні запитання: *хто?, що?, коли?, як?* А от для з'ясування *чому? і де?* вже присвячуй наступні синтаксичні елементи.

– Таким чином, – каже Дейл Катер, – у нас кожен день людина здає екзамен на майстерність.

Роблять це винахідливо. Використовують різновидності лідів у залежності від об'єкту відображення: одиничний (виділяє лише найважливіший аспект), драматичний (елемент інтриги), цитатний (влучне висловлювання), сценічний, описовий (психологічна картинка), затяжний (епізод життя), аналітичний (змущує до роздуму), запитальний («атака» сумнівом), одиночний «вистріл» (складається із двох-трьох слів). При виборі цього газетяр задумується: чи свіжа інформація, проста це подія чи складна, що головне тут – люди чи обставини, в якому об'ємі про це читачу вже відомо, наскільки воно важливе для нього.

З цієї творчої лабораторії новини випускають збалансованими – автор передає подію із врахуванням всіх її фактів-складників, створюючи логічну дифузю. Використовуються не дрібні деталі, а значні. Таким чином досягається мета публікації – дається для аудиторії істинне розуміння події, а не просто її переказ.

Перед тим, як надрукувати щось, газета «вмикає» своєрідний

тест, з'ясовуючи, наскільки подія підпадає під вимоги часопису, тобто чи вона є перша, єдина або остання у своєму роді.

Газети не пишуть про сівбу та збирання урожаю. «А яка в цьому першина? – дивувалася Марлен Лукас. – Настає певна пора, тому й ведуться відповідні роботи». «The Gazette» до теми підійшла з іншого боку. Вона згадала про квітень надворі і айовських фермерів лише у зв'язку із поїздкою українського журналіста в американське «село», який живописно коментував відмінності між індивідуальними власниками його країни, котрі вискочили із колгоспного зашморгу, і місцевими антиподами історичної Амени.

Тут ми підходимо до розуміння вимоги про нагальну праву новин – конфлікт. Поглянеш на першу полосу будь-якої газети і збагнеш, наскільки велике значення надається наявності цього елемента. Конфлікт присутній у спортивних репортажах, у всіх повідомленнях про війни, злочини, незгоди, у більшості новин із місцевих парламентів чи Конгресу, муніципалітету, природоохоронних органів тощо. Такі матеріали звертають увагу на неординарне або напружене, а тому мають великий емоційний вплив на читача.

Багато зусиль спрямовано на недопущення помилок. Немає виправдань тим, хто не пересвідчився у достовірності факту. Газетні грішки слід виправляти чесно і негайно – ось правило, яке сприймається, правда, з усвідомленням того, що неможливо уникнути всіх огріхів, але позбавитися їх ніколи не пізно. Одна з настанов: реабілітовуйчись, не бійтеся визнати, що схибили.

Авторитету не здобудеш, якщо не поважатимеш права тих, хто задіяний у зборі новин. Кожен журналіст знає: будь-яка організація, чия репутація була зачеплена, може розраховувати на негайну компенсацію збитків. Звідси – поведінка в рамках закону.

Керівництво газети не має ніякого іншого інтересу, аніж служіння праву читача на обізнаність. Воно також уникає речей, які можуть завдати газеті шкоду. Зокрема, таке здатні «накоїти» подарунки і цінні послуги.

Як і кожна, ця газета тримається за рахунок реклами – її готує більше число працівників, аніж тих, які працюють у «news room». Причому, не всяка реклама, що, як мовиться припливла, побачить світ. Спершу тут добряче вивчать того, хто її подав, перевіряють його реноме, а тоді лише, якщо об'єкт не викликає підозри, опублікують. Тобто існують свої правила. І так у будь-якому часописі. «Чикаго трибюн», наприклад, випустила цілий об'ємний буклет «Посібник з оцінки реклами», у якому викладено принципи цього видання щодо критеріїв прийняття чи неприйняття оголошувальних матеріалів.

Реклама в газеті – окрема філософія видавців. Давно побутує вислів, що «реклама створюється для впливу на підсвідому необхідність і ірраціональні бажання». Наводиться класичний приклад на доказ цього. Багато років сигарети «Мальборо» вважалися дамськими. Масований рекламний натиск був застосований для ліквідації такого невдалого іміджу. І ось сьогодні про «Мальборо» ніхто не скаже, що це не чоловічі цигарки.

Американці певні: завдяки рекламі умови їхнього життя стали кращими, адже вона стимулювала бажання купити що-небудь, а відтак спонукала масове виробництво товарів і зниження цін на них.

У редакції відомо, що хоч реклама приносить користь, до неї люди ставляться насторожено. Саме тому вибирається відповідна тактика. Головне, щоб з реклами не капало медом... Тут стараються не писати «спеціально зроблено для вас», «повністю натуральне», «найкращий», «найдовершеніший», «унікальний» – споживач сприймає таке із скепсисом. Ніхто не наважиться натякати на безсумнівні переваги того чи іншого мила або автомобіля. Знають і те, що підозру викликає реклама з використанням імен знаменитих акторів чи спортсменів, які вихваляють на всі лади той чи інший товар. Таких людей називають «переносник», оскільки їхнє завдання полягає в тому, щоб захоплення, яке глядач виявляє до даної людини, було рефлексоване на рекламований продукт (яким улюбленець публіки, можливо, й не користується зовсім).

Мої колеги казали, що останім часом реклама у засобах масової інформації стала чеснішою – спонукає до цього тиск збоку уряду та департаменту захисту прав споживачів.

Українці в Айові не проживають. Окремі джерела стверджують, що одну з перших груп нашої імміграції занесло сюди, на Середній Захід, але слідів ніяких не збереглося. Оскільки в програмі Андерсона передбачено зустріч із діаспорою, то повідомлено заздалегідь землякам Міннеаполіса – за чотириста кілометрів від Грінелла, де ми перебували. Причому, до української самоврядної організації столиці Міннесоти було розіслано біографію кожного з нас, п'ятьох журналістів: мовляв, вибирайте на смак.

Під'їхавши за вказаною адресою, ми побачили гурт бадьорих старих людей. А як вийшли із мікроавтобуса, почули свої імена – майбутні господарі кликали обраних собі гостей. До мене підійшли невисокого росту чоловік у кепці й в окулярах та симпатична жінка із сивою розкішною повною зачіскою.

– Я Михайло Каркоць, а це моя дружина Надія. Приємно бачити вас!

Виявляється, вони мною зацікавилися за єдиною ознакою, яка багато важила для них: я був із їхніх країв. Михайло родом із Луцького району Волинської області, а Надія – із Гощанського Рівненської.

...Обідаємо.

– Призвольтеся, – запрошує пані Надія до страв і наїдків, серед яких вабливо парує верещака – український борщ з грудинкою.

Йде бесіда – вони цікавилися, як там, в Україні, а я розпитував про їхнє життя тут.

Уже наприкінці пані Надія каже:

– У мене в Рівненській області живе племінниця – у селі Антонівка. Її дівоче прізвище теж Місечко.

– Надія Миколаївна? – знетямився я.

– Атож.

– Та це ж моя вчителька української мови й літератури, –

пояснюю свій вигук. – Вона викладала у нашій школі. Ми її просто обожнювали!

Ще хвилин п'ятнадцять дивуванню нашому не було меж. Який світ вузький...Хто б міг подумати про такий збіг...

Потім додаю: ще один улюблений учень Надії Миколаївни, а мій однокласник, Олександр Моцик теж перебуває у Штатах – працює на чільній посаді в українському представництві ООН у Нью-Йорку. (Пізніше він буде Надзвичайним і Повноважним Послом України у Турецькій Республіці, Республіці Польща, Сполучених Штатах Америки – В. М.)

Старі були втішені...

Три дні в Міннеаполісі – спроба побіжно ознайомитися із життям українців – тих, кого прибила до американського краю обітованого друга світова. Впадало у вічі, що багато з них розділені на ґрунті давньому – до цього спричинило ще з часів війни протистояння: тут опинилися, зокрема, прихильники різних когорт ОУН – прибічники Степана Бандери і послідовники Андрія Мельника.

Правда, вони не зовсім відчужені. Ці розбіжні гілки старої діаспори прагнуть не втрачати взаємин, хоча американський індивідуалізм і їх за півстоліття переінакшив. Продовжує об'єднувати одне: Україна. Швидше за все та уявна, за яку боролися. Навіть всі невтішні новини з економіки, що доходять сюди, не вбивають віру цих дідусів і бабусь, до котрих все одно не приклеїлася всуціль пелена американського шарму. Бо з ким би не зустрічалися – чи з братом Каркоця Петром, чи його дружиною Люсею, чи з Михайлом Козаком – щось таке близьке, сказати б, українське у поведінці їхній вловлюєш. Американців тутешніх такого ж сімдесяти-вісімдесятирічного віку відрізняє занадто рафінована сухість...

Я згадав, що у нас в Оржеві було проведено фестиваль «Повстанські ночі». Скільки тоді лунало розмов про те, як люди опинилися у розщепі між сталінською і гітлерівською зловорожими силами.

– Так і ми там тоді походжали! – Каркоці в один голос.

– Як не зустрілися? – дивуюся й напружую пам'ять.– І ви співали при терновім вогнищі?

– Таке! Чого б ми співали? Про що, про те, як самі себе обрубали? Плакати треба – від того, що побратим піднімав руку на побратима.

Того вечора я пройшов минулими днями Михайла Каркоця...

Познайомився із рукописом його книги, з якої почерпнув відомості про Волинський легіон самооборони. Він, виявляється, дислокувався під час війни і на Холмщині – у місцях, де проживали мої і моєї дружини рідні.

Яким було здивування співрозмовника, коли я сказав:

– Перед вашим маршем сюди польські лісові заборони забрали в мого діда коні – найкращі у Вириках...

– Звісно, присутність легіону не могла вплинути на хід дальших подій – відвернути майбутнє відселення із рідних земель сотень тисяч забужан-українців, – скрушно хитав головою Михайло.

А мені уявилося: дід цілував вікна, за ним бабця, перехрестившись, припадала устами до скла. Це ж повторили і діти – вони чмокали шибки, мимоволі ловлячи на них губами солоні краплі сліз їхніх батьків.

Далі всі гладили долонями одвірки і двері, кланялися порогам, стайні, квітнику і воротам.

Прощалися.

Вирики голосили, наче із кожного подвір'я того дня виносили покійника...

Разом із сім'єю Каркоців якось ми завітали у Музей імміграції, що в Міннесотському університеті. Українська експозиція тут найбільша. Видно, що люди, які організували її, любовно оформили кожен оригінальний документ із вітцівської землі. Одних писанок зібрано до тисячі.

Якими думками перейнявся б кожен з вас, якби вам потрапив матеріал про ваше село, де ви народилися і прожили дитячу та юнацьку пору, село, про історію якого вам ніхто не розповідав, а тому ви вважали його непримітною краплин-

кою у поліському далекокутньому світі; село, про показну минувшину якого ви сном-духом нічого не відали?

Тут, у скарбниці української імміграційної історії, я вперше прочитав про Городець – у двотомнику Олександра Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся».

За моє незнання можна дорікати хіба що часу, полоненими якого були наші вчителі... Дізнаюся: колись тут шумів водяний млин із прекрасними шлюзами, над парком – дивовижним витвором майстрів ландшафтної архітектури – білий світився палац. «Гідні уваги були його дві мозаїчні зали із чудовими карнизами, – писав Олександр Цинкаловський. – Бібліотека складалася з дуже цінних і рідкісних книжок, серед яких був оригінал Литовського статуту 1506 року й інші інкунабули з 16 ст. – 20000 томів. У 1492 р. все це належало до кн. Олександра Гольшанського, а від нього перейшло до кн. Острозьких, а від них до кн. Заславських. Останній властитель Б. Скринський вивіз ці всі цінні збірки, бібліотеку і архів до Загінець. Городець перейшов до рук Кирлова – 8, 000 десятин.

За переписом 1911 р. властителем цих маєтків був Пурбе Каміль».

Ми змалку бачили на довколишніх полях багато курганів, а над самою річкою Горинь є велике городище – у часи Київської Русі тут був замок: один з тих, які височіли над древнім шляхом Дубровиця – Городець – Степань.

Від Цинкаловського я довідався, що знайдена тут кераміка засвідчує: Городець належав до погоринських міст 11 – 13 століть, а в 15-му – до маєтків князя Льва Свидригайла. У 1911 році була тут волость, земська поштова станція, гураляня.

Ці відомості захопили мою увагу, і пізніше я дізнаюся, що у Городці періодично проживав класик світової літератури Юзеф-Ігнацій Крашевський, який тут пізнав правдиве кохання... Сюди з'їжджалася літературна й артистична еліта з Варшави і Кракова... У Городці народився і прожив п'ять перших своїх літ поет, драматург, прозаїк, літературний критик, журналіст і театральний режисер Авенір Коломиєць – відомий на теренах Західної України у 20 – 30-х роках...

Надвечір, коли я дивився на скляні верхівки хмарочосів Міннеаполіса, де догоряло відбитками янтарно-червоне сонячне марево, враз збагнув, чому мене так вабило в дитинстві і на той ставок, і на місце, де колись розміщувалися палати, з яких мої односельці, знетямлені загарбницькою злістю, пови-тягували все...

Ще тридцять років тому я застав залишки червонуватої жорстви на бузкових алеях, зарості таволги і розарій на горі Вертеп, сім велетенських осик, під однією з яких, розповідали, застрелився панський бухгалтер, бо на кілька копійок не склався йому баланс... Я любив ці місця, одухотворені приви-вабами жасминів, тут уява моя намагалася шугати в глиби-ни минулого... Приходив сюди і в місячні ночі, аби наслухати шемрання дерев та вдивлятися в чистоводдя ставу, і надвечір-ньою призахідною порою, і коли день прокльовувався з ту-манів... Тут мріяв, мучився, що бракло слів для опису свого радісно-лоскотного і тривожного, розбурханого і піднесеного, всеохопного і не до кінця усвідомленого почуття серед чарів осикового шепоту. Мене вабило сюди. Але що? Тепер, здаєть-ся, розгадка прийшла. То правда, що етюд Цинкаловського з його безсмертної енциклопедії підохотив мої ностальгічні рефлексії. Мені враз сяйнула фантазмагорична істина: в аре-алі, де я вчився сприймати красу, либонь, витав мистецький дух, що долинув з відбулих епох упереміш із космічною сріб-ною пергою і залишився як вимогливе послання від тих, хто відпив тут любов і співміряв себе із Всесвітом, розмовляв із хвилями, вербами, зорями.

Із вічністю...

Під час перебування у Каркоців знайомлюся із їх дочкою Орісею, яка певний час працювала в Україні і видала пере-кладний словник бізнесових термінів. Тоді ж пан Михайло сказав, що громада Міннеаполіса стурбована намаганням дея-ких кіл в Україні понизити Волинський університет у статусі, вернувши йому інститутський профіль. Господарі щиро були зацікавлені, аби я якимось чином дізнався про ситуацію з пер-

ших уст і розголосив громадськості через україномовну пресу США і Канади. Звісно, це треба було робити негайно.

Доведеться когось розбудити на тому боці планети...

Мине кілька днів і американські газети «Українське слово», «Наше життя» та, зокрема, «Свобода» опублікують мій матеріал «Волинський університет буде відкритий» (Свобода. – 1995. – Ч. 66. – 7 квітня. – С.1»). Там йшлося: «Волинський університет не буде закритий. Про це повідомив по телефону з Луцька у США кореспонденту УКРІНФОРМу член вченої ради вузу Іван Кичій. З'ясувалося, що напруга, викликана необережними висловлюваннями першого заступника міністра освіти України, знята. Здорові сили перемогли урядових функціонерів, які хотіли розправитися із світочем культури західноукраїнського поліського краю.

Про нездоровий ажіотаж навколо вузу стало відомо із розповідей представників діаспори та з газети «Новий шлях», що виходить у Торонто. У наведеній тут резолюції вченої ради університету говориться, що піднято руку на навчальний заклад, який здобув свій нинішній статус недавно. За цей час розпочата робота в рамках цілої низки наукових студій, а також здійснено перехід на свіжі навчальні програми, зроблено кроки до відкриття ще кількох факультетів. Є плани впровадження розробок вчених. Однак декому видавалося, що все це «не дотягує» до університетських вимог.

Сенсаційна новина стурбувала, зокрема, 12-тисячну українську громаду Міннеаполіса. Організаційний референт Комітету Допомоги Україні Михайло Каркоць сказав, що його приголомшила звістка про ліквідацію статусу університету, яким тут місцеві волиняни пишаються і зібрали чимало коштів для вузу.

– Запевнення, що прозвучало з Луцька, звичайно ж, підбадьорює на дальшу сподвижницьку працю, – прокоментував Михайло Каркоць. – Чимало родин висловлюють ще більшу готовність допомогти університету матеріально, щоб він став сильним і автономним. Ми також маємо намір подарувати унікальні книжки для його бібліотеки, незнані в Україні.

Вони розповідають про національно-визвольну боротьбу на теренах нашого далекого краю. Все це для того, аби молодь мала правдиві знання і була здатною переконливо плекати незалежність України».

Справді, Каркоці привезли для університету грошову допомогу. У музей також здали прапори, під якими ходили учасники визвольних змагань. Старі гордилися неймовірно, що з особливими почеснями їх прийняв ректор Іван Олексеюк.

Внесена діаспорою сума започаткувала стипендіальний фонд імені Лесі Українки, який слугує найбільш бажаним студентам. Михайла та Надію Каркоць запрошували приїздити частіше, в тому числі й для читання лекцій, адже їх обрали почесним членами вченої ради. Згодом Михайло прислав свою книжку «Від Вороніжа до Волинського легіону самооборони». Кілька примірників він передав для університету з присвятою, у якій підкреслював, що це «скромний дарунок для вдумливих людей, які зуміють його використати для майбутнього добра людини».

Каркоці ще раз провідають Україну. Вони організують доставку великої партії медичного обладнання, яке буде мною роздане у лікарні Рівненщини. Говоритимуть щоразу, що їх тягне сюди, однак залишатися не мають наміру, бо на перешкоді одна умова: тут їм ніхто не платитиме такої пенсії, як у Штатах...

Останнього разу завітавши на батьківщину, вони закарбували собі: є зміни, особливо в столиці – магазини сяють, вулиці святковіші. А, поїхавши в провінційні містечка, у села, не побачили того багатства і шику. Це їх гнітило і було, як сіль на поріз...

Звісно, таке несподіване знайомство із діаспорою подарував Боб Андерсон – людина самотня...

Він випробовував себе по-різному. Ось чим уже займався: працював у пресі, викладав на факультеті журналістики університету, був віце-губернатором штату Айова. Потім вирішив створити маленький колектив із 3 – 5 чоловік: налагодив структуру, яка дозволила йому заробляти, можливо, без такої напруги, як раніше. Йдеться про інститут миру у містеч-

ку Грінелл. За словами його колишніх колег, Боб усюди був фігурою показною. Він пройшов науку управління, що дало змогу пересвідчитися у слабких сторонах, як він казав, важко-обертальних структур. Еволюція пана Андерсона покликана суто американською вимогою самоствердження.

Максимально експлуатуй свій розумовий ресурс, педалюй як тільки можеш! Якісно новим заняттям для Андерсона стала діяльність у заснованому ним міжнародному центрі місцевої журналістики (ICCSJ – International Centre for Community Journalism). Зайнявши свою нішу у програмі USIA (Інформаційне агентство Сполучених Штатів), став запрошувати журналістів із посткомуністичних країн, аби показати їм різноманітний спектр американських мас-медіа. Українським представникам він дав велику квоту.

Програмою вони скористалися завдяки Базівим – Надії та Василю. Побувавши в ICCSJ, подружжя одержало мандат Боба Андерсона залучити до турів перспективних працівників ЗМІ. Надія та Василь продемонстрували американцям висоту свого розуму й людські чесноти, простоту й відкритість. До цієї мірки треба було дотягатися всім новакам, хто прибував до Боба опісля.

Наступникам випало легше – нас в ICCSJ сприймали через призму відмінної й оригінальної аури, залишеної двома львівськими авангардистами національно-свідомого журналізму.

Нам велося затишніше, бо на нас дивилися як на посланців від людей, американцями високо пошанованих, особистостей, життєве кредо яких визволяти від нечисті Україну було безпомилково оцінено простими й чільними айовцями, президентом Біллом Клінтоном.

Отож Роман Шостак та Наталія Габор зі Львова, Галина Павлів з Києва та Катерина Серебрякова із Черкаської області і я прибули до Андерсона на навчання.

Тут ми зустріли і Володимира Басіса, який проводив з нами співбесіди у Львові під час так званого кваліфікаційного раунду.

Він кілька років із дружиною та донькою проживає у Штатах. Працює у Боба – допомагає приїжджим українцям

поліпшувати англійську. Випускник факультету іноземної філології, Володимир настільки добре освоїв мову, що його вважають тут корінним американцем, приписуючи акцент то одного, то іншого штату.

Він певний час працював як селекціонер – Боб посилав його в Україну відбирати на стажування працівників мас-медіа. Для Андерсона Басіс став справді виручальною паличкою. Сам же Володимир одержав роботу, зачепився за долар-другий. Він хотів працювати й далі у даній програмі, яка мала б розвиватися – блискучий проект її нової гілки написав Василь Базів і подав Андерсону. До неї планували залучити спеціалістів Львівського університету. Але сталося зовсім алогічне: вона була зустрінута вересклявою прегидкою нехиттю тих, кому Базів добродіє сприяли потрапити у Штати. Ніхто із влізливих огудників, котрі своє кулуарне нашіптування вилили у неоковирні наклепи й вислали їх Бобу, котрі в інстанціях піднесли затіяне Василем як чужорідне для української освіти, котрі намагалися собі приклеїти ініціативу створення центру непересічних журналістських студій, – ніхто з огудників не посовістився якось подумати собі про те, що не будь Василювого корпоративного бажання, не бачити їм американської землі.

Як на те реагував сам Василь, який перед тим уже натерпівся від політичних перекинчиків?

– «Зло й добро безперервно відтворюються в кожному новому народженні і будуть існувати, доки живуть люди», – просто процитував він вислів А.Тойнбі із «Осягнення історії».

Творець завжди одинак, сірість гуртується у зграю...

Боб Андерсон приїде у Львів, до нього збереться вся братія, що провела по два місяці в Грінеллі, будуть спогади, походи на концерти, банкети по-галицькому. Його, як стане відомо, не зіб'ють з плигу протиріччя між львівськими стажерами, не звертатиме уваги на кар'єристів, знав бо, що вчинками своїми вони мавпують радянське сексотство. Він приїде у Західну Україну, вже виношуючи трансформаційну ідею стосовно ІССІ, а тому про майбутнє центру у старому вигляді майже не говоритиметься. По прибуттю додому він створить замість

нього щось подібне, але вже з бізнесовим акцентом діяльності. Тут знайдеться місце і для українських ділових людей.

На основі типології місцевого характеру робиш висновок, що оскільки американець завжди прагне змінити своє становище, він ніколи повністю не ідентифікує себе з певною групою. У цій країні всі прагнуть висунутися, що веде до обмеження дружніх стосунків між людьми. За висловлюванням Елена Рональда, автора книжки «В пошуках себе в Індії і Японії», у Сполучених Штатах «войовничий індивідуалізм поєднується з неймовірною соціальною мобільністю», залишаючи дуже мало місця для належності групі. Звідси й інше. Рональд займався психоаналізом американців, індусів, японців і відкрив, що обидві азіатські культури не мають тенденції так відгороджуватися, обмежувати себе від чужих культур, як це робить культура американська, вищою метою якої є продукування особистостей щораз вдатніших. Може, Штати найбільш прагматично виходять еволюційне лоно, в основі якого, за твердженням К. Поппера, «лежить свобода бути незвичайним і несхожим на свого сусіда, не згоджуватися з більшістю і йти своєю дорогою».

Кожна людина – окрема одиниця і генне зерно незалежності (якщо енергетика його схожості достатньо висока) проросте неодмінно. Не диво, що прапором сильних натур тут є все та ж самореалізація, адже лише це виводить тебе на вищі щаблі, дає сильні козири для незалежного поводження на американській центрифусі. Хоч таких людей в Америці достатньо, вона не шкодує коштів на все більше затягування у свій світ талановитої молоді з усіх континентів, зокрема, із країн колишнього Радянського Союзу, в тому числі й з України. Передусім такі запрошення одержують сильні математики, фізики, біологи, хіміки після туру відповідного навчання. Ця країна іммігрантів ретельно і планомірно підживлює свою потугу неординарними умами з-за океану – з числа тих юнаків чи дівчат, які не лякаються жорсткої конкуренції і вважають тутешнє біговище таким, що дає їм сповна проявити свій сприт.

Місцеві цінності видалися привабливими для рівнянина, випускника Рівненського технічного університету Олександра Скиби. Він став поєднувати обов'язки аспіранта й асистента в університеті Пурдю, що в штаті Індіана. Право навчатися в одному з найпрестижніших навчальних закладів США володар українського «червоного» диплома виборів під час конкурсу, коли навчався перед тим в університеті Вісконсин. Там він звернув на себе увагу здібностями до англійської мови, показав ґрунтовні знання з математики й аналітики. Серйозною заявкою на одержання гранду стала участь українського студента у створенні однієї з програм для освіти американських фахівців, які займаються вивченням економіки країн перехідного періоду. Перебуваючи перший раз за океаном, він заклав також основи для написання своєї дипломної роботи, інтерпретуючи здобутки сучасної маркетингової школи на діяльність конкретного підприємства.

Міжнародні стандарти освіти Олександр Скиба почав освоювати ще у шкільні роки. Як посланець рівненського клубу елітарної молоді він навчався у Німеччині та Шотландії, опанував німецьку й французьку мови. Крім того, був переможцем і призером всеукраїнських олімпіад. Молодий економіст казав, що має намір у США написати дисертацію, у якій на основі досвіду передових країн намагатиметься розробити свою модель для майбутнього промислового розвитку України.

– У тутешньому суспільстві так багато конкуренції, що зрештою доводиться надіятися лише на самого себе, – зробив висновок Олександр. – Утім, про це вам скаже кожний, якщо мова заходить про те, як можна реалізуватися у Штатах. Тут не вважають це егоїстичним, адже особистість служить суспільству, задовольняючи свої потреби. Однак не все так одномірно. Виникають і проблеми самої ж індивідуальності. Але тим, для кого нестерпними були лабеті іншого суспільства, американський спосіб життя може стати прийнятним.

Спробувати його мають можливість і українські школярі.

...З неї ще не зійшла ота білозуба усмішка, «смайл», манера її мови видає у ній особу, котра прибула десь-звідкись з-за

кордону. Хоча вже, звісно, щось втратилося з того шарму розкутої людини, яка дивиться на все проясненим поглядом доброзичливця. Першу рану після річного перебування у США їй нанесла картина в київському метро, куди вона спустилася після приїзду в столицю: насуплений і сердитий, похмурий і нежиттєрадісний люд, обтяжений болем втомленої своєї країни і власними гнітючими негараздами, пропливав повз неї...

Якби не на поліг Юлин батько поїхати в Луцьк і все-таки протестуватись, (там проходив відбір «на Америку») вона б не мала нагоди помахати ручкою статуї Свободи в Нью-Йорку чи перекинутися кількома словами у Капітолії з котримось із конгресменів. Батько штовхнув її в конкурсний вир несподіванок освітньої програми USIA і був винагороджений: американська комісія знання англійської мови дочки оцінила високо, а після цього Юлю Чайку вибрала достойна сім'я з Техасу.

Чуйність глави сім'ї та його дружини була настільки безпосередньою, що Юля через три тижні перебування в цьому приязному колі почала називати їх татом і мамою. «Мені з ними так добре велося, наче зі своїми батьками», – зізнається вона.

У школі, що в передмісті Даласа Форд Ворс, юна рівнянка спочатку стала десятикласницею. Однак, після того, коли засвідчила, який матеріал вже пройшла в українській школі (показала перекладену нею програму з усіх предметів), її перевели у дванадцятий, випускний.

– На цьому рівні учень вже сам вибирає, що йому вивчати, – говорить Юля. – Я зупинилася на економіці, праву, історії літератури США, німецькій мові та інформатиці. Це в першому семестрі. А в другому допомагала вчителю німецької мови і продовжила вивчення комп'ютера та штудіювала американське красне письменство. У нас неприйнятний термін «споживач знань», а там саме так є. З точки зору «споживача» йому потрібні лише ті знання, якими він сподівається ...завоювати світ. Не більше і не менше! Планка, що її придумують собі мої ровесники у США, надзвичайно висока. Лояльна система освіти допомагає кожному починати творити себе з підліткового віку.

Виявилось: дані фактори співзвучні Юлиним настроям. Ця

свобода, що так просто до тебе йде в руки, було, збентежила її – ось вам елемент «культурного шоку», який неминуче викликається найрізноманітнішими аспектами американського життя в кожного, хто прибув з іншого континенту, а надто, якщо ти східний європеєць...

– Доводилося багато чути перед поїздкою, що у США освіта слабша за нашу, – продовжує Юля. – Але чому ж тоді такий парадокс: у нас суцільні відмінники, але найвищий рівень життя все ж таки там. То що, його забезпечують малоосвічені люди? У старших класах учень може не зважати, наприклад, на фізику чи хімію, якщо він зацікавився іншими предметами – тими, які, на його переконання, знадобляться в житті, будуть підмурівком його вдалого майбутнього. Нас же захаращують всім підряд – без огляду на те, потрібне це буде чи ні. Прагматизм моїх ровесників проявляється в тому, що вони опановують вибраний предмет глибоко, фундаментально. Їхнє навчання цілеспрямоване. А оцінюють там раз на три тижні. Якщо не впорався із завданнями, дається шанс виправитися протягом трьох днів. У кінці року, не отримавши перехідний бал, мусиш повторно проходити курс. Тобто, існує своя система вимогливості, я б сказала, досить безапеляційна. Хто ж не хоче грати за цими правилами, опиняється на узбіччі. Такі реалії.

Юлі важко давалася економіка, право – легше, адже тут стимулюючим було бажання пізнати устрій держави й нарешті збагнути, чому законослухняність притаманна тут кожному і всякому – чи то звичайнісінькому безробітному, чи висопоставленому урядовцю. Результатом Юлиного перебування у цій школі став захист диплома про одержання освіти. По нашому – середньої. Зазвичай такий випускник має підстави подати свої документи до коледжу, куди його приймуть знову ж таки після тестування. Інтелектуальна придатність – ось простий пропуск до здобуття місця на університетській лаві.

Чи поліпшила вона свої знання з англійської? Без сумніву! Її говірка на фоні нових знайомих відчутно відрізнялася: вдома ж бо ми вчимо британський варіант англійської. У США одержала навички лише розмовної мови, а граматику там не за-

ймалася. Американці не надто оглядаються на стилістику чи синтаксис... У неї ж – багатющий словниковий запас, сильне і свідоме тяжіння до пізнання лінгвістичних глибин. Не може не згадувати у зв'язку з цим своє спостереження, яке неабияк її подивувало: ровесники-американці не вельми охочі до вивчення іноземних мов...

Ще один наслідок відвідин США: посилилася «доза» впевненості у тому, що може добитися всього, чого хоче.

Хто знає, чи вдасться дівчині пройти старими дорогами, побувати ще раз у грандіозних містах США, розпалити багатття у знаменитому каньйоні Пало Діро. Хто знає... Залежить від того, чи зробила на ній вибір ця країна, яка, незважаючи на величезні затрати, проводить потужну селекцію серед молодих людей із східноєвропейського простору.

Аби не втратити свого майбутнього?

До речі, як сказав віце-президент Міжнародного Християнського університету «Київ», доктор економічних наук, професор Анатолій Войчак, випускники наших шкіл мають нині можливість пізнавати поважні стандарти американського стилю навчання у цьому вузі, створеному в 1992 році Міжнародним університетом «Відень» і Київським Національним економічним університетом.

Знання мови стає для кожного найпершою перепусткою в американський світ небідного існування. Бо якщо ти приїхав сюди і нічирк по-англійськи, то автоматично осідаєш на маргінесі цього захоплюючого життя. Тобі будуть недосяжні блиск і його принади, не спроможешся підкріплювати своє відчуття значимості у ньому. Якщо бачиш, що тобі тут ніколи не вдасться сяк-так ліпити англійські фрази, то можеш змиритися, прирікши себе на жалюгідну злидоту – з точки зору американців, а не з нашої точки зору. Не Америка, а мова її англійська дає тобі роботу. І чим вищі твої лінгвістичні здібності, тим здатніший боротися тут за якийсь місце.

А як же бути іммігрантам, які мови англійської не знають? Якщо, скажімо, ви проживаєте у Вашингтоні, то можете безплатно вчитися в Росаріо-центрі. Тут побачите людей з усього

світу, які покинули свої країни, щоб стати якщо не багатшими, то захищеними, вільними, жити гідно. Звісно, все буде, якщо працюватимеш. Кажуть, що після закінчення курсів Росаріо-центру іммігрант може вступати в університет столиці США – настільки одержує фундаментальну підготовку. У провінції теж створюють умови для переселенців.

Утім, навіть якщо ти відмінно володієш англійською, не так легко заробити.

– Всіх непокоїть сверблячка, яка змушує добиватися чогось, – говорив мені Джордж Мілліган. – Програш, нещастя, відкидають тебе. Поразка – синонім ганьби. Це означає: нетяма. Коли не досягнеш вершини, то звинувачувати треба лише себе самого. А здобувши просто лише сяку-таку позицію, не вельми тишишся. В цьому суспільстві не вважається, що будь-яке місце є достойним. Тому не можна розслаблятися, бо це не співпадає із нашою концепцією успіху. Американці дуже серйозно сприймають філософію раціоналізму. Тобто вважається: лише дії, що приносять певну користь, є цінними, значимими. Непродуктивна робота, таким чином, є аморальною. Переконання, що удача або фіаско – це результат лише ваших, а не чийось дій, доливає напруги у наше життя.

Варто зазначити, що тут смішно хизуватися, мовляв, мої предки були багатіями. «Це минуле належить їм, а не тобі», – зауважує прагматична американська філософія, попереджуючи: не колуйся в минулому.

Для нашого знайомого, як кожного іммігранта, спершу було важливо влаштуватися на роботу, де б його професія перекладача знадобилася. Проте він не з тих, хто задовольняється найменшим – і цим з першого ж року проживання у США ідентифікував себе із середнім американцем. Кажу ж бо: малоуспішним бути немило самому собі. Початковий досвід його переконав, що слід забути поговорку «якось воно буде». Жити за такою «мудрістю» не хотів, бо вона не котується ні в одному із 50 штатів. Хіба що слабаки нею користуються. А рецепт для рішучих і сміливих – якнайшвидше входити в роль американця. Це означає пізнавати правила індивідуалізму. Наука ця

існує з того часу, як сюди потекли полчищами європейці. Навіть будучи народженими не в Америці, люди змінюються за кілька років під впливом американської культури. «Коли тобі захочеться проводити деякий час наодинці, то це означатиме, що стаєш американцем», – казав мені Джордж. Звісно ж, то не єдина ознака набуття нового стану...

Вихваляючи чи майже обожнюючи індивідуалізм, його апологети достатньо часто звертаються до фігури ковбоя – уособлення американського ідеалу: сильного, мужнього відчайдуха, який сподівається не на випадок чи подарунки долі, а лише на себе. Ковбой на коні-воронцю один протистоїть сонму недругів. Постать ця гідно ідеалізована американською літературою та кінематографом. Йдеться насамперед про лев'ячу відвагу засмаглих хлопців у крилатих капелюхах та в чоботях із високими халявами. Саме дух ковбойський переродив упосліджених, гнаних долею іммігрантів на господарів неосязної цілини. Символи ці кличуть, аби неофіти не оминали заломистих шляхів, бо лиш по таких кострубатих і підступних можна наблизитися до американської жар-птиці. А про те, що давньочасна історія тут синонімується з перемогами, свідчать назви містечок і невеликих поселень, які ви знайдете на карті кожнісінького штату, – Victor чи Victoria.

Перші твої більш-менш великі гроші – спосіб проникнення до вищого класу суспільства. Таким чином ти можеш стати там своїм, тобі дозволять засвоїти притаманні звички, ти проймешся певним стилем, почнеш сповідувати ідеї, якими не навантажував себе, перебуваючи в бідності.

Обов'язково тоді пристанеш до якогось клубу. Сім'я Нейманів, у якій я гостював, є членом одного з таких – «Optimistic club». Взагалі це ознака престижу – належати до певного об'єднання.

На одне його зібрання задалегідь запросили і мене. Місіс Колін Нейман розповідала, що їхня група дуже рада, коли перед нею виступає хтось із іноземців. Таким чином одержується інформація про країну, особливо їм цікаво, коли йдеться

про посткомуністичні держави. Така зустріч, яка відбувається у невеликому ресторанчику, триває годину. Американці вельми ввічливо задають запитання, борони Боже, аби тут лунали провокаційні випадки з їх боку, що свідчило б про брак культури спілкування.

У суспільній ієрархії вищого ґатунку можеш розміститися лише тому, що маєш достатньо доларів. Твої гроші запевнюють: оскільки в тебе вони не виводяться, значить, здатен їх заробляти. І ще американці кажуть: гроші демонструють ступінь того, наскільки особа оволоділа світом.

Одне застереження. Є недоладні товстосуми, які будь-що намагаються проникнути у вищий світ. Але не всіх він сприймає. Багатьох таких парвеню тут недолюблюють. Тих, хто вийшов із низів і прагне досягнути аристократичної планки, не будучи широкою натурою, вважають простацьким вискочкою.

По-різному представники кожної професії видряпуються до примари жовтого диявола чи й просто до надійного шматка хліба.

Якось ми відвідали американську тюрму, але не ту, де зазначені відбувають багаторічне покарання, а реабілітаційну. Тобто сюди звозять із «зони» таких, хто незабаром виходитиме на волю. В'язням, які вже провели за ґратами чимало літ, дають певні побутові послаблення, в них на дрібку більше вольностей, їх ніби заново призвичаюють жити у суспільстві. Отже, не випихають за мур – одразу в людський тлум, у світ рівних можливостей, де можна приохотитися до насолоди і захлинутися від свободи, а поступово вчать знову зважати, що навкруг тебе будуть інші гомосап'єнс. Існує порядок, руйнувати який небажано, бо прищекнуть і все...

Перебуває тут людина півроку. Однак те не значить, що в цьому закладі якісь менші чи поблажливіші вимоги до дисципліни, чи не існує в'язничного статуту. Все організаційно так само, як і в звичайних буцегарнях, адже не можна ні на мить забувати, що тут «згребли» набрид, злочинців, які когось застрелили чи покалічили, звалтували чи накоїли ще якоїсь біди... Відповідно працює звична система охорони і покарань.

За проступки тут садять в одиночку-карцер, можуть продовжити строк, урізати твої права – в межах закону, звичайно. Для того, аби функціонував цей механізм, потрібна, певна річ, варта. Так ось у цій арештантській фортеці, що височить над айовськими полями, начальником наглядачів є... жінка. Коли нам показали її, то здивуванню не було меж, адже поруч неї стояли просто-таки геракли, котрими командувала.

Начальник тюрми, розповів, що він спершу дуже ніяковів, коли сюди прибула на службу ця тридцятирічна місіс. Вона виборола таке право у конкурсі, який проводиться федеральними властями й органами юстиції зумисне, аби відібрати спритну, сильну, розумну, хитру персону. Серед претендентів виявилася і жінка. Їй не можна було відмовити, бо вона змагальні тести виконала ще краще, аніж дехто з чоловіків.

У реабілітаційному «відстійнику» високомірно подивилися на неї дебелі пузаті наглядачі. Із сардонічним смішком кинули чимало гострих і масних сороміцьких слівцят з-поміж себе, коли одного ранку їм представили їхню крутостегну, ефектну, жилаву й пружну начальницю у строгому мундирі, який підкреслював її статну вроду. Зате через годину під час перших же занять у спортзалі підлеглі різко змінили думку про мем: жоден не зміг устояти на ногах перед її блискавичними прийомами і вмінням заламувати руки.

– То було кумедне видовище, коли стокілограмові бевзі бехкалися на долівку, підсічені рвучкою рішучою панею, як лантухи, – сміється шеф в'язниці.

Не випадково потрапив сюди і він. Юрист за фахом, пройшов відбір серед 19 конкурсантів. Це свідчить про те, що держава впевнена у високій посадовій моралі таких людей, а саме за цією якістю добирають правоохоронців. Мер Грінелла, тезка Боба Андерсона, розповідав мені, що одного разу він перевищив швидкість своїм автомобілем (поспішав на якусь важливу зустріч) і його зупинив полісмен. Голова міста спробував було виправдовуватися і сказав патрульному: «Я мер». Страж дороги відповів: «А я поліцейський». Довелося порушнику заплатити штраф 50 доларів – по-інакшому тут не можна й

по-іншому не вибавишся від прикрощів. А начальник поліції цього ж містечка казав, що він ще ні разу не заїхав своїм авто під заборонний знак. «Якби й наш президент сам вів машину, то за «цеглинку» не зарулив би нізащо», – помахав вказівним пальцем шериф.

Але наразі щодо в'язничної теми. Як вона робиться, спостерігав мій колега Роман Шостак, котрий стажувався на телебаченні у місті Ватерлу. Мешканці тутешньої каталажки почали скаржитися начальнику, що не мають достатньо умов для гри в баскетбол і теніс. Про це дізналася, звичайно, громадськість, чим стривожилася. Члени місцевого ротарі-клубу вирішили подивитися, яка там насправді ситуація. Їх пустили в камери, де вони хотіли переконатися, що вимоги злочинців є або забаганки, або насправді свідчать про порушення прав людини. Раз у дві години телебачення вело прямі трансляції звідси – за це було заплачено тюрмі. Ротаріанці із камер нарочито наївно-глузливо повідомляли: важко перебувати тут роками, коли немає біля тебе твоєї собачки, коли ти позбавлений можливості їздити машиною... І ще й у баскетбол не дають грати тоді, коли захочеться...

З цієї смачної історійки кожна сторона вивудила свою щуку: в'язниця продемонструвала демократизм і те, що вона краща, аніж якась інша, а телевізійники трохи дали «кіна» для заспаного провінційного глядача.

І все це викликане невтомним духом змагальності, який тут під'юджує у будь-якій царині. Він стимулює і не залишає ображених, бо, як казав Джордж, не зміг стати переможцем, зобижайсь на себе. От і місіс Дженіс Шміц, вчителька, у сім'ї якої мені довелося гостювати, розповідала про «сито» відбору вчителів. Вона зазначала, що, як і кукурудзи, в Айові є «перевиробництво» вихователів початкової шкільної ланки. Такий фахівець має високу зарплату, тому багато хто на неї цілиться. Ось чому великий наплив у педагогічні університети. Чим це закінчується? А тим, що на одне місце вчителя іноді претендує... сто чоловік.

– Так, принаймні, буває в Айові. Треба мати не просто ща-

стя, а бути талановитим, щоб виграти цю посаду, – каже місіс Шміц, стаж у педагогіці якої сягає сорока років.

Призвичаючись до цієї країни, починаєш розуміти: американцю вельми важливо знати, що про нього думає світ. Адже успіх – на фоні когось, чужих невдач, здобуток – протилежність чийомусь неталану. Чи завжди тут люди були такими? Культуролог Девід Роман стверджує, що ні. Колись американці керувалися внутрішніми цінностями, тобто зверталася увага на своє «я», яке доволі точно відбивало сутність кожного у своїх очах. Володимир Басіс, наприклад, зрозумів, що по-добатися тут іншим, бути поміченим громадою – архіважливо. Він ліпить свій престиж у тій вечірній школі, де викладає. Його знають як вправного гітариста і співака. Яюсь він і мене запросив у школу... Ми ознайомили курсистів із піснями на слова Олександра Богачука. Спробували пояснити гаму об-разності у його творах, які вже стали спадщиною народною.

«Це наш широкопрофільний навчитель», – казали після концерту мешканці міста про Володимира. Така оцінка дає йому право почуватися своїм серед цих людей середнього класу, до становища яких він хоче піднятися.

Те, що популярність вважається ознакою успіху і є важливою в американському розумінні, спробували продемонструвати Джордж і Мерлін Міллігани. Про свого майбутнього постояльця вони вже багато чого знали, адже слідкували за його публікаціями в «The Gazette». Коли я ввійшов у їхній будинок, то у вітальні побачив наклеєні на великому планшеті газетні вирізки – мої матеріали. Над цією експозицією був прикріплений плакатик із написом: «Welcome Victor!». Я засумнівався у доцільності такої «виставки», але Джордж заперечливо похитав головою:

– Ми це знімемо лише після твого від'їзду. Так що терпи.

Зичливі Мерлін і Джордж продемонстрували, які вони ви-нахідливі іміджмейкери. У невеликому місті на Середньому Заході Сідер Репідс багато їхніх знайомих, особливо з інтерклубу,

знали: у Мілліганів гостює журналіст з України. Господарі казали, що ця обставина їм особисто приємна, а тому вони хотіли якось підкреслити значущість перебування візитера саме в їхньому домі. Тому Джордж повів мене одного разу і до свого шефа – мера міста. Виявилося, батьки його – чехи. Вони прибули сюди після другої світової війни. Тут цілий квартал чеський, де є національний ресторан, оздоблений деревом із моравського краю. Звісно ж, подають тут і чеське пиво та смаженину горянську. Й обов'язково черлене вино із темника.

Гостюючи у сім'ї місіс Дженіс Шміц, мав багато нагод говорити про систему виховання американських дітей. Співрозмовниця дохідливо ілюструвала свій досвід:

– Весь смисл педагогічних зусиль зводиться до того, аби досягти такого становища, коли діти не будуть відчувати, що вони є тягарем для батьків. Якщо старший школяр намагається шукати будь-які шляхи до фінансової незалежності, це свідчить про добре засвоєння ним азів американського закону виживання. Існує певна кількість підлітків – вихованих, творчих і працелюбних, які створюють щось корисне, тобто живуть турботами великого світу. У багатьох з них – загострене сприйняття соціальної несправедливості і бажання виправити її.

Саме такі йдуть десь підзаробити. Не завжди їх до цього спонукають нужда й батьківське безгрошів'я. Просто кожному 16-річному тут личить мати «зелені», аби втолити свої забаганки. Батьків це тішить, авжеж. Вони ладні всіляко підтримувати, ба навіть стимулювати найменше кволеньке бажання дитини мати свій кровний гріш. Такі можуть платити сину чи доньці за скошування трави на газонах, миття машин, яких у кожній сім'ї мінімум дві, за доглядання менших братиків чи сестричок.

– Наш обов'язок – розвивати в дитині жвавий заповзятливий розум, – провадила далі пані Дженіс. – Задля цього витрачаються кошти і час. Водночас батьки не дозволяють собі рекомендувати синам чи донькам обирати ту чи іншу стежу. Чому? Все та ж віра в індивідуальність. Можливості для кож-

ного безмежні, а тому слід дати волю, аби хлопці й дівчата уявили своє місце. Для цього не треба заважати їм експериментувати. Якщо хтось молодий хоче самореалізуватися у цьому житті, тобто досягнути певної мети, не можна рано заспокоюватися на досягнутому – така проста наука лунала у мене вдома, коли я ходила у школу, і тоді, коли вже матір'ю стала сама. Дуже важливо не зламати дитячу індивідуальність. Тому при вихованні батьки намагаються підкреслювати позитивне. Замість того, аби дорікати трилітньому художнику, що у будинку, який він намалював, не вистачає даху, кажемо, що це – найкращий із палаців, які ми коли-небудь бачили, і прикріплюємо «картину» для постійного огляду на видному місці. Ми хочемо, щоб дитина відчувала: вона особлива, унікальна. У ній слід підтримувати таке переконання, але в розумних межах. Адже самоствердження – процес довгий, навіть при наявності таланту.

Тільки-но дитина починає говорити, її заохочують до вираження власних думок та бажань. У кожної – свої іграшки, якими її не примушують ділитись, якщо вона того не хоче. Скаже дехто: ростимо загнибід, змикрутів. Але це неправильно – знову ж таки з погляду наших уявлень про культивування незалежної особи.

– Подібний «сорт» егоїзму не стривожує?

– Певною мірою так. Але ми виходимо з того, що право на власність і на розпорядження особистим часом святе. Дитина може відмовитись пускати кого б то не було до своєї кімнати. Поганим тоном вважається читання щоденника чи листів дитини батьками без дозволу. У цьому вона вбачає посягання на її секрети. Вважається природним для дитини мати від батьків таємницю.

– Як ставляться до «різкового» методу?

– Багато батьків ніколи не б'ють дітей і не ведуть довгі бесіди з ними, якщо вони у чомусь завинили. Шльопнути – це зовсім не по-американському. Користуватись своїми фізичними перевагами американцям здається неприпустимим, та й до того ж вони постійно побоюються образити своїх чад чим-небудь.

Коли в когось труднощі, ми кажемо: «Аврааму Лінкольну теж багато чого не вдавалося, перш ніж він став президентом». «Нічого не робити – нічого не досягти» – ця практична мудрість теж у ходу. Хрестоматійно згадуємо і Бенджаміна Франкліна, винахідника й письменника, дипломата. Історія його сходження до слави особливо дорога серцям американців як життєвий приклад людини, яка «зробила сама себе». Він створив багато афоризмів, наповнених цільною дидактикою, а серед них і такий: «Хто рано лягає і рано встає, той буде здоровий, багатий і мудрий».

– Часто доводилося чути, як батько запитує мало: «Ти зараз хочеш додому?» «Ні», – відповідає той, явно стомлений, плачучи. Реакція? Батько продовжує безцільно сидіти у холодному парку – хлопець-упертюх не поспішає. Для іноземця виглядає дивним такий спротив... Дрібка зневаги хіба не переросте у щось потворніше? Чому діють у таких випадках найдогідніше?

– Вважається, що дитина в ці хвилини вчиться відповідальності за свої рішення і відчуває власну значимість. «Вирішуй сам» – превалює більш ніж де-небудь. В ідеалі система американського виховання виробляє здатних до дії, незалежних людей. У кінцевому висновку дитина мусить сама відповідати за своє життя.

– Знайомлячись із вашою культурою, звертаєш увагу на такий термін, як емоційна стабільність дитини. Що це означає на практиці?

– Американські батьки втратили впевненість, яку мали раніше, у проблемах наставлянь на пуття. Саме їм на підмогу приходять багато спеціалістів – психологів, педагогів, лікарів, які і допомагають досягнути цієї стабільності. Через що? Треба вміти слухати і розуміти дитину, інакше вона виростатиме психічно травмованою. Над усе у її розумі повинно закріпитися переконання, що батьки будуть любити її, незважаючи на переступ, навіть якщо вона щось утне або кудись вшелепається. Коренити не смійте! Це важливо для формування основ упевненості в собі. Батьки постійно намагаються втра-

тити значення авторитарності, прагнучи, щоб діти були для них друзями, яким не хочеться казати «ні». Недавно спеціалісти відкрили деякі допустимі межі у вихованні самостійності: виявляється, діти щасливіші, коли їх батьки діють як батьки і примушують виконувати певні правила. Іммігранти стикаються постійно з цими проблемами. Але вони дають нагілки непослухам, як належить.

Місіс Шміц жалкує, що батьки все менше часу проводять з дітьми, адже вони більше працюють. Навіть у вихідні сімейні бесіди куці. Тому діти забавляються самі. До речі, іграшки недорогі при тутешньому рівні життя. Діти, особливо у маленьких сім'ях, бувають завалені ними. Якщо хочеться розпестити дитину, зробити це у Штатах дуже просто. Але маємо й наслідки цього: де дітей надто вицяцьковували, там вони стають недисциплінованими, егоїстичними і нещасними.

– Багато соціологів вважає, що засилля телебачення – одна з найгостріших проблем американського суспільства...

– Та що там соціологи! Я це бачу сама. На наших екранах часто дійсність прикрашена... За роки роботи у школі я з'ясувала: діти, які багато часу приділяють телевізору, мають менш розвинуту увагу у порівнянні з тими, хто не обрив такою звичкою. Серед останніх найбільше успішних учнів. Помічено, що ті, хто зловживає переглядом програм, не можуть довго зберігати зосередженість. Вони хочуть, щоб їх і на уроках розважали. Хіба це нормально? Якщо дитина проводить роки активного формування організму перед телевізором, їй загрожує навіть певна неврологічна травма. Атож! Насилля, що атакує з екрану, дає збочену картину оточуючого світу. Ті, хто надто приохотився до телеекрану, стають лінюхами в житті. Ось чому американські діти, часто розумні і талановиті, не бажають перепрацьовувати на уроках і вдома. А от діти іммігрантів не так самозабутньо пожирають екранні порції – вони дивляться телевізор з метою кращого засвоєння англійської мови. Але це на перших порах...

Хоча, відверто кажучи, важко не звертати увагу на «ящик», у якому кишить 70 і більше високоякісних програм, під-

креслюю, – американських. Сьогодні у сім'ях стараються боротися із «електронним наркотиком», принаймні дозують час перебування перед екраном. Зрозуміло: батьки хочуть, аби діти всю увагу приділяли здобуванню знань, які розширють крайобрі світу. Старші бажають над усе, аби їх спадкоємці виробляли не шибенну вдачу, не тупу чи мляву, а трудящу. Підліткам настійно нагадують: треба вбиватися в колодочки. Цей вік для американців відмітний, він значить набагато більше, ніж для інших культур, у яких часто розглядають його лише як останній дитячий тайм-аут, а тому не зважають на витребеньки чад. Тут хлопця чи дівчину в такому віці підводять до розуміння необхідності підготовки себе для єдиноборства за добротність життя.

Питаю у Джорджа:

– Чому прийнято, що діти стараються покинути батьківський дім, коли їм сповниться 18 років?

– Вважається, що з цього моменту вони стають повністю самостійними. Якщо ж трапиться, що дитина затримається в батьківському домі, це викликає тривогу. Більше того, залишитися у своєму рідному містечку – значить показати безхребетність, відсутність кипучої молоді сили й наполегливого наміру стати впертим і послідовним борцем. Це не типово, не по-американськи, а тому засуджується чи сприймається як щось ненормальне. Тут кожен мовби народжується для того, аби вриватися у світ, таранити його, пручатися і хапатися за соломинку удачі. Підліток не може бути обвішений занадто старомодними веригами родинного пієтету. Американський спосіб життя характеризується постійними змінами і успіх належить тим людям, які, якщо знадобиться, можуть жити і процвітати далеко від отчого дому.

Тінейджер, котрий виховується з ідеєю психологічного відчуження від родини, саме в ці роки віддаляється від своїх батьків, у нього атрофується пуповина, яка оберігала святість пенатів... І нічого трагедійного в цьому ніхто не вбачає. Не можна тут жалкувати за насидженим гніздом. Завдання батьків – дати нащадкам всі оптимальні можливості для успішного

входження в пору дорослості, а потім зійти з дороги. Звичайно, є багато шляхів допомоги дорослим дітям, але вона здійснюється дуже ненав'язливо, делікатно.

На моє запитання, чи поділиться він своїми мільйонами із сином, коли той закінчить навчання в університеті, один «курудзяний» магнат відповів:

– Бачите, для того, аби він заволодів мільйоном, достатньо розчерку мого пера, скажімо, на банківському документі. Однак я так робити не збираюся. На час канікул після першого року навчання я направив його на лісоповал, після другого він працював у посудомийці, а після третього, либонь, поїде у каменоломні. Хай пізнає, скільки вартує один цент. Такі випробування до снаги лише чіпким хлопцям, які ставлять високу планку в житті, тобто хочуть домогтися багатства, застосовуючи інтелект чи сильні і вмілі руки. І той, і інший спосіб однаково схвальний. Якщо юнак терпляче пройде цей курс гарування, а потім ще й зуміє поставити власну справу, звісно ж, батько підсобить. А з белбасом йому не по дорозі.

Концепція свободи не втрачає своїх привабливих сторін і в старості... Характерно, що й батьки на схилі літ теж хочуть бути такими ж незалежними, як і їх діти. Вони не бажають доживати останні дні із родиною – йдуть у будинки престарілих, якщо вже самі собі ради не дають. Самоізоляція цього роду – звичайне явище. Як і «здати» батька чи матір в «інтернат» – з єдиною метою: полегшити їм хворовиту чи безсилу, нерадісну чи самотню, одноманітну чи печальну, похмуру, світлу чи набридливу старість. «Ні за яких перипетій не хотів би стати дітям каменюкою на шиї, – казав мені один дідусь, з яким ми подорожували відлеглими шляхами його літ. – Такої глузливої долі не побажає ніхто...»

Ці заклади – не кепський варіант. Вони є всяких гатунків. Зрозуміло, що елегантні й комфортабельні – дорогі. Пацієнти розраховуються самі за кут. Остання обставина підносить їх дух, бо це є ознака власної свободи. Буває, що платять діти.

За моїм знайомим уважно доглядають службовці цієї тихої обителі.

А ще є й інші опікуни – волонтери, ті, які ніде не працюють, тобто мають вдосталь вільного часу. Патронат над подібними притулками вважається проявом високих чеснот. За дану роботу ніхто не платить, але це всюди схвалюється. Таку людину зустрічають на всіляких публічних зібраннях оплесками. Ось узяти Колін Нейман. Вона каже, що то її обов'язок як ревної християнки скрашувати понуре життя якоїсь там старушенці. Останній так само приємно спілкуватися з Колін – колишньою викладачкою німецької мови університету. Зазначу: ніхто не приневолює до добродійства. Воно поширене в різних галузях. Часто-густо люди приходять на колишню роботу і раді виконувати найдріб'язковіші доручення персоналу. Просто так, безплатно хочуть прислужитися своїм учням хоча б тим, що переносять папери з відділу у відділ, або залюбки консультують молодих співробітників.

...Колін якось повела мене в будинок старечого згасання, який би ми у себе нарекли не інакше, як санаторій зіркового класу.

Зайшли в палату. Колін довго бесідувала із добродушною, худою, кволою, як виявилось, найдревнішою тут бабусею. Розмова ця стосувалася насамперед здоров'я підшефної, а остання в свою чергу засипала відвідувачку десятками запитань про сім'ю Нейманів. Коли гості підуть, старенька знову буде надокучати медсестрам, які ні виглядом, ні словом не викажуть своє, можливо, бридування. Робота ця вимагає від кожного витримки і такту. Америка своїм громадянам, які є пенсіонерами, гарантує не на словах, а насправді надійне безбідне життя. Навіть якщо людина опинилася в притулку, то тут їй медперсонал від імені держави має забезпечувати повний комфорт. Є приписи і за ними мушиш грати, якщо хочеш мати роботу. Але, власне, мабуть, не зовсім правильно говорити тут про примус. У Штатах кожен має те місце праці, яке заслуговує. Це всі дуже добре розуміють і оцінюють відповідно свої можливості. Тому всякий дорожить тим, що здобув, і не мріє про нереальний шматок: якщо не під силу, не смикайся, бо не урвеш... Ось ця молода медсестра добилася місця няні ветхих пацієнток. На інше не розраховує.

Щоразу більше пансіонатів анахоретів-самітників у найприятливіших кліматичних зонах США. Дітям сюди не рекомендують часто приїжджати для провідування. Такий порядок подобається безутішним слабосилим батькам...

А бідні та недавні іммігранти? Вони вимушені проводити останні роки життя у своїх дітей...

Колін Нейман:

– Літні люди, хоч до них є відповідна повага, розглядаються, однак, часто як анахронізм. Культ молодого сили, лише на нього опираються Сполучені Штати. Тільки молодь може привнести у світ відчутні переми. Старі люди, які є просто банальним символом минулого, можуть запропонувати суспільству менше... Віджиле без сентиментальності відкидають на смітисько забуття.

Але старість не поступається. Відчайдушні спроби виглядати молодим рік у рік стають інтенсивнішими. Пластичні операції, які були у минулому привілеєм лише дуже багатих, сьогодні роблять і люди середнього класу. Цілий ряд інших зовнішніх перетворень спрямовані на усунення ознак фізичного хиріння. Відмолодіти, забути болячі! – ось лозунг покоління, яке запізнилося у двадцять перше століття...

Сьогодні у США вельми активно відстоюється думка про те, що треба переглянути поняття старості. Прапором для багатьох стала книжка відомого американського письменника Діпака Чопри «Тіло без віку, душа без старості».

Два століття тому середня тривалість життя становила для чоловіків 35 і для жінок 38 років. Нині вона перейшла 70-річний рубіж. Ця обставина поклала відбиток і на розуміння поняття статечного віку.

Люди, пише автор, навчилися краще боротися із хворобами, змінили кулінарні пристрасті, менше їдять тлустого, соленого, надаючи перевагу овочам і морським продуктам. Займаються не такою важкою, як колись, фізичною працею, активніше проводять вільний час.

Довше життя, здорове харчування, косметичні операції – все призвело до того, що 40 – 50-літніх жінок усе ще вважа-

ють молодими. Недалеко той час, коли це стосуватиметься і 60-річних дам.

У центр, відкритий у Сполучених Штатах Діпаком Чопрою, приїжджають тисячі людей з одним бажанням: як навчитися втекти від старості, як вибавити себе від неї? Чому так болісно її переживають? Дуже проста відповідь: ця присмеркова пора сприймається багатьма, як кара, адже у країні, де стільки можливостей радіти життю, ти раптом стаєш враженим немощами, відходиш на силі... Не можна з цим змиритися, тим-то кожен день пенсійного життя тут є спробою у десятки разів сильнішою, аніж в молодості, насититися світом, вивчити його нову азбуку, хоч вона і є малозрозумілою... Це ще одна прикметна риса американського способу, яка, звісно ж, несприйнятна в інших культурах, де життя є страждання, де старість не категорія філософствування і нікого не лякає своїм раптовим візитом, а радше наближує вибавлення від тернистої доли...

Проблема престарілих американців останнім часом дуже багато обговорюється. Пояснюється це тим, що їх кількість зростає, а через 20 років стане ще більшою. Сучасна медицина пропонує масу методів продовження життя людей, які тягнуть свої останні роки. В результаті лєвова доля медичних послуг припадає саме на них. Навіть коли прядуть на останню, старі американці завзято пручаються смерті і більшість вмирає у лікарні, прагнучи незмірно подовжити свою земну осінь за будь-яку ціну.

Якось ми відправилися у клуб, де збираються ті, кому за 60. Вік багатьох, кого там побачив, виявилося, я занижував... Коли запитав у Джорджа, скільки років отим двом бабусям, що ширкають, ковзають, топчуться у повільному танці з вояцького вигляду дідусями-перестарками, то відповіла Марлен, яка знала їх:

– Сімдесят вісім.

Про що можна міркувати, дивлячись на самовдоволене ви-каблучування цих древніх місіс із нафарбованим сніжно-білим волоссям, які ні разу не зашпортелися своїми високими шпильками на танцювальному подіумі і, здавалося, хочуть

одного – бути в осередді ровесників?

Чи не прийдуть на гадку наші матері, котрі поклали на колгоспних буряках силу та вроду і ледве ступають зболеними ногами по землі? Їм не до вихилясів...

Не диво, що багато людей похилого віку ведуть тут дуже активний спосіб життя.

– Ставши пенсіонером, я наче на світ народився. Адже маєш нагоду по-справжньому відчути, що особисто для тебе ця країна може дати багато, – казав Михайло Каркоць, який зазнав бідувань до щирця, поки долав шлях із рабства....

По-різному використовують викуплений роками праці у держави час. Пан Михайло Каркоць став громадським діячем, пише мемуари. Він є організаційним референтом Комітету Допомоги Україні, секретарем відділу Українського Народного Союзу в столиці Міннесоти. Впродовж п'яти років разом з дружиною двічі побував в Україні. А можливостей подорожувати по Штатах, звичайно, більше. Інше знайоме сімейство поїхало любісінько в Техас за триста миль – там місяць займатимуться у школі аеробіки, щоб удосконалитися потім у вальсуванні. Колін і Джім Неймани гайнули в Європу...

Звісно, та людина похилого віку нещасна, яка не має здоров'я і грошей. Утім, за цим параметром старість скрізь однакова...

Джорджу і Мерлін вже за п'ятдесят. Свою фізичну форму вони підтримують за допомогою тренажерів, розміщених у цокольному приміщенні їхнього особняка.

Віра американців у прогрес виростає з передумови про те, що особистість може змінити свою натуру, але якщо не вдасться зробити цього, то хоча б не дозволяти дрімати тілу. Характерно: працівникам установ, якщо ті займаються фізкультурою, подовжують час обідньої перерви...

– Наші психологи переконують: ми повинні в першу чергу любити себе, а потім вже інших. Що ми і намагаємося робити, – каже Джордж. – Атмосфера перманентного суперництва, в якій ми живемо, примушує ставитися до себе критично.

Постійний відчайдушний пошук шляхів самоудосконалення – феномен і загадка американської культури.

Іноземці погоджуються, що у США надто багато свободи. Тутешні жителі вважають: будь-яке обмеження їх прав є зазіхання на американський спосіб життя. Колись, в час освоєння континенту, чинили все, що завгодно, бо навколо нікого не було. Піонери, оті перші поселенці, відмічали свої ділянки у межах видимості диму від багаття сусіда. Кожен час залишав тут після себе інші формули моралі і прокрустові ложа волі. Але все ув'язувалося з інтересами інших, тобто не змінювався код демократії.

Чималий пласт американських цінностей залишився незмінними ще з часів англійських поселень 17 століття. Йдеться, зокрема, про духовно-настановчу спадщину пуритан – членів ортодоксальної християнської секти, котрі були серед першопроходців. Саме потужна сила їхніх внутрішніх устоїв допомогла відбутися в умовах нової, незвичної обстановки: опора лише на себе, важка праця, невибагливе життя. Провідну роль відіграло індивідуальне світосприйняття. Успіх у земному житті пуритани розглядали як Боже покровительство і не бачили ніякого протиріччя між зароблюванням грошей і можливістю потрапити в рай. Цим вони відрізнялися від тих, хто сповідував святість злиднів. Перемогло прагматичне: кожний має те, що виборов.

Певен, для пуритан із далеких епох масштаби споживання останнього часу видалися б гріхом, але вони захопилися б цілеспрямованістю, з якою сучасні американці працюють, щоб оволодіти капіталами і коштовностями, задовольнити маєтно-шлункові примхи. Філософ С. Франк, правда, посміюючись над цим ненаситним процесом, запитує: «Чи потрібно для людського щастя це безкінечне накопичення, це перетворення людини в раба речей, машин, телефонів і всіляких інших мертвих засобів власної діяльності?»

На яких суспільних траєкторіях пуританізм як моральна запона має сьогодні таку ж стійку первісно-історичну святість? Його правилами все ще керуються, коли йдеться про недопустимість публічних ексекцій інтимно-сексуального, про куріння та вживання алкоголю.

Скажімо, ніхто з покупців у магазині не погортає вільно

«Плейбой» або «крутий» порно-мегезин. По-перше, його не дадуть в руки, якщо ви за нього не заплатили. По-друге, він обтягнутий целофановою плівкою, ще й лежить на найвищих полицях. Отож заглянути, що там, за обкладинкою, відвідувач може лише тоді, коли купить його, а, придбавши, не стане тут же вкрадливо зиркати по сторінках. Він кине журнал собі в сумку і витріщуватиметься в альковному любострасті, баранітиме, осоловіло споглядаючи на фантазії тіл, уже вдома. Ще одне: в магазинах, де продають періодику, ніяких умов для того, щоб діти могли дивитися еротичні видання. Інша річ мартинка-Європа. Тільки-но вийдеш із літака через гейт і опинишся в широченному сліпучо освітленому, довжелезному залі аеропорту Амстердама, на тебе війне тютюновий дим. А в газетних кіосках зусібич атакуватимуть обкладинки високоякісних поліграфічно журналів із зображенням відвертих розпусних безвстидних вакханалій, розрахованих на те, аби слиноточиво й сально без всякого сум'яття позирали перехожі на сторінки, де зображено потіпах і повійниць...

Отже, порнографія вражає дух там, де все менше їй чинять спротив...

До речі, неможливо припустити, щоб по американському громадському телебаченню («public TV») демонстрували всього-навсього оголені жіночі перса... Кожен тут знає, що за такі «невинні» кадри канал буде притягнуто до кримінальної відповідальності.

Для багатьох здоровий спосіб життя є новою цінністю, яка все шанованіша в американців. Узяти боротьбу з курінням. У США домоглися, що воно виходить з моди. На телебаченні і радіо заборонена реклама сигарет. Паління не дозволяється на всіх внутрішніх рейсах повітряних сполучень континентальної частини. На нього табу в театрах, концертних установах. Багато ресторанів надають окремі секції для курців. Деякі компанії не приймають любителів димку на роботу, інші – розробляють програми заохочення тих, хто кинув палити.

У редакції ви не покурите ніде. Зробіте це лише поза її приміщенням, на вулиці. Але коли не маєте запальнички, то

вже геть халепа: ви ж не наважтеся попросити в когось вогню – не прийнято...

Кожен ваш вихід і прихід фіксує комп'ютер, адже щоразу в замок дверей мусите вставляти пластикову картку-відмичку. А того, хто швендяє туди-сюди та ще й з метою «закоптити» легені, тут довго не толеруватимуть.

Більшість оточуючих несхвально ставиться до людини із сигаретою в зубах, особливо, якщо це чоловік. Вважається: така особа має слабку силу волі, а це вже за тутешньою шкалою престижу трактується майже як ознака неповноцінності. Стійкі пуритани назвали б це внутрішньою зіпсованістю, вони б не стали прихильно розмовляти із тим, від кого тхне цигарковим перегаром.

Хоча значна частина американців вгамовує свій нікотинний голод. Якщо ви все ж хочете закурити серед оточуючих, то завжди мусите запитати, чи не заперечують вони.

У США люди багато чого досягають завдяки тому, що в усьому прагнуть бути успішними, – і виробники, і споживачі. Кажуть небезпідставно: ніщо так не дороге серцю американця, як ефективність. Саме задля неї створено, наприклад, супермаркет – один з найбільших американських винаходів. Продукти тут запаковані – достатньо знати, де ті чи інші з них, і ти витратиш на покупки лічені хвилини. Треба цікавитися цінами. У магазинах системи «Маркгрудерс» вони невисокі, а в «Джайнт» – дорожнеча.

Ми з Джорджем їздили по харчі щочетверга. Завдяки тому, що брали багато, економили по кілька доларів. Американці традиційно запасуються таким чином, аби не морочитися з цим щодень.

Тема варіацій цін – у всіх на вустах. Власники тут стараються зробити все, аби товар якнайшвидше знайшов свого покупця. Тому регулярно оголошуються переоцінки, у газетах і журналах друкуються спеціальні етикетки, вирізавши які, матимеш право знижки. Особливо пільгових талончиків багато у суботніх та недільних номерах газет – тоді видання розпухають

від різних додатків, що допомагають зорієнтуватися у пропозиціях товаровиробників. Мої господарі не лінувалися брати з собою ці паролі знижки. І хоч вона не дуже суттєва, але важливо скористатися любов'ю якоїсь фірми до свого споживача. Проте слід зважати на те, що, як писав соціолог Поль Гудман, в Америці високий стандарт посередньої якості.

Потрапивши вперше у величезний супер-маркет, де покупки роблять люди звичайного достатку, звісно ж, сподіваєшся, що тут зустрінеш море американських добротних речей. Але і взуття, й одяг найчастіше траплятиметься або китайське, або тайваньське чи з Латинської Америки. А от сервіс вразить приємно: коли ви щось і нагледіли, але вашого розміру немає, то варто лише сказати про своє бажання клерку. Він замовить річ, хай навіть в іншому штаті, і вам через день-два привезуть її. Якщо ви передумали брати, то не варто хвилюватися від почуття вини.

– Це ж Америка, – каже Колін Нейман.

Саме з цією жінкою ми завдали клопоту працівникові магазину, котрий постарався надзвичайно: організував доставку названої нами речі аж з Міннеаполіса. Але ми потім змінили своє рішення: не купуватимемо. Причини цього ніхто не з'ясовує...

Звісно ж, підіть у дорожчий магазин і там ви на кожному кроці зустрінатимете товари, зроблені у Штатах.

Тут побутує вислів: «Час не чекає». А це вимагає, щоб до нього ставилися як до цінності. Звідси, стверджують дослідники, бере витоки монохромність американської щоденної культури життя. Тобто тут працюють згідно з розкладом, виконуючи одну справу, не хапаючись за кілька одночасно. Ніяке втручання ззовні не може порушити робочий план. Таку організацію справи демонстрував Боб Андерсон. Складений ним розклад не терпів ніякої наруги...

– Час для американців абсолютно важливий, а його вартість зростає стократ, коли він заповнений виключно корисними справами, – казав Джордж Мілліган. – Ми не відкладаємо сьогоднішню роботу на завтра, адже завтра вже повинні бути в

іншому місці. Чому б нам не поїхати сьогодні відвідати Романа Шостака у Ватерлу? Як він там на телебаченні?

– Скоро вечір, та й миль туди не двадцять, – стримую Джорджа.

– Де вечір, а де ми? – сяйнозуба його усмішка враз зруйнувала мої аргументи...

Чи помітні суперечності?

Поки ми дійшли до українського посольства, то бачили не раз під лавками, як барложаться накриті газетами люди, котрі подавали кволі ознаки життя п'яницькими в'ялими голосами – особи або вкололися, або потягнули добряче віскі, чи нажлуктилися пивка і тепер віддихувалися, мляво ворушили руками й ногами, зачіпаючи порожні бляшанки й пляшки, що з дзенькотом відкочуються від ліжбища. Либонь, подібне тирловисько зробили тут зубожені безхатники...

У чепурному й фешенебельному Вашингтоні важко допустити, що до тебе можуть вчепитися драби, що хтось налетить зненацька і пограбує, силоміць примусить віддати гроші... Але треба рахуватися з реальністю. Власна необачність загрожує тут стати жертвою вуличних нікчем. До наших жінок-журналісток біля одного із супермаркетів причепилися якісь жебрала. Причому нахабно вимагали не дрібняків, а не менше десятку. Вони були б таки відняли гаманці, якби до прошаків не визвірився супроводжуючий представник із ІССІ Білл Хайт.

Про ймовірність несподіваного нападу слід знати. Є інструкції для іноземців, які детально регламентують вашу поведінку, скажімо, у якомусь місцевому гарлемі.

Статистика свідчить, що за рік у Штатах здійснюється 20000 вбивств. Вони трапляються здебільшого у бідних районах та злочинних колах. Останнім часом країну тривожить кровопролиття і в школах. Корені проблеми, очевидно, слід вбачати у тому, що в Конституції США сказано: кожен має право носити зброю. Коли приймалася така норма, то батьки американської нації мали на увазі спроможність особи захистити себе від посягань бандитів. Розуміється, вони не могли перед-

бачити, якого лиха накоїть їх благочестивий намір.

Пам'ятати про обачність закликав і адміністратор готелю, що неподалік Капітолійського пагорба. Він попередив, аби ми після настання сутінків не висовувалися за поріг готелю, бо обчистять. Не важливо, хто це буде. Мовляв, людиноподібного терміття тут доволі.

– Краще споглядайте на вечірнє місто з готелю, – розрядив службовець насторожене й ніякове наше вислуховування інструкції безпеки.

Стоячи біля відчиненого вікна, вдихаючи травневу темно-синю, томливо-пахучу ніч столиці, обмінюючись із Романом Шостаком нерозвійними враженнями про чудову турботливу незнайомку, котра зробила нам емоційно-піднесену екскурсію по свіжому, у шлюбному цвіту Вашингтону (спочатку вельми здивувалася, що блукаємо самі, мовляв, небезпечно, а тоді повела на меморіал загиблим у В'єтнамі – там поклала троянди на вибите в граніті прізвище свого брата); думаючи про завтрашню зустріч з однокласником-дипломатом, який вже у Штатах живе три роки, (завтра він має прибути з Нью-Йорка сюди); згадуючи дружелюбство людей Середнього Заходу і наші з ними діалоги взаєморозуміння; прокручуючи у пам'яті увесь час мого перебування тут, позначений пізнанням різних щедрот цього життя, – стоячи біля розчиненого вікна і думаючи про все це, не хотілося допускати навіть ймовірність якоїсь агресії...

Корінне населення США – індіанці. Все інше походить від сімей, які іммігрували сюди. Англійці були першими білими в Америці, їх засновницька основоположна колонія датована 1607 роком. За ними незабаром прибули іспанці, голландці, французи, шотландці і німці. У 19-му столітті в Америку в'їхала велика кількість ірландців і китайців, які втікали від голоду у своїх країнах. Тоді ж запрудили материк особи скандинавського, італійського, російського, єврейського і грецького родоводу.

Багато з цих людей приїхали бідними і такими ж залишилися. Але всі, хто опинявся тут, хотіли створити щось протилежне тому, що вони бачили на батьківщині.

Навала іммігрантів породила дешеву робочу силу. У 1922 році Конгрес прийняв Закон про квоти (скасований у 1943 році), згідно з яким перевага надавалася переселенцям англосаксонського походження. Ним практично перегороджувався шлях людям з Азії та Африки. Але нині іммігранти з Мексики, Куби, Центральної Америки й Азії чисельно домінують, у черговий раз змінюючи етнічний баланс країни.

Як тут з'явилися негри? Предків чорних американців завозили сюди силоміць з Африки – для рабської праці. Тривало це довго, аж поки темношкірим дарувала свободу Громадянська війна 1861–1865 років.

Американці впевнені у своїй винятковості, вважаючи її аксіомою, тому що їхні предки були меткими, мали достатньо мужності, аби покинути свою батьківщину і почати нове життя в Америці. Ще у 1668 році Уільям Стаутон писав, що Бог «пересіяв цілу націю-Англію, аби відправити відбірне зерно в невідому глушину».

Дотепний письменник-гуморист Х. Менкен заперечував. Кепкуючи, висловлював власний погляд: «...Більшість англосаксонських іммігрантів до революції були не кращими представниками своєї батьківщини, а швидше невдахами». З точки зору Х. Менкена, на перших порах освоєння Америки легко вдавалося піднятися по щаблях кар'єри, адже практично була відсутня подобизна конкуренції. Такий напрямок мислення, однак, не має багато послідовників – американці вважають себе рафінованою расою, а це часто дратує сьогодні іноземців.

Знайомі нам земляки із Міннеаполіса усміхаються, зачувши це.

В Америку вони приїхали наприкінці сорокових і влилися в одну з найпотужніших у США українських громад. Про її перші кроки на новій землі і сучасний стан можна довідатися у згадуваному вже міннесотському Музеї імміграції.

Наш екскурсовод пані Галина Миронюк, хранитель і ревний збирач матеріалів, чекає знаку, коли буде включено диктофон.

–То прошу. Деякі дослідники, в тому числі Мирон Куро-

пась, вважають, що першим, хто приїхав з України до Америки, був Лаврентій Богун. Він супроводжував капітана Джона Сміта до Джемстауна у Вірджинії. Сміт подорожував по Україні і згадує Богуну в своїх мемуарах.

Військові списки вказують на те, що під час Громадянської війни українці служили в Північній армії. Найславнішим із цих вояків-іммігрантів був генерал Василь Турчин. Він відзначився у баталії під Чикаго (1863). За заводіяцький запал і ратні подвиги став відомим як «грізний козак».

В американській історії свої карби залишив і священник Агапій Гончаренко. Зупинившись у Сан-Франциско у 1865 році, він почав випускати англо-російськомовну газету «The Alaska Herald». Перше число часопису містило переклад тексту Американської Конституції, коротку статтю про ідеї Тараса Шевченка. Згодом став виходити додаток українською і російською мовами «Свобода», однак існував недовго. Зате часопис під такою ж назвою, створений Григорієм Грушкою у вересні 1893 року, видається і до наших днів, визначаючи разом із «Українськими вістями» обличчя сучасної української преси у США.

Масова імміграція з України почалася у сімдесятих роках дев'ятнадцятого століття. Деякі джерела так свідчать: бідачеська-мандрівники добиралися сюди, сходили на берег і падали, обіймаючи землю, либонь, завдячуючи, що минувся жах морського безмірного хитання. І хай попереду незвідний світ, одначе було більше надії, аніж у старезній Європі... Прибулі – це в основному убогі селяни з Австро-Угорщини. Неписьменні, вони мріяли тільки про одне: заробити грошей, повернутися в Україну й купити землі. Звали себе русинами, як велося з діда-прадіда. Були глибоко віруючими.

Ті, хто походив із Карпатської України, іменувалися угро-русинами, або русинами мадярськими. На початку двадцятого століття сюди ринулися галичани. У графі документів, яка вимагала вказати національність, кожен з них писав: українець.

Життя переселенців було дуже важке – ледве кінці з кінцями стуляли, нерідко в рам'ї ходили, знали муку й печаль

переднівку... Чоловіки прагнули понад усе втулитися десь у робітничі промислові гурти. Здебільшого потрапляли на антрацитові копальні північно-східної Пенсільванії, де надсадно гнулися за ламаний гріш.

Багато прибулих селян хотіло заволодіти землею, але це рідко кому вдавалося. Серед щасливців була група протестантів – «штундистів», які втекли від релігійних переслідувань зі східної України. Їхнім осідком стали займанщини Вірджинії і Північної Дакоти, куди 1898 року приїхали інші єдиновірці. Заклали ряд поселень, одне з яких назвали Київ. Потім до них приєдналися греко-католики із Західної України, котрі невдовзі заснували село Україна. В цей час чимало фермерських українських поселень виникло у Джорджії, Техасі, Іллінойсі, Вісконсині, Мічигані, Пенсільванії, Нью-Йорку і Нью-Джерсі.

Громадське життя запульсувало в американських русинів із масовим приїздом священників, котрі відразу ж заходилися створювати парафії. Під проводом духовництва з часом виникло три групи, між якими довго не наставало замирення: керована угорцями уgro-русинська греко-католицька дієцезія, православна течія, де домінували росіяни, й український греко-католицький напрямок галичан.

Друга хвиля переселення припадає на двадцяті роки. В той час в організмі української імміграції поросли межеві смуги: згрупувалися соціалісти, комуністи, монархісти, націоналісти, що напосідали одне на одного з оскалом ненависті... Політична шамотнява надовго поляризувала вихідців із дніпрянської країни. («Втім, подібне повторилося і в 50 – 70-х роках», – свідчитимуть іммігранти). Це був також час релігійних потрясінь: пастирі наструнчували громаду проти тої чи іншої конфесії...

Після другої світової почався третій вплив української імміграції – вигнанці із рідної землі отримали дозвіл приїхати у США за законом про переміщених осіб, виданим у 1948 році. Вони осіли здебільшого у районах Сходу й Середнього Заходу. Громади Балтімору, Вашингтона та Боффало, відносно невеликі перед війною, значно зросли внаслідок цього. Крім того, чимало подалося на Південь, Південний Захід і

Захід, збільшуючи рідномовні общини у Майямі, Омазі, Денвері, Феніксі, Х'юстоні, Лос-Анджелесі та в Сан-Франциско.

... В українську православну церкву Міннеаполіса пан Михайло мене повів на другий день знайомства. Зайшли туди. Він став жвавоокий. Найбільш вражаючим тут є іконостас, на який вказав мій співрозмовник.

– Це ж ми з братом Петром зробили, Господь сподобив нам, – пояснив він.

А я враз пригадав побачене в його гаражі: десятки рубанків, пилокоч, інше теслярське начиння, акуратно складене на полицях...

Потім тут почалася служба. Молодий священник, який лише рік тому прибув із Тернополя, оголошує парафіянам, що присутній у церкві гість з України. Помолилися за нього, аби він поніс на Батьківщину в своєму серці духовні привіти рідній землі, до якої в кожного тут ностальгійне тяжіння, але ні в кого немає бажання повернутися до неї назавжди.

Як свіжо-чисто, піднесено-проникливо звучить хор! У ньому вирізняю рівний оксамитовий, соковитий голос пані Надії Каркоць-Місечко. Впродовж багатьох десятиліть вона виспіває тут свою високу душу. Віра в Бога й Україну нероздільна у неї...

– Церква була і є визначальним об'єднуючим чинником для нас, – каже Михайло Каркоць. – Саме вона викликала організовану українську суспільну активність у Сполучених Штатах, що бере витоки, як свідчать історичні джерела, із 1884 року, коли перший в Америці греко-католицький священник отець Іван Волянський поселився в Шенандоа, штат Пенсільванія. Він став фундатором першої на континенті україномовної газети «Америка», яка виходила до 1890 року.

У 1885-му в цьому місті збудовано просту за архітектурним рішенням першу українську церкву в Сполучених Штатах – святого Михаїла Архангела.

Храми, у які нині ходять українці США, – це споруди, що вражають своєю красою: Івана Хрестителя в Гантері, святої Трійці в Кергонксоні, Святого Серця в Джансон-Сіті, Непорочного Зачаття у Філадельфії, Святого Андрія у Савт Бавнд Бруку...

Колись кожний іммігрант потенційно міг бути суб'єктом дискримінації (китайці особливо постраждали від закону, який певний час забороняв їм володіти землею, відвідувати школу, брати шлюб з білими).

Але слід пам'ятати, що американське суспільство стрімко прогресує, воно завжди хоче дійти в усьому здорового глузду. Тому нині, наприклад, пиховите гидування людьми, у яких колір шкіри не білий, є ознакою невихованості і карається законом. Жоден поважний оратор не дозволить расистських висловлювань. В Америці не досягли рівності, але принаймні до цього прагнуть. Сьогодні в усіх гілках державної влади, в бізнесі набагато більше, аніж колись, скажімо, чорношкірих та латиноамериканців.

Етнічну пригніченість своїх батьків не хочуть нести на собі важезним тавром діти іммігрантів. Вони гостро потребують, щоб оточуючий їх світ ставився до них як до стопроцентних американців. Стати американцем назовсім, прищепити собі питомі штатівські риси – найзаповітніша мрія в кожного, хто хоче втрапити у цей триб життя. Молодь не любить акцентувати на своєму походженні. Коли в Міннеаполісі під час концерту, який давали діти на честь дня народження Тараса Шевченка, я запитував про це у кількох моїх супроводжуючих, то вони зізнавалися, що вибрунькувані у вісімдесятих роках правнуки наших іммігрантів уже не вельми прагнуть показувати чи виділяти себе як нащадків українського роду. Вони просто жителі цієї країни і в їхній духовній кондиції вміст ментальності ще живих прародичів змізернів доценту.

Ті діти, які приїхали з батьками тепер, неминуче в усьому спішать бути схожими на корінних, тутешніх ровесників. Добре це чи погано?

На погляд окремих психологів, буде краще, якщо батьки не надто наполягатимуть на сліпому наслідуванні звичаїв своєї минулої культури. Інші заперечують, стверджуючи, що повністю відмовитись від свого світосприймання не можна, бо це руйнує національну оригінальність, всотану з молоком матері. Вони вважають: якщо діти зможуть поєднувати можливості,

що надає Америка, з традиціями своєї родини, то в цьому суспільстві доскочать високо.

Визначним досягненням у США вважається наявність потужного списку етнічної преси.

Серед 230 таких видань найбільшою є іспаномовна нью-йоркська газета «Ель Діаріо». Половина повідомлень її, як правило, латиноорієнтована. Але навіть при висвітленні новин, які не мають ніякого відношення до американського іспаномовного населення, газета часто коментує їх з точки зору впливу на етнічну групу, яку обслуговує. Іспаномовні газети ростуть шаленими темпами, оскільки швидше за інші чисельно збільшується діаспора «латинос» у США, особливо в районі Майямі і у великих містах: насувається справжня мексиканська хмара, про яку сьогодні вже говорять напрямцє, як стверджують і про те, що це нічого доброго для Штатів не віщує. Дехто прогнозує тотальну експансію «чиканос» (поширена назва латиноамериканців) на Півдні, вбачаючи в цьому неминучу загрозу.

За останній час чимало свого населення «підкинув» Далекий Схід, що привело до появи великої групи відповідних газет, наприклад, «Коріан Таймз» і «Філіпіна Ньюз». У Чикаго видається вже п'ять негритянських газет, найбільший тираж з яких має «Ситізен Ньюспейпер» – 112 тисяч примірників.

У перший же день мого перебування в редакції «The Gazette» я звернув увагу, що за одним із столиків «news room» сидить чорношкірий велетенський поліцейський. Він сам до мене підійшов, відрекомендувався, причому чомусь сказав так по-простацькому:

– Я коп (жаргонна назва полісмена – *В.М.*). Якщо вам, сер, щось буде потрібно, звертайтеся, нема проблем, ось моє робоче місце, – на вилицюватому лискучому його щирому обличчі блиснула усмішка.

До нього, працівника внутрішньої охорони, питань не виникало.

Цей сорокарічний негр народився вже в час, коли Америка

збавляла расистські оберти. Тим-то він щось та таки досяг у житті. Авжеж, домогтися стати поліцейським – це немало.

Історія країни свідчить, що чорношкірих тут ненавиділи люто. Біла більшість утискувала їх сильніше, аніж інші етнічні групи в Америці. До Громадянської війни, яка перетіпажила іммігрантів, негри зазнали сумного приниження. Після цього ненависного побоїща вони були пошлюблені свободою, перетворилися у вільних людей, щоправда, без власності, освіти. Накинута на охлос воля спочатку не вела до добра – лопнувши, лямівка раболіпства вивільнила злу силу. Маргарет Мітчел у безсмертному романі «Звіяні вітром» талановито описує ці метаморфози.

Але й у середині двадцятого століття негрів люто зневажали на Старому Півдні, де здебільшого їхні колонії. Їм не дозволялося їсти в ресторанах для білих. Школи, парки, плавальні басейни були також недоступні для них. Чорні могли розраховувати лише на брудну роботу. Нічого не змінювалося до 1955 року – тоді негритянка Роза Паркс відмовилася звільнити місце в автобусі білій людині. То був шоківий знак для Америки. У 1964 році Конгрес США прийняв Автобусний Біль про громадянські права, який забороняв публічну сегрегацію.

Чорношкірим довелося вести довгу боротьбу і на Півночі проти неофіційної антинегритянщини, яка була не такою явною, як на Півдні.

Мій колега по перу із «The Gazette» казав, що до поборництва свобод цього населення протягом багатьох десятиріч рвійно долучалися негритянські письменники. Література чорного болю, як її називають, мусила дуже довго втлумачувати, що під темною шкірою б'ється таке ж серце, яке і в людини білої, – воно здатне збагатити світ любов'ю. Видатний прозаїк Ленгстон Х'юз душевним криком своїм заповідав: «Ми не бажаємо ніяких другосортних американців. Ми не бажаємо слабкої і недосконалої демократії. Ми не бажаємо злиднів, голоду, упередженості, страху, ми не бажаємо, щоб від них страждала якась частина нашого населення. Ми хочемо, аби Америка справді була Америкою для кожного! Давайте зробимо її такою».

Зловорожа нетерпимість білих до своїх антиподів (за кольором шкіри) проявилася у США не в столітті, що недавно минуло, а набагато раніше...

У місті Еймс, в одному з найбільших концертних залів, ми очікували виступ індіанського ансамблю. Виявляється, у штаті Айова є резервація корінних жителів цієї землі – індіанців. Вони спілкуються англійською і первісно-материнською мовою, сповідують свою релігію, практикують давні традиційні церемонії. Той факт, що продовжують це робити, як і їх пращури колись серед безміру зла, говорить про силу генного ресурсу цього суховерхого деревця, яке вже невідворотно закінчує лінію поколінь.

Щоправда, як розповідали знайомі американці, стиль проживання їх зовсім не схожий на той племінний, який знайомий нам із численних фільмів, бачених у дитинстві. Згадую, що симпатії наші завжди були на боці червоношкірих, і коли вони перемагали в баталіях білих завойовників, то клуб наш, де демонстрували стрічку, хитався від потужного, в одному пориві крику «ура-а-а-а!» Щира дитяча душа горнулася до правди, яку обстоювали наші улюблені герої – оборонці вітцівщини, землі своєї.

Важко збагнути фольклор індіанців, по якому потоптом пройшлися століття іншої цивілізації. Однак того вечора ми побачили, що це вже стилізоване дійство, з якого вихолощено первородний вогонь і справжність. То був одноманітний, якийсь скажений, гучний, химерний танок під глухі звуки тамбурина – із посвистом, тупотінням, вигукуванням. А, може, то виконавці таким чином виказували свій протест? Америка у минулих століттях все зробила, аби для майбутнього не донести хоч якусь та автентичну культуру. А першовідкривачі, які висадилися у так званій Вест-Індії 1492 року, засвідчували, що зустріли щедрих та дружелюбних людей, котрі подивували самобутнім способом життя. Але визнання цього не завадило завойовникам заснувати тут жахливе колоніальне стійло.

Аборигени й гадки не мали, що блідолиці вирізатимуть їх до ноги. Індіанці не розуміли концепції приватної власності,

яка рухала пришельцями. Істинні господарі цих просторів відчували безпорадність тоді, коли білі підняли проти них зброю. А що таке лук і стріли, навіть неоковирні томагавки проти карабіна і гармати? У кінцевому підсумку індіанців витіснили в резервації на неплодючі ґрунти Заходу. Остання велика битва червоношкірих за свої права відбулася в 1890 році, але задовго до того вже було ясно, що володіння їхні перейшли в руки чужинців.

Навряд чи хтось інший так точно показав індіанців, як Джеймс Купер. У передмові до «Шкіряної Панчохи» він згадує, що в американському суспільстві були порядні місіонери, які вірили в добру природу червоношкірого, бачили в ньому істоту, наділену душею, розумом і властивостями Божого створіння. Проте на переговорах, наприклад, про відкуп у них земель на повну силу проявлялися їх злі пристрасті. Але лише по цьому Купер не радить робити висновки про характер володарів прерій, від яких передалися з часоплином хіба що деякі назви місцевостей та афоризми, як от: «люлька миру», «стежа війни», «соколине око».

... Іммігранти створили США єдиним поривом. У чому він полягав?

Джордж Мілліган:

– В американського населення, коли воно формувалося, було дуже мало спільного. Але вийшло диво: таку величезну країну раптом стали направляти в один бік мільйони рук. Розгадка ось: мої предки з такими, як самі, згуртувалися навколо віри в демократію, щоб потім цю демократію одержати і з неї дуже добре користатися. Подібно і твої земляки успішно інтегрувалися в цьому плюралістичному суспільстві і стали його частиною. Протягом першої половини 19-го століття доктрина рівних прав була розвинута до міфічних пропорцій. Один автор, уже не пам'ятаю хто, сказав колись: «Ми побачимо у майбутньому, як іскра, що спалахнула в Америці, буде розгорятися, поки не освітить весь світ». Особиста свобода в нашому понятті стала синонімічною самій Америці. Європейці іноді дивуються нашій самовпевненості, коли ми говоримо,

що є найвільнішими людьми в світі. Спробуй запереч мені!

– А, власне, багато ви знаєте про світ, що так беретеся порівнювати себе з ним?

На цю тему довго не поговориш...

Пересічний американець цікавиться мало тим, що поза його Америкою.

Звісно, сенатор Боб Доул світову географію знає на «п'ятірку». Він виступав у Сідер Репідсі як кандидат у президенти США, і мені вдалося задати йому одне запитання. Вважає, що в пострадянському просторі Україна є важливою з точки зору її геополітичного розташування і як елемент нової світобудови, де руйнується тоталітарна система. До того ж зауважив: «Це велика країна, там проживає понад 50 мільйонів населення».

То говорила високоосвічена людина. Переважна ж більшість тих, з ким доводилося розмовляти в Айові, при слові «Україна» розпускають здогадки... Грамотніші майже переконано кажуть, що це область Росії. Коли ти ревно доводиш, що ми вже незалежна країна, твої співрозмовники-американці вибачливо погоджуються, покладаючись на те, що, либонь, так воно і є, коли це каже пан «звідти». Мовляв, ми теж чули щось таке, але не впевнені. Причиною цього є інформаційна убогість середньостатистичного американця, його небажання щось довідуватися про інші народи. Але зізнаймося: чи має він можливість читати або чути про Україну щодень? Риторично... Пані Місечко-Каркоць занепокоєно казала, що у тамтешній пресі багато на державу нашу виливається...

А що ж відомо про нас американській нижчій касті, малограмотній? Якось молодий службовець вашингтонського готелю, піднімаючись із нами, зауважив, що ми, либонь, іноземці. І запитав: звідки будете?

– З України, – відповідаємо. – Відаєте, де вона?

Він кинув погляд на стелю ліфта і сказав:

– Це десь біля Тайваню. Атож.

Невесело коментували ми з колегою цей випадок уже в номері готелю. Ні, не підсміювалися із того хлопця, який так сміливо демонстрував знання географії. Гіркота, призвідцем

якої він став, не давала нам підстав кепкувати з нього...

Джордж і Мерлін Міллігани збиралися відвідати Україну – таку можливість надав їм місцевий інтерклуб, у роботі якого вони беруть участь. Отож, готувалися до поїздки, а тому вирішили озброїтися найбільш ходовими фразами. Вони показали мені книжку, по якій вчилися.

Я здивувався:

– А чому ви вчите російську мову?

– Та у вас же нею розмовляють...

– Лише деяка частина людей, державною ж є українська.

Якщо хочете, могу вам давати уроки.

Ми розпочали їх без підручника. Пояснив їм відмінність між алфавітами, звучанням букв. Мерлін закортіло вистрибнути наперед цієї грамоти і вона попросила написати транскрипцію імен моїх дітей та дружини.

Але якогось дня Джордж приніс українсько-англійський посібник – функціонер клубу зв'язався із українською діаспорою в Чикаго і звідти прислали цю книжку.

Поступово господарі освоювали особливості відмінків, а шиплячі стали вимовляти з тою твердістю, яка властива західноукраїнській говірці. Саме такий варіант орфоепічного пласта виявився якраз їм до снаги. Після кількох спроб вони оцасливили свого вчителя хорошою дикцією. З того, бачив, утішались й вони.

Моя супервайзер із «The Gazette» Бетсі Каттер, очевидно, від Боба Андерсона дізналася, що однією із національних страв українців є борщ. Вона запросила мене до себе додому і почала пригощати. Суп це був чи борщ, не суть важливо – жінка просто виявляла свої знання про нашу традицію. Зустріч також задумана як спосіб у неформальній обстановці дізнатися трошки про Україну, адже в тих енциклопедіях, які вона мала, про таку державу сказано лише, що то республіка у складі імперії. Це вам не в середовищі довоєнної та першої повоєнної імміграції, де зберігаються десятки томів про історію країни України. Тої, яка вже була у нашаруваннях століть...

Бетсі якось запитала мене:

– Чи не боїшся... неба?

– Усе життя про нього мрію!

«O'kay!» – усміхається місіс, у моєму змовницькому погляді вгадавши жарт.

Назавтра запросила справді політати. Вона, її чоловік Петер та я прибули в аеропорт і зупинилися перед величезними ангарами. Відкриваємо один із них і випихаємо легкого чотиримісного літака.

Пілот пропонує зайняти місце біля себе, а Бетсі вмостилася на задньому кріслі. Диспетчер дозволяє зліт – і вже легкокрило пливе над айовськими просторами. Багатомильне півкружжя горизонту попереду втікає і втікає від нас...

Через хвилин двадцять помічаю внизу смугу іншого аеропорту. Льотчик побачив моє зацікавлення і питає:

– Униз?

– Еге ж.

Після коротких переговорів із диспетчером заходимо на посадку.

Повертаючись на базу, ще зробили великий круг над атомною електростанцією, на яку у мене був запланований завтра візит.

«Ніде ти не відпочинеш так, як у небі», – каже Бетсі, яка щонеділі (якщо погідний день) вирушає разом з чоловіком у висоти, аби стенулося серце, а, може, й відчути, яка велика й велична їхня країна, де для тебе є всі умови, аби ти збив капіталець і піднявся над усіма...

Бути у Штатах і не відвідати казино, – гріх. Боб Андерсон влаштував похід у такий заклад, де кожен хоче здійснити одну із американських мрій – вийти звідси із мішком сотенних «зелених».

Боб запропонував розпочати гру з одного долара, аби ці «металеві бандити», як називають тут слот-машини, не обжулили нас надто відчутно.

У такому гамірному місці найвиразнішим звуком є подзвін монет. Коли вони водопадом починають сипатися у піддон грального автомата, то азарт відпихає всяке там раціо, і ти

пробуєш ще і ще... Люзії минають дуже швидко: за наступною спробою вже прощаєшся з ними. Втім, із однісіньким долларом тут нічого робити...

Чи можете ви, читачу, уявити, що в кожному з наших райцентрівських містечок є симфонічний оркестр?

Навіть такі айовські поселення, які значно менші за наші дубна чи жмеринки, мають. У певний день вони влаштовують концерти. І це є святом.

Доводилося бачити, що переважно глядачами на таких імпрезах є люди 40 – 50-річного віку. Оркестри грають здебільшого музику, популярну років двадцять тому, а то й пізніше. Пісні виконуються також із не такого вже далекого минулого. Вокалісти й оркестранти не якісь там професіонали. По-нашому це самодіяльність, але, сказати б, високого гатунку.

У більшому місті – солідніший оркестр, як у Сідер Репідсі. У місцевий театр ми пішли із заступником редактора місіс Філіс. Цього разу ретроспекції були з часів другої світової війни – їх слухали ветерани і молодь.

Останнім звучав твір про Америку, про їхню Америку. Хто підспівував чи просто ворухив губами, десь у собі вловлюючи звучання, а хтось плакав, гордо виструнчившись, і сліз не витирав – рефлексії давнини млоїли душу... То були, либонь, краплі розчулення – самоусвідомлюючи себе належним до історії цієї країни, кожен дякує долі, що живе тут. Таке трактування дала моя супутниця.

Ми з Джорджем Мілліганом одного недільного ранку помаандрували у невеличке містечко, де розташований унікальний музей «Америка сорокових». Знайомство з минувшиною почали із відвідин меморіальної хатини, де народився Герберт Гувер – 31-й президент США. Коли заходиш сюди, то виникає враження, що потрапив у комірчину, – настільки маленькою є одна-єдина кімнатина, у якій колись проживала бідна сім'я Гуверів. Екскурсовод, молода жінка, спеціально для іноземного гостя свою розповідь робить стислішою, але не випускає головні біографічні віхи. Багато їх нам проілюстрували кадри

кінохроніки у музеї, що носить назву «Hoover Library».

– Ця місцевість – частинка Середнього Заходу, де в людей мова невишукана, одяг не екстравагантний, а звички дещо консервативні, – казав Джордж. – Мешканці цього регіону не прагнуть до слави, їх не ваблять високі кар'єри. Гувер, очевидно, виняток. Тут не люблять непосид, люди загалом розслаблені, вони завжди залишаються самі собою за будь-яких обставин.

Ця провінція проста і зручна для життя. Її мало торкаються колізії швидкоплинного дивертисменту мегаполісів. Істиношукування, здається, не для цього люду, а тим паче якісь мудрацькі філософії. Мешканці краю спокійні і зичливіші, ніж деінде. Усі, з ким зустрічався там уперше, після звичного «Раді вас бачити», без передиху запитували: «А яка у вас сім'я?» Переконавшись, що із цим гостю пощастило, схвально кивали головами. Така людина саме для їхнього товариства. Якість родинно-шлюбного клімату тут цінують над усе, хоча декілька моїх знайомих американців до нового матримоніального розуміння прийшли вже у другому шлюбі..

Саме в тутешньому аграрному регіоні можеш зустріти нетипових американців. В одному містечку спостерігав картину: пара гігантів, добре вгодованих ваговозів, тягне величезну сівалку. Джордж пояснив, що тут проживає громада нащадків ірландців, які обробляють землю не за допомогою тракторів, а коней. Вони на близькій відстані не їздять автомобілями – для цього є двоколка. Відрізняються також одягом – у чоловіків він чорного кольору, капелюхи в діаметрі понад півметра...

Виробники тут наче працюють для «своїх», адже постійних покупців знають і найбільше за все бояться, аби якась дрібниця не відлучила їх, а, отже, не зменшила клієнтури й не понесла недобрый поголос. «Закохують» у себе гатунком роботи, а для цього навіть демонструють, як виходить продукція, особливо та, до чистоти якої ми надто прискіпливі.

От взяти сир. Джордж Мілліган якось вирішив показати мініфабрику, де виготовляють десятки видів цього продук-

ту. Для того, аби відвідувачі невеличкого підприємства могли спостерігати за роботою сироварів, установлена переділка із товстого скла, через яку ти бачиш процеси на конвейері і переконуєшся, що майстри охайні і все робиться в ідеальних стерильних умовах.

Або ось пивзаводик. Серед п'яного хмелевого настою ми спостерігали за броварами, після чого не перехилити гальбу пінистого просто гріх несусвітній. А тоді наступні ваші дії вже визначатиме непомірно підвищений прегарний апетит... Ви вгамуєте його тут же, за стійкою. Чим не вигадка господаря? Однак, не слід думати, що екскурсантам подають на дурничку. Варто кинути погляд до шинквасу і ви побачите напис: «Безплатно було вчора...»

Щодо їжі, то, як стверджують знавці, у будь-якій частині Штатів вам запропонують щось надто особливе, але загалом 90 відсотків страв подібні по всій країні. Тут гасло одне: надати зголомділому бажаний харч у будь-якій місцевості.

Американці, звісно ті, що заробляють, споживають смачну й вишукану їжу. Іноді здавалося, що вони створили цю країну, щоб їсти, їсти і їсти...

А чому б і ні? Їсти теж! Гурманство властиве тут і жінкам. За що вони гірко розплачуються – страждають ожирінням. Такої кількості товстих молодниць ви не побачите більше ніде у світі.

Згідно із соціологічними опитуваннями половина жінок Америки вважає, що має надлишкову вагу. Тим-то вони завжди в пошуках нових дієт.

Постулати культурного шоку радять іноземцям усе ж дивитися на явище співчутливо, бо причину схильності до повноти людини, мовляв, слід шукати в проблемі метаболізму, а не в площині слабовілля і нездатності контролювати себе перед горами смакоти.

Американська кухня дивовижна. Тутешній кулінар без особливих складнощів може мати достатньо свіжих інгредієнтів для того, щоб створити будь-яке диво. Тому приготування їжі навіть за рецептами різних народів – це діло, як мовиться, годинне.

Прийнято, що сніданок і обід в американців стриманий, а ввечері вони дають волю своєму апетиту. Зазвичай на столі парує «перший хліб» (картопля), великий шматок м'яса. Кетчуп, овочі, салати – вволю! Замість цього всього може бути і рівноцінна висококалорійна піцца.

– У вас харчуються переважно в ресторанах?

– То не є нашою культурною спадщиною. Кількість таких людей справді зростає, хоча це ознака іншого – лінощів і неекономності, – казав Джордж.

Ресторани швидкого харчування, такі як «Кентаккі Фрайд Чікен» надають свої послуги по всій країні. У кожному містечку – хай навіть невеличкому – по одному обов'язково є. Фірмова страва тут, звичайно, запечена курка. Втім, поласувати можете не лише нею, а й десятками салатів. Та найхарактерніша особливість не в цьому. Ви маєте право тут брати стільки стегенець, скільки забажаєте, хоч заплатили за одну лише порцію. Можете підходити за ними раз і другий, і третій – ніхто на вас криво не подивиться. Сидіть собі хоч цілісінький день! Аби ви лише не покидали приміщення ресторанчика. Якщо тут сподобається, завітаєте ще й завтра поласувати – у цьому безпомилні ті, хто налагодив такий привабливий сервіс. Важливо вас завоювати.

У ресторані, де подають спиртне, ніхто нікого не силує випити чарку, не присікається, мовляв «ти мене поважаєш?» Це ще одна ілюстрація розуміння кожним свободи вибору особистості і поваги до її думки й переконань.

Достатньо побути обіч американської траси, щоб зробити для себе висновок: ця могутня країна гінко мчить... Легковики, довжезні фургони несуться на «крейсерській» – 65 миль за годину (спеціальна автоматична система веде машини саме на цій швидкості, а тому нога водія не торкається акселератора і відпочиває).

Америка поспішає.

Їй ніколи.

Якщо ви в дорозі давно, то будете виглядати трейлера оба-

біч траси – у ньому можна ситно пообідати.

Коли у вас немає часу, аби зупинитися десь перекусити в місті, направляєтеся до точки швидкої видачі їжі. Підрулюєте до відповідного приміщення, порівнявшись із спеціальним мікрофоном, трохи опускаєте скло дверей і тоді говорите про своє бажання взяти кока-коли, сендвіч абощо. Після цього продовжуєте помалу рухатися за іншими машинами і через хвилину-другу опиняєтеся біля віконця, з якого подають вами замовлене.

Такий спосіб було започатковано в Чикаго після того, як почастишали обкрадання автомобілів, власники яких їх залишали, поки бігали у ресторан схопити щось нашвидкуруч. «Блискавичний бутерброд» сьогодні – одна із яскравих ознак доцільності цього сервісу, основоположним моментом якого є турбота про ваші дорогоцінні хвилинки.

Мандруючи країною, побачите масу регіональних та етнічних, сімейних ресторанів найрізноманітнішого класу і для будь-якої публіки. Особливо цінуються французькі та італійські. Але сюди не кожен піде – надто дорого.

Платити за їжу ви мусите не тільки в ресторані.

У родині Мілліганів надумали зробити прощальну вечерю. Зібралися Шміці, Неймани, прийшла заступник редактора місіс Філіс. За кілька днів я мав покидати Сполучені Штати. Точилася розмова про Україну, мої плани...

Після закінчення учти гості повставали із-за столу і кожна сім'я вручила Джорджу по кілька доларів – вони приблизно вираховували вартість з'їденого і випитого.

Така процедура шокує іноземців. Але в американців це норма. «Людина не повинна бути від когось залежна. Свобода – це коли ні я вам, ні ви мені нічого не винні. Самостійність і справедливість – ось рушії взаємоповажних відносин», – говорили мені в редакції колеги, коли обговорювалася ця тема.

Саме тому ви можете побачити, як батько й син платять порізно за себе в ресторані.

Організатори будь-якого навчального туру у Штати, ро-

блячи вступ до розуміння американського способу життя, обов'язково дають інструкцію поводження за столом. Цим підкреслюють винятковість своєї культури... Вважається, що у цій сфері вироблена система, і саме за нею проводиться виховання з малих літ – кожен мусить засвоїти ці постулати бездоганно. Як і всі інші, народжені тут.

Правила – понад усе. Знайомлячи нас із проблемою «культурного шоку», подавали немало інструктивних порад, дотримання яких зробить кожного в очах американців людиною з гарними манерами.

Характерним для американців є культивування особистої гігієни. Двічі на день прийняти душ – це норма, яка вросла у побут. Вдома у кожного стільки ванн, скільки членів сім'ї. Ванна кімната – еталон охайності. Прийнято, що кожного дня ви вдягаєтеся в інше. Ваш сьогоднішній ансамбль не повинен бути схожим на вчорашній. Але якщо хтось думає, що тут повсюди фасонять, то помиляється. Лише у фільмах американські жінки, наприклад, дефілюють в яскравих уборах, а насправді вони ходять скромно, надаючи перевагу брючним костюмам. Особливо це стосується феміністок, на обличчях яких до того ж ні сліду симпатичної ефектної жіночності.

Чистота тротуарів і вулиць – турбота не тільки муніципальних служб, а й самих громадян. У благопристойних районах ви не побачите на асфальті ні обгортки з цукерок, ні недопалків. Сміттєзабірників тут здебільшого доволі, але якщо таких на вашому шляху не виявилось, то ви не жбурлятимете порожні пляшки чи папір з-під морозива будь-де – мусите це все з собою нести аж додому. Такі ж вимоги, що диктуються законом, і в заповідниках та парках. Залишати тут після себе непотріб означає нашкодити іншим людям. За ці дії передбачено солідні штрафи, приводи для застосування яких все ще трапляються. Стосовно таких випадків мій колега із «The Gazette» Дейл Катер наводив слова філософа Ортеги-І. Гассета: «Дичавіють по мірі того, як перестають рахуватися одне з одним».

В'їжджаючи із аеропорту у місто Вашингтон, зауважуєш по

обидва боки широченної автостради високі загорожі – вони захищають житлові сектори від гудіння автомобілів. А машин тут проїжджає за хвилину кілька сотень.

У кожному місті існують певні правила стосовно дотримання тиші вдень і вночі. Якщо ваш сусід заважає децибелами своєї радіоапаратури, ви зазвичай дзвоните в поліцію. Ні, не «стукаєте» на людину, яка не дотримується закону. Просто ревно виконуете свій громадянський обов'язок...

Поводження на концертах, у кінотеатрах теж детерміноване вимогою не посягати на право кожного слухати і дивитися.

Особлива галузь сервісу – паркування автомобілів. Процедура його проста – досить запримітити вздовж тротуару вільне місце, біля якого стоїть автомат, куди ви кидаєте монети (сума залежить від кількості хвилин стоянки). Поставити машину і не заплатити – так не обійдеться. Люди, які слідкують за цим, не дозволять шахраювати, все одно вас знайдуть і тоді загрожує ще й штраф. Цей випадок буде занесено в реєстр, а, отже, до вашої біографії водія додадуться не вельми приємні дані. Вони можуть нашкодити, якщо колись трапиться, що вас зупинить поліцейський: на бортовому комп'ютері йому висвітяться всі ваші порушення.

Починаючи вступну лекцію про культурний шок, який кожного трафляє у Штатах, зауважують: вас він вже вразив, а ви й не помітили. Сталося це, як тільки-но ступили на американську землю в аеропорту. Так-так. Усмішки персоналу, якому ви подавали свої документи, – ось виразні знаки американської культури. Часом вони заводять в оману...

Розповідають майже анекдотичну історію, що якийсь турист із східної Європи, побачивши, як до нього усміхнулася незнайома американка десь у Бостоні, сприйняв це як заклик до легкої любові. Потім пристав до неї. Місіс перелякалася, почала кликати поліцію. «Для чого ж було шкіритися...», – чувхав потилицю у постерунку юнак.

Незмінною є фраза двох американців при зустрічі: «Як

справи?». Обов'язкова і відповідь: «Чудово». Сказати, що маєшся зле – це знову ж таки не по-їхньому.

Вони уважно підтримують бесіду. Минув певний час, поки звикся із їх вимовою і за цей проміжок відчув, як щиро нові знайомі прагнули, аби я адаптувався до нових обставин. З іноземцем тут говорять повільно. І навіть коли хтось слабше володіє англійською, то не скажуть, що це насправді так. Навпаки, підхвалять...

Американці дуже ввічливі. У редакції і в домівках мені багато разів на день казали «будь ласка» і «дякую». Якщо ви заважаєте в коридорі чи на тротуарі, то у вас попросять пробачення, перед тим, як стане ясно, що людина хоче пройти, а ви ненароком прегородили їй шлях.

Вашингтонські музеї...

Із в'єтнамського меморіалу ми потрапили у Національний аерокосмічний.

Кожному, хто відвідує США, прагнеться побувати тут. А мене цікавили експонати, про які казав сенатор Річард Лугар, з яким я розмовляв під час його відвідин «The Gazette». Той самий Лугар – ініціатор договору про знищення частини радянських та американських ядерних запасів.

Тоді сенатор торкнувся передісторії.

Питаннями роззброєння він займався із 1976 року, відколи був обраний у законодавчий орган США. Взявся за цю справу, коли вже діяв укладений у 1972 році безстроковий Договір між США і СРСР про обмеження систем ПРО і Тимчасова угода про деякі заходи в галузі обмеження СНО (терміном на п'ять років). Незабаром був розроблений Договір ОСВ-2, який замінював Тимчасову угоду. Він був підписаний в 1979 році, але не вступив у дію через відмову Сенату США його ратифікувати. Однією з причин цього було введення радянських військ в Афганістан.

Однак попри це у жовтні 1980 почалися радянсько-американські переговори щодо обмеження ядерних озброєнь в Європі, а в 1982 році – щодо обмеження і скорочення стратегіч-

них озброєнь. Наприкінці 1983-го цей процес знову переривають – результатів не досягнуто, адже ні одна, ні інша сторона не захотіла зробити першою крок назустріч...

Проте світ з тривогою дивився, як США і СРСР озброюються... Обидві потуги розуміли, що справа йде до взаємознищення.

Рональд Рейган, який став президентом США у 1980 році хоч і висунув лозунг боротьби із «імперією зла», але вирішив від гонитви озброєнь перейти до компромісів. Наприкінці листопада 1984 року СРСР і США домовилися провести нові переговори щодо ядерних і космічних переговорів. 12 березня 1985 року в Женеві сторони почали перемовини щодо ракет середньої дальності, стратегічних наступальних озброєнь, оборони і космосу.

Першою «продукцією» мирних мрій став «Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про ліквідацію їх ракет середньої дальності і меншої дальності». (Для зручності цей документ назвали Договором РСМД).

Про його підписання повідомляли всі світові ЗМІ. Газета «Свобода» деталізувала, що саме дійство відбулося у вівторок 8 грудня 1987 року о 14.00 у Східній залі Білого Дому в присутності кількох сотень дипломатів, державних діячів і журналістів. Він «вчинений у двох примірниках, кожний російською та англійською мовами, при цьому обидва тексти мають однакову силу» – зазначено у ньому. Додатками до нього стали Меморандум про домовленість і Протоколи, що визначали конкретні процедури виконання операцій і завдань.

Як зазначала «Свобода», вперше «за більш як 40-річний період «холодної війни» була досягнута домовленість «не про обмеження на виробництво зброї, але про знищення» цілого класу бойових засобів. (Свобода. – 1987. – Ч. 236. – 10 грудня. – С. 1).

Газета наводить слова Рональда Рейгана, який сказав, що між обома країнами продовжують зберігатися фундаментальні розбіжності, однак вперше прийшли до спільного рішення.

Президент підкреслив, що договір враховує інтереси і безпеку союзників, він «може бути початком шляху, що веде до укладення інших важливих договорів про стратегічну зброю», про баланс звичайних озброєнь в Європі, «про регіональні конфлікти і права людини».

Видання подає коментар до цієї події лідера республіканської меншості в Сенаті Роберта Доула, який сказав, що важливо зберігати контроль над озброєнням, «не дивлячись при цьому на політичний календар».

З посиланням на агентство Ассошиейтед Прес видання наводить відгук Папи Івана Павла II, котрий заявив, що результати зустрічі у верхах «зменшать загрозу світової катастрофи». Цитата понтифіка: «Всі ми знаємо, скільки зусиль треба ще докласти, поки небезпека нуклеарної війни буде повністю ліквідована».

На його переконання, ця діяльність повинна йти паралельно із боротьбою за «дотримання основних прав людини, і в першу чергу жити в мирі».

Містер Лугар тоді, під час зустрічі у редакції, порадив подивитися на залізні «метафори» цього роззброєння у Національному аерокосмічному музеї у Вашингтоні – там, мовляв, побачите символи перестороги війні і натяк на прощання зі зброєю...

Тільки-но переступаєш поріг музею, як...

Ліворуч, одразу при вході, впала в очі знайома фігура височенної ракети. Так, це вона, «Піонер-УТТХ» (за класифікацією НАТО СС-20 «Шабля»), а поруч – трохи менший чорний «Першинг». Завмерли, стріловидні, наче два велетенські олівці, якими були писані лиховісне протистояння двох систем і «холодна війна». Америка виставила тут ці знаки, аби кожен громадянин світу, який прийде подивитися на досягнення в освоєнні космічного простору, міг достоту переконатися, що заважало нам дружелюбно усміхатися одне до одного.

Зринуло в пам'яті...

То лише мій здогад, що саме ця зелена туба ракети лежала колись на одному з тих транспортних пускових агрегатів РСД-

10, які знищували у військовій частині поліського міста Сарни.

Вперше команда ліквідувати їх прозвучала тут у 1988-у. Згідно із Меморандумом між США та колишнім СРСР, обидві сторони мали ліквідувати свої ракети середньої дальності і їх пускові установки та допоміжне обладнання таким чином, щоб не пізніше, ніж через три роки після вступу в силу договору по РСМД, їх не залишилося на планеті.

Тоді, у 1988-му, довелося стати свідком «знекровлення» грізної зброї – воно проходило під телекамерами журналістів багатьох країн. На перший погляд, це була звичайна операція виведення з ладу могутнього шестивісного «візка» (ракети із боєголовками нейтралізовували в інших місцях на спеціальних полігонах за межами України). У присутності інспекторів із США сарненські воїни знімали із транспортного засобу блоки приладів, від'єднували систему управління гідравлікою. За допомогою плазмотрона, розробленого в Інституті електрозварювання імені Євгена Патона, відсікали частину рами шасі, а потім вирівнюючі опори, що виводили ракету в стартове положення. Після цього пусковий агрегат ставав звичайнісіньким тягачем, якого вже ніхто і ніколи не зможе використати за колишнім призначенням. Хіба що на ньому можна встановити потужний кран (що й потім робили умільці одного із одеських заводів).

До всього присікалися американські експерти. Вони стежили за кожнісіньким поворотом гайковерта, за деталями чи вузлами, що знімалися, ідентифікували їх, підтверджували правильність технології демонтажу (а вона теж була регламентована відповідними документами) і лише тоді підписували узгоджувальний протокол. Телекамери зафіксували урочистий момент: американський полковник потис руку радянському...

Через рік приїхали подивитися на хід операцій конгресмени США – натхненники договору по РСМД. Їх приймали у так званому американському містечку, що складалося всього з двох котеджів, де проживали їх співвітчизники-інспектори. Вже тоді умови тут відповідали високим західним стандартам – помешкання для відпочинку, бар, кафе. Звідси за лічені секунди мож-

на було зв'язатися із Пентагоном чи Москвою. Дозволялося це робити і журналістам. Чим я як власний кореспондент ТАРС – РАТАУ і скористався, передаючи черговий репортаж для тодішнього радянського інформаційного агентства.

Як оцінювали ті події радянські ракетники? Комісари навчили їх вигадувати різні викрути-нісенітниці, отож затиналися в поясненнях. Говорили, що розлучаються із атомною зброєю без жалю, хоч, починаючи із середини сімдесятих років, вони присвятили себе дбайливому підтримуванню у повній бойовій готовності цієї демонічної сили, яка, за парадоксом часу, була фактором паритету двох ядерних супердержав. Звичайно, мовилось і про те, що РСД-10 є зразком довершеності(?!), але знищення його принесе полегшення, стане прологом до подальших кроків у роззброєнні. Йшлося, наприклад, про те, що американці ліквідували ракети середньої дальності, розташовані у Європі, які стосовно території СРСР були стратегічною зброєю і становили особливу небезпеку, адже буквально через кілька хвилин після запуску із західнонімецької бази могли вже бути над Києвом.

Коли спадав шарм офіційності, у довірливій розмові доводилося чути думку й про те, що у структурі договору багато поступок американцям, а це змушувало трощити частини бойових машин, які можна було б утилізувати для цивільного використання.

А так... Образно кажучи, краплі золота й срібла на електронних радіосхемах органів керування випаровувалися під пальником, а в очах полковника, котрий відверто розповів про це, я бачив сльозу-відчай – свідчення безсилля...

Востаннє над РСД-10 прошкарчали тисячоградусні спалахи у травні 1991 року, коли демонтували фінішну, 509 установку із тих, що надходили з українських та білоруських військових округів.

Після розпаду Радянського Союзу Україна залишилася «прив'язаною» до Договору як правонаступник колишнього СРСР, оскільки на її території залишалися об'єкти, де проходила ліквідація, і де впродовж тринадцяти років з моменту її закінчення мають проводити інспекції спеціалісти США у відповідності із пунктами 5, 6 статті 11 Договору.

У зв'язку із такою діяльністю Президент України Леонід Кравчук видав Розпорядження від 5 січня 1994 року № 1/94-рп «Про реалізацію Україною положень Договору між США і СРСР про ліквідацію їх ракет середньої та меншої дальності». Документ регламентує «здійснення на тимчасових засадах інспекційної діяльності» представників США на території України. Тут окреслено завдання для Міністерства оборони України, інших міністерств, центральних органів виконавчої влади, які мали забезпечити оформлення в прискореному порядку в'їзду в Україну членів інспекційних груп і льотних екіпажів США, проходження ними митних процедур та огляд апаратури і обладнання, що використовуватимуться для проведення інспекції; здійснювати аеронавігаційне, аеропортове, технічне обслуговування, заправлення в разі потреби паливом інспекційних літаків США та обслуговування через зал офіційних делегацій аеропорту «Бориспіль» членів інспекційних груп та льотних екіпажів США; надавати членам інспекційних груп США міжміські телефонні розмови на рівні другої урядової категорії з Посольством США у Києві за паролем «Роззброєння». Національній гвардії України, Міністерству внутрішніх справ України, Представникам Президента України в областях, виконавчим комітетам відповідних міських Рад народних депутатів, на території яких розташовані перелічені в додатку колишні об'єкти РСМД, наказано безперешкодно допускати інспекторів США та осіб, які їх супроводжують, на колишні об'єкти РСМД незалежно від їх підпорядкування; сприяти додержанню передбачених Договором про РСМД вимог і процедур під час проведення інспекції зазначених об'єктів; надавати допомогу групі, що супроводжує інспекторів США, у виконанні службових обов'язків.

Особлива увага Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України звернута на забезпечення охорони членів інспекційних груп, льотних екіпажів США та супровід їх у разі потреби патрулями державної автомобільної інспекції (ДАІ).

У додатку до Розпорядження названо географічні координати

нати об'єктів на території України, які підлягають інспекції. Це: колишні ракетні операційні бази «РСД-10» біля Луцька (дві), Бродів, Червонограда Львівської, Славути Хмельницької, Білокоровичів, Липників, Високої Печі, Коростеня Житомирської, Лебедина, Глухова (дві), Охтирки (дві) Сумської областей; колишні ракетні операційні бази «Р-12» поблизу Коломиї Івано-Франківської, Стрия Львівської, Скали-Подільської Тернопільської областей; колишні ракетні допоміжні об'єкти неподалік Луцька, Білокоровичів, Березівки Житомирської, Лебедина Сумської, Жеребкового Одеської, Лозової Харківської, Сарн Рівненської областей.

(Це розпорядження до 24 листопада 2009 року носило «орел» секретності – у цей день воно піддане гласності після того, як з нього Президент України своїм Указом № 963/2009 зняв позначку «Опублікуванню не підлягає»).

Відтак базу у Сарнах продовжували відвідувати американські експерти. Такий нагляд мав на меті унеможливити проведення тут робіт, пов'язаних із відновленням якихось складників зброї масового знищення.

Гостям надавали право оглядати всі приміщення, площа яких сягає більше двох квадратних метрів. Проживали вони у тих же будиночках, де порядок зберігався ідеальний, як і, до речі, на всій базі, що радше нагадувала не військовий об'єкт, а парк, де господарює вмільний садівник.

Бували тут військові і з інших країн, адже після знищення РСМД тут почали роботи, обумовлені Віденською конвенцією про ліквідацію звичайних озброєнь у Європі. Йшлося про всю техніку п'ятої категорії, яка здатна стріляти і рухатися. Коли сюди надходило більше ста одиниць, починалося їх знищення за певною програмою. Цей процес був раціональніший, адже він давав можливість набагато більше всякого начиння відправити в народне господарство. Діяли ті ж самі патонівські різакі, що розкроювали метал, який відвозили на «Азовсталь» для переплавлення.

...Перед воротами сарненської бази стоїть ракета – більший аналог такої ж порадив оглянути у вашингтонському му-

зеї пан сенатор. А на території військового підрозділу вклякли «плечі» цієї важезної довершеної потвори – транспортна пускова установка. Ще такі ж експонати є і в інших містах на планеті – для історії не зайве нагадування про погамоване абсурдне бажання стати переможцем у ядерній війні.

Що ж: невідчепний подих минулого за нами – як тягар, як докір і засторога.

... Вхід у музеї столиці США безплатний. Ніколи не забудеш побаченого у Національній галереї мистецтва, Національному акваріумі. У пам'яті завжди виринатиме велетенський 17 на 23 метри екран для показу фільмів у кінотеатрі Семюеля Ленглі в тому ж Аерокосмічному.

Працюють музеї без вихідних. У кожному з них передбачено в'їзди для інвалідських колясок. Тут можете пробути цілісінський день, а коли притомитесь, то є де перепочити. Дитина захотіла спати? Вкладайте її у спеціальних рекреаціях.

Якщо ви приїхали сюди у суботу чи неділю, то, ймовірно, вам буде важко припаркуватися на стоянках – всі вони зайняті, адже люду сюди прибуває чимало. Але не біда: у такі дні в зонах музеїв ставте авто там, де бачите, – вас не оштрафують.

Справжнє паломництво щонеділі в Капітолій. Ти не просто йдеш його коридорами – тебе водить тут за руку тітонька Американська Історія...

Думаєш про це, коли доторкаєшся до червоного дерева сторічних сенатських меблів, коли відчиняєш власноруч важезні двері до залу засідань, коли споглядаєш на стінах коридорів промовисті портрети конгресменів минулих століть. Капітолій – це не просто споруда, а найсолідніша робітня, де будуються Сполучені Штати.

Раз на тиждень відкритий для відвідувачів Білий Дім. Черги сюди величезні і довелося добряче вистояти заради того, щоб побувати у червоному, зеленому, синьому залах і зрозуміти святість цієї території, де через годину після екскурсії вже панує звична ділова атмосфера, що її привносить сюди чиновний управлінський люд. Вражає величезна колекція картин, нада-

рованих за двісті років великими художниками. Про цю двоповерхову споруду незабутній Франклін Рузвельт казав, що вона є власністю американських людей. Тимчасовими господарями її були всі президенти США, за винятком першого, Джорджа Вашингтона, який не встиг увійти сюди із своєю адміністрацією (місце для забудови на Пенсільванія авеню вибрав саме він). Отже, тут засідали: Джон Адамс (1797–1801), Томас Джефферсон (1801–1809), Джеймс Медісон (1809–1817), Джеймс Монро (1817–1825), Джон Квінсі Адамс (1825–1829), Андре Джексон (1829–1837), Мартін Ван Бурен (1837–1841), Вільям Генрі Харрісон (1841), Джон Тайлер (1841–1845), Джеймс Полк (1845–1849), Закарі Тейлор (1849–1850), Міллард Філмок (1850–1853), Франклін Пірс (1853–1857), Джеймс Бучанан (1857–1861), Авраам Лінкольн (1861–1865), Ендрю Джонсон (1865–1869), Уліс Грант (1869–1877), Рузефорд Хаес (1877–1881), Джеймс Гарфілд (1881), Честер Арсер (1881–1885), Гровер Клевеленд (1885–1889), Бенджамін Харрісон (1889–1893), Гровер Клевеленд (1893–1897), Вільям Маккінлі (1897–1901), Теодор Рузвельт (1901–1909), Вільям Тафт (1909–1913), Вудро Вілсон (1913–1921), Ворен Хардінг (1921–1923), Калвін Кулідж (1923–1929), Герберт Гувер (1929–1933), Франклін Рузвельт (1933–1945), Гаррі Трумен (1945–1953), Дуайт Ейзенхауер (1953–1961), Джон Кеннеді (1961–1963), Ліндон Джонсон (1963–1969), Річард Ніксон (1969–1974), Джеральд Форд (1974–1977), Джиммі Картер (1977–1981), Рональд Рейган (1981–1989), Джордж Буш (1989–1993), Вільям Клінтон (1993–2001), Джордж Буш (молодший) (2001 – 2009), Барак Обама (2009 – 2017), Дональд Трамп (із 2017).

У США вміють шанувати історію, предтеч демократії, за кличем яких писалися її манускрипти.

Наприклад, тут відзначають День президентів. У таке свято діючий глава держави завжди виголошує звернення до народу. Останнього разу Клінтон, наприклад, говорив, що американські люди особливо гордяться спадком Вашингтона і Лінкольна. Перший надав сили і законності цій молодій демократії, забезпечивши умови для того, аби новостворений федеральний уряд був відповідальним за американський на-

род. Лідер незвичайної сміливості і у війні, і в мирі зумів злітувати 13 колоній в одну націю, віддану цінностям свободи та справедливості для всіх. Більш аніж 70 років по тому Авраам Лінкольн зробив ще потужнішу спробу об'єднати американців за допомогою цих же основних пріоритетів співіснування. Через незвичайні випробування і жертви Громадянської війни він залишився відданим мотивам волі та рівності і збереженню спільноти. В дні тих жорстоких конфліктів і після них продемонстрував надзвичайну рішучість, що допомогла зарубцювати національні рани.

«Ера неперевершеного процвітання, в якій ми живемо, дає нам унікальну можливість знову підтвердити вузлові прагнення, що ними керувалися Вашингтон і Лінкольн, формуючи характер та долю країни багато років тому», – говорив сорок другий президент США.

Національних героїв цієї країни народжували тривожні, забарвлені кров'ю розбрату, жорстокі епохи.

Джордж Вашингтон, багатий фермер з Вірджинії. Це він різав пупа американській демократії. Його – першого президента США – вважають батьком нації. Головнокомандувач армії колоністів у війні за незалежність у Північній Америці в 1775 – 1783 роках. Забезпечив ліквідацію англійського колоніального гніту і проголошення незалежності США. Голова Конвенту по виробленню Конституції США.

Джон Адамс, працелюбний революціонер, став другим президентом.

Томас Джефферсон написав Декларацію про незалежність і був третім президентом США. Характерно, що він ніколи не називав себе демократом, а слово «демократія» не зустрічається у цьому основоположному документі. Чому? Далекий від риторики, він просто мріяв про суспільство вільних людей, незалежних індивідуумів, які могли б розумно розпоряджатися своїми правами...

Авраам Лінкольн – 16-й президент США. Один із організаторів Республіканської партії, виступав проти рабства. Народився в сім'ї фермера. Під час війни, розв'язаної плантато-

рами Півдня у 1861 – 1865 роках, уряд Лінкольна провів ряд демократичних перетворень, зокрема, прийняв закон про гомстеди, про відміну рабства і перейшов до революційних методів ведення війни, що забезпечило розгром рабовласників. Відмітно: після цього неоднозначно сприймали негри накинуту на них волю. Художнє свідчення тих катаклізмів, ломки свідомості – роман «Звіяні вітром» Маргарет Мітчел: «...коли білий хотів халепи на свою голову, то найлегше цього міг домогтися, подавши скаргу на негра». Рабовласники, звісно ж, знетямалися з таких кроків Лінкольна. Його заходи, що народжували рівність і руйнували столітню традицію володіння аборигенами Африки, стали кісткою в горлі...

Лінкольн, котрий прагнув витравити інфекцію рабства, вбитий за наказом плантаторів – так вони відомстили за його щепу свободи.

У Штатах із 1908 року випускають автомобіль «Лінкольн». Одну з його модифікацій традиційно виготовляють для глави держави.

Достославний президент Франклін Рузвельт вивів країну зі стану депресії у тридцятих...

У шереху прародителів нового – особистості неординарні. Проте не всі щодень у мові нащадків, хоч занесені в найпочесніші історичні вітрини. Просто було так, що одні починали розбудову, інші її продовжували, й останні залишилися менш помітними, а ті, котрі прийшли слідом і знову щось засновували, не сходять із уст десятиліть. «Сподівання і подвиги, жертви і страждання, культурні і суспільні досягнення попередніх поколінь розглядаються тут просто як добрива, потрібні для врожаю майбутнього», – писав філософ С. Франк.

...Кладу троянди до підніжжя пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні. Велично виглядає монумент, вражаюче. Скульптор Леонід Молодожанин зобразив постать динамічно. Подих на якусь мить перехоплює, наче у хвилини, коли звучить гімн... Враз пам'ять розігналася єднати часи моїх дитячих та зрілих літ – від завязаного читання «Гайдамаків» під світлом

гасниці у батьківській домівці й до доторку ручки сенатських дверей у Капітолії.

То справді так: тут передумаєш усе життя. І зміряєш свою дорогу до слова, яка, власне, привела сюди.

...Хлопчина втікав у літературний стиль від поліського діалекту, взявшись за перо на горинському березі.

Лише йому у селі приходили «гербові» конверти із логотипами газет. Але в них нічого втішного: вірші й етюди його знову відхилені. Переважно літконсультанти пояснювали причину. Був їм удячний за науку, старався виконувати настанови у нових спробах. Нерідко ж – ввічлива відписка. А так же хотілося йому вповісти... Ні, не себе, а течію річки іскристу, розкішну млюсть над покосами, весну, яка розхлюпує сік на першу пазелень, туман вечоровий – весь у дівочих голосах... Два роки тих намагань минули. Здається, пора й відкинути напосідливе своє бажання бути прочитаним...

Копає з матір'ю картоплю. Поштарка заходить на город і дає конверт – з газети обласної. Прочитав – знітився, наче провину за собою яку відчув. Мати забирає листа однією рукою, а другою тримає заступ. Пробігла очима.

Держак випадає їй з рук.

Дивилася на сина, а він – униз, голову похнюпив. Жалостинка злетіла у неї з очей, бачив, як її всотала грудочка землі, а по грудочці тій проповзло крапчасте сонечко.

– Мамо, дайте п'ять копійок на конверт. Останній раз.

– Над тобою всі сміються, а ти тільки гроші марнуєш.

– Я свої дам, Маріє, – поштарка зашаруділа у кишені, а мати спохватилася: не треба їй, щоб хтось шкодував сироту, не смійте.

– Йди візьми у креденсі.

Повернувся підбігом і вже вганяє лопату на повен штих, повертає землю. Мати за плече взяла.

Випростався. Пригорнула.

Бідність вдовина кричала в глибинах, але почувся лиш схлип.

Вересень з ними мовчав...

Відправлену хлопчиною зарисовку про першу вчительку незабаром прочитає весь район, а завтра прийде київська

юнацька газета, на третій сторінці якої він побачить свій етюд «Літо в зеніті», посланий місяць тому. Наздожене тітку Параску, поросить ще примірничок, а вона витягне із поштарської сумки аж п'ять, мовляв, всеодно хтось лиш для замотування сала передплачує... Часто відтоді буде так: листоноша вручатиме йому гонорари від редакцій столичних і місцевих, а хлопчина віддаватиме їх матері і вона відкладатиме на зошити, сорочину, на картуз...

Оцей прихід на площу, де домінантою архітектурного модерного доокола є бронзова фігура Поета, де зусібіч сходяться шляхи столиці і проїжджий та піший люд мимоволі спрямовує погляд на пам'ятник, де найчастіше у Вашингтоні почуєте українську мову, де місце побачень і прощань, – оця можливість прийти сюди чи не є найщедротнішою віддякою долі за скромні кроки твої по земній дузі?

Тут Шевченко зображений молодим, і мені подумалося, що в Україні всюди пам'ятники Кобзарю – у вигляді старого діда в жупані чи кожусі, чи в грубесних накидках-плащах. Стоїть він похмуро, гнітюче, набурмосено, аж моторошно... Таким вимагала зображати поета радянська естетика соціалістичного реалізму, аби він виглядав непривабливо, як мужик, і відлякував. Ті пам'ятники – справжня монументальна кривда! А всі покоління нащадків українських іммігрантів сприймають візуальний образ Тараса Шевченка саме таким, який утверджено вашингтонським пам'ятником.

Це вражаючий монумент. Біля статуї поета розміщена гранітна плита, на якій з одного боку – зображення Прометей, а з іншого – вирізьблені слова Тараса Шевченка із поеми «Кавказ» англійською мовою (переклад Віри Рич):

...OUR SOUL SHALL NEVER PERISH,
FREEDOM KNOWS NO DYING
AND THE GREEDY CANNOT HARVEST
FIELDS WHERE SEAS ARE LYING,

CANNOT BIND THE LIVING SPIRIT
NOR THE LIVING WORD
CANNOT SMIRCH THE SACRED GLORY
OF TH'ALMIGHT LORD.

TARAS SHEVCHENKO «THE CAUCASUS». 1845

(«Не вмирає душа наша, не вмирає воля. І неситий не ви-
оре на дні моря поля. Не скує душі живої і слова живого. Не
понесе слави Бога, великого Бога»).

А внизу на постаменті, з протилежного до фронто-
ну боку, – напис англійською мовою:

DEDICATED TO
THE LIBERATION, FREEDOM AND
INDEPENDENCE OF ALL CAPTIVE NATIONS

THIS MONUMENT OF TARAS SHEVCHENKO, 19TH
CENTURY UKRAINIAN POET AND FIGHTER FOR
INDEPENDENCE OF UKRAINE AND THE FREEDOM
OF ALL MANKIND, WHO UNDER FOREIGN RUSSIAN
IMPERIALIST TYRANY AND COLONIAL RULE
APPEALED FOR "THE NEW AND RIGHTEOUS LAW OF
WASHINGTON," WAS UNVEILED ON JUNE 27, 1964.
THIS HISTORIC EVENT COMMEMORATED THE
150TH ANNIVERSARY OF SHEVCHENKO'S BIRTH.
THE MEMORIAL WAS AUTHORIZED BY THE 86TH
CONGRESS OF THE UNITED STATES OF AMERICA
ON AUGUST 31, 1960, AND SIGNED INTO PUBLIC
LAW 86-749 BY DWIGHT D. EISENHOWER, THE 34TH
PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA,
ON SEPTEMBER 13, 1960. THE STATUE WAS ERECTED
BY AMERICANS OF UKRAINIAN ANCESTRY AND FRIENDS

«Присвячено звільненню, свободі і незалежності
поневолених націй»

Цей монумент Тарасові Шевченку, українському поетові XIX століття і борцю за незалежність України та за свободу всього людства, який під іноземною російською імперіалістичною тиранією та колоніальним правлінням звертався до «нового і праведного закону Вашингтона», відкрито 27 червня 1964. Цією історичною подією ознаменовано 150 річницю з дня народження Шевченка. Меморіал був затверджений 86 конгресом Сполучених Штатів Америки 31 серпня 1960 і підписаний як Публічний закон 86 – 749 Дуайтом Д. Ейзенхауером, 34-м президентом Сполучених Штатів Америки 13 вересня 1960. Пам'ятник створений американцями українського походження та друзями».

Емігранти мені говорили, що віра в Бога і слово з «Кобзаря» були тою силою, яка дозволила обжитися в Америці.

Переселенці з України різних часів мріяли, аби вшанувати Поета якимись меморіальними знаками. Як пише Антін Драган у своїй книзі «Шевченко у Вашингтоні: до історії пам'ятника Кобзареві України у столиці Америки», ще у січні 1898-го року створене в місті Оліфант, в Пенсильванії, перше на американській землі Товариство імені Тараса Шевченка намірилося побудувати пам'ятник: «найбільшому синові України-Руси, Тарасові Шевченкові». Однак, цей план не вдалося здійснити, і аж через шість десятиліть задум мільйонів заокеанських українців знову висловив один із них – професор Іван Дубровський обгрунтував ідею у своєму есе «За пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні», опублікованому в газеті «Свобода» (перша українська газета у США, виходить безперервно із 1893 року, орган Українського Народного Союзу).

Всього зі ста одинадцяти газетних рядків складається ця публікація, що зайняла місце у правому нижньому куті другої шпальти, на якій домінантою під рубрикою «У сторіччя народин Івана Франка» є дослідження О. Кульчицького «Психосоціальні аспекти «Мойсея», – всього сто одинадцять рядків, але який обгрунтований заклик, яка вражаюча сила переконання у тому, що монумент Шевченкові має височіти

у столиці Сполучених Штатів, могутність яких плекають мільйони українців.

Автор пише: «Коли людина приїздить до іншої країни чи навіть іншого міста, та ще й перший раз, то зрозуміло, що для новоприбулого все в тій країні чи місті нове, небачене, а тому й цікаве, захоплююче, іноді навіть вражаюче.

Подібне пережив і я, оглядаючи Нью Йорк (тут і далі орфографію та пунктуацію подаємо за публікаціями газети «Свобода» – В.М.) з його велетнями-будинками, з його специфічним рухом і темпом життя; Вашингтон, який справедливо можна назвати містом-парком, містом чудових пам'ятників великих постатей минулого Нового і Старого світів».

Він як новоприбулець у США із Австралії звернув увагу, що в одному із парків Вашингтону «стоять пам'ятники Жанни Д'Арк і другий — Данте. Читаю напис на першому: «Цей пам'ятник дівчині-героїні подарували жінки Франції американським жінкам». На пам'ятнику Данте написано, що його подарували італійці. Коли я оглянув ці величні монументи, мені прийшла думка: а чому десь в цьому чи іншому парку Вашингтону нема пам'ятника Українському Данте — Тарасові Шевченкові, подарованого українцями для столиці вільної землі Вашингтона?

Загальновідомо, як високо цінив Шевченко американську свободу і великого борця за неї, першого президента Джорджа Вашингтона, що з такою любов'ю він висловив в одній із своїх поезій:

... Коли

Ми діждемося Вашингтона

З новим і праведним законом?

А діждемось таки колись!»

Він вважає, що ці слова годилося б вибити на пам'ятнику англійською і українською мовами (так і сталося: на пам'ятнику відображено ці слова мовою оригіналу – В.М.), і такий монумент «став би символом не лише духового взаєморозуміння між свободолюбним американським і українським народами, але й символом зближення в спільній боротьбі з світовим ворогом – московським імперіалізмом у його комуністичній формі сьогодні».

Професор нагадує, що менше ніж через п'ять років українці відзначатимуть 100-річчя з дня смерті поета, а тому важливо було б відкрити пам'ятник до цієї дати. Зауважує, що коли не зробити цього, то можуть випередити «наші землячки» з московського Кремлю...».

Автор переконаний, що «на цю справу не заважається внести свою пожертву кожен українець, не лише в Америці, але й в інших країнах поселення».

Він усвідомлює, що за справу повинна взятися сильна українська структурована організація. Такими спроможними є, на його думку, УВАН (Українська Вільна Академія Наук – В.М.), Наукове Товариство імені Тараса Шевченка, Український Конгресовий Комітет. Вони здатні, наприклад, утворити Комітет побудови пам'ятника, залучити весь український науковий, мистецький, громадський цвіт...

«Всі можливості для цього є, треба лише доброї волі нас всіх, і я переконаний, що величний монумент Кобзаря у Вашингтоні буде», – завершує Іван Дубровський. (Свобода. – 1956. – Ч. 119. – 23 червня. – С. 2).

Проте... ніхто не зреагував на цей виступ – жодного відгуку не надійшло в редакцію! І тоді редактор Антін Драган (13 липня цього ж року) звернувся до кореспондента «Свободи» у Вашингтоні Юрія Старосольського (український вчений-правник, доктор права США, член УВО, дійсний член НТШ, та УВАН, громадський і пластовий діяч, мандрівник) з проханням «з'ясувати на місці технічні можливості побудови пам'ятника Шевченкові в столиці».

Журналіст ретельно виконав завдання, приславши текст «Чи Вашингтон діждеться Шевченка». Він був опублікований під рубрикою «Між Капітолом і Білим Домом» (Свобода. – 1956. – Ч. 185. – 27 вересня. С. 2, 3).

«Шевченко ждав – і не діждався Вашингтона. Чи діждеться Вашингтон Шевченка у вигляді монументу?» – запитує автор у перамбулі і стверджує, що для цього є більші підстави на Шевченкову мрію, «як були колись...». Він підтримав ідею Івана Дубровського, будучи переконаним, що не така вже вона

«нереальна, якщо йде про практичні можливості», і продовжує: «Я не знаю, чи монумент Шевченка в столиці ЗСА (З'єднані Стейти Америки – так вихідці з України іноді називали США – В.М.) виконав би як слід завдання пропаганди його імені та його пророчого діла і чи заспокоїв би сантиментальне бажання українців. Але напевно оте сантиментальне серце українця, скитальця чи вже громадянина ЗСА, раділо б, якби в столиці Америки, десь біля Вашингтона чи Лінкольна, стояв і наш мармуровий Шевченко. Та, очевидно, справа має не тільки сантиментальний чи пропагандивний, але й зовсім практичний аспект. Може найважливіше практичне питання – це гроші, але про це я не беруся говорити. З практичного аспекту вирине наперед формальна сторона».

Юрій Старосольський пояснює, що слід мати на увазі деякі правові і адміністративні аспекти, порушуючи питання про такий пам'ятник: «Вашингтон, як відомо, не має своєї самоуправи, а підлягає безпосередньо конгресові. Тому, щоб поставити пам'ятник на якійсь площі в Вашингтоні, треба окремого закону. А це значить – треба наперед здобути для цієї ідеї якогось конгресмена чи сенатора і просити їх, щоб поставили відповідний законопроект у Конгресі. Проект піде звичайною законодавчою дорогою. Може не розпалить він пристрастей і не викличе довгих дискусій, як якийсь проект закону про натуральний газ чи фермерську допомогу або й сегрегацію. Але мусітиме він піти до відповідної комісії і далі до підкомісії. Там будуть переслухувати кого слід, може знавців історії та літератури, може спонзорів пам'ятника – це залежатиме від членів комісії».

Як знавець процедур автор передбачає, що до справи буде залучено певні структури, ймовірно, «три окремі агенції, які завжди мають голос у справах пам'ятників, будованих у столиці: Національну Комісію Мистецтва, Столичну Комісію планування і Національну Службу Парків». А далі – ще тернистіший шлях: до Сенату, а потім до Конгресу, а потім до Президента: «Проект, якщо приймуть в Комісії, піде на пленум тої палати, в якій було поставлене внесення, а коли й там

пройде, то помандрує до другої палати для такої ж самої процедури, і так далі, аж до підпису Президента, щоб стати законом. Це, звичайно, довга дорога».

Для прикладу наводить ситуацію із вирішенням аналогічних справ: «Ось, останній 84-ий Конгрес прийняв два закони про пам'ятники: посол Борлесон подав проект закону про побудову пам'ятника Симонові Боліварові, визвольникові Південної Америки (дар венесуельського уряду) в лютому 1956 року, а Президент підписав готовий закон аж 29-го червня того ж року. Другий пам'ятник, Лейфові Еріксонові, першому відомому відкривцеві Америки, ждав ще довше: законопроект поставлено в Сенаті у липні 1955 року, напередодні конгресових вакацій, а Президент дістав його до підпису аж 2-го серпня 1956 року».

При цьому наголошує, що для тих, хто видає відповідні дозволи, ця робота не є чимось другорядним, дріб'язковим: «І не треба думати, що це для конгресменів звичайна формальність; вони дискутують ціль, потребу і також естетичну сторону пам'ятника. У висліді закон уповноважить секретаря внутрішніх справ прийняти, в імені ЗСА, даний пам'ятник як дарунок, наприклад, американців українського походження, призначити на його місце з публічних ґрунтів ЗСА в дис-трикті Колумбія і – якщо треба – подбати про відповідний п'єдестал».

Разом з тим автор звертає увагу і на те, що такий пам'ятник має бути високоякісним твором мистецтва, а цю умову можуть успішно виконати українські митці в Америці. Проте є одна засторога: «Вашингтон консервативний у смаку». Таке твердження базується на тому, що «пам'ятники з початку цього століття, але й нові здебільша витримані в клясично «пам'ятниковому» стилі: особливо всі численні кінні постаті воєнних героїв, хоч гарні, але до знудження подібні стилем один до одного і до сотень таких же в Європі. В стилі панує реалізм, і тільки декуди є сліди імпресіонізму чи модерно спрощених або стилізованих форм. Абстрактних форм не бачив я взагалі».

Юрій Старосольський інформує про його розмову із пра-

цівником Комісії Мистецтва Вашингтона Линтоном Вілсоном, під час якої той запитав його про можливого «творця Шевченкового пам'ятника. Я назвав йому ряд українських скульпторів: очевидно, Архипенкове прізвище було йому відоме. Він сказав, що дуже радо бачив би Архипенків твір у столиці, але, якщо він був би занадто модерний, а то й абстрактний у формі, то невідомо, як прийняв би його консервативний у поглядах Конгрес».

Далі пан Старосольський розмірковує, що з погляду пропаганди імені Тараса Шевченка ключове значення має місце, де міг би бути пам'ятник. І це важливіше ніж його вигляд: «Говорячи чисто комерційними категоріями, гірший формою пам'ятник, але в місці великого руху людей, буде більш успішний ніж прекрасний мистецькою формою твір, схований від людського ока. Вашингтон наставлений на туристів, а туристи в своїй масі мають утерті шляхи. Великий і пишний зелений пояс між Капітолом на сході та монументом Лінкольна на заході і вулиці та будівлі по обидва його боки це неначе вісь Вашингтону і центр туристичного руху. Але там стоїть тільки мала частина столичних пам'ятників, яких є тут всього 94, включаючи пам'ятникові криниці-водограї, тристалітні японські лампи над Потомаком, чи позолочені кінні постаті при вході на Арлінгтонський міст».

Тому питання актуальне: чи надасть влада Вашингтона гідне місце?

З погляду автора, вже найкращі ареали «зайняли в Вашингтоні – крім Вашингтона, Лінкольна й Джефферсона – військові герої Американської революції чи Громадянської війни. Ляфаєт сквер – парк навпроти Білого Дому, це неначе сквер пам'ятників з кінними постатями ген. Джексона (президента) посередині і чужинців Ляфаєта, Рошамбо, Костюшка і стоячого Барона фон Штойбен (тут кажуть Стюбен) по чотирьох рогах. Пам'ятник Костюшка – це дарунок міста, роботи Антоні Попеля з 1910 року».

Проте, вважає Старосольський, сквери могли б ще прийняти не один пам'ятник. Або інші місця, де є так звані трикут-

ники, до яких сходяться великі вулиці з трьох боків, а також круглі площі, а особливо вашингтонські парки.

Автор помітив, що у Вашингтоні мало пам'ятників «людям, що не мали прямого відношення до американської історії. Є чужі полководці, що допомагали здобувати американську волю. Є Артегаз, батько уругвайського визволення, і скоро буде «літератор» Болівар. Є винахідники Марконі чи Дагуер, є Лютер на площі перед лютеранським костелом, і є поет Данте, якому поставили пам'ятник американці італійського походження в 1921 році... Але немає Шекспіра чи Гете, чи якогось мистця або філософа з-поза океану... Поправді, немає тут поза цвинтарями і пам'ятників американських поетів. То якби постав тут пам'ятник Шевченкові, то це був би не тільки перший український пам'ятник у столиці ЗДА, але й перший, після Данте, пам'ятник чужинцеві-мистцеві слова в столиці ЗДА».

Під текстом стоїть підпис «ЮСТ», очевидно, він походить від першої букви імені та двох перших букв прізвища автора.

На цей виступ звернули увагу наступного дня члени Культурної комісії Українського Народного Союзу, засідання якої відбулося в Головній Канцелярії цієї організації. У новині «Планується пам'ятник Т. Г. Шевченкові на Союзівці» газета «Свобода» (Свобода. 1956. – Ч. 188. – 2 жовтня. – С.1.) зазначає, що «Культурна Комісія УНСоюзу віддала деяку увагу і обговорюваним тепер в «Свободі» можливостям здвигнення пам'ятника Пророкові України, Т. Г. Шевченкові, у столиці цієї країни, Вашингтоні». Правда, основною темою засідання Комісії було інше: вона «на своїх нарадах минулої п'ятниці рішила перевірити можливості та поробити відповідні заходи для здвигнення пам'ятника Тарасові Шевченкові на Союзівці (відпочинковий комплекс УНС біля міста Кергонксон в Кетскильських горах – В. М.)». Пам'ятник, «якщо на це будуть реальні можливості, мав би бути здвигнений вже в першій половині наступного року і його посвячення, сполучене з величавою культурною імпрезою, мало б відбутись в половині червня 1957».

Погруддя Кобзарю в Союзівці було відкрите 16 червня 1957

року, у День Батька. «Свобода» (Свобода. – 1957. – Ч. 115. – 18 червня. – С. 1) подала широкий звіт про цю подію. Газета вийшла під «шапкою» «10,000 НАРОДУ ВЗЯЛО УЧАСТЬ У ВЕЛИЧАВОМУ ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА СОЮЗІВЦІ. ВСЯ АМЕРИКАНСЬКА УКРАЇНА ЧЕРЕЗ СВОЇХ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІДДАЛА ПОКЛІН ГЕНІЄВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ТА ЗАСВІДЧИЛА ВІРНІСТЬ ЙОГО ІДЕАЛАМ».

У репортажі «Відкриття пам'ятника Тараса Шевченка – найбільш величавий здвиг в історії американських українців» йшлося про те, що приїхали вшанувати Поета десять тисяч людей, які «репрезентували практично всю Американську Україну та всі українські громади від океану до океану із Канади...». Тут були «люди усіх походжень і всіх генерацій, були з Нью Йорку і з Каліфорнії, були ті, що народились над Дніпром-Славутою, над Дністром, над Прутом і над Тисою, були ті, що народились громадянами Америки і Канади... Автор публікації наводить цифри: «Цим разом найбільше автобусів, бо аж 5, вислала громада з Нью Йорку. На місця постою можна було нарахувати 53 автобуси та 1207 приватних автомобілів».

Гості із трепетом в душі вдивлялись у зображення Тараса Шевченка – «суворі і рівночасно лагідні риси його обличчя».

Урочистість почалася ритуалом підняття американського смугастого та українського синьо-жовтого прапорів, Службою Божою, посвяченням пам'ятника, яке здійснив митрополит Теодорович. Він у своєму зверненні говорив про те, що Тарас Шевченко підніс українську мову на вершини поетичного мистецтва, підкреслив вагу Шевченкового слова і те, яке воно має значення для українців на рідних землях і в Америці..

Серед промовців – голова Українського Народного Союзу Дмитро Галичин, який сказав, що «Шевченко й Україна – це одна цілість і що Шевченко усім своїм життям, неволею, стражданням і смертю задокументував безмежну вірність ідеалам української землі, її минулого і майбутнього...».

Як зазначає «Свобода», особливою «високомистецькою

точкою програми був виступ сеньйора діячів української сцени директора Йосипа Гірняка із рецитацією одного з найсильніших творів Т. Шевченка, поеми «Іржавець», що її сьогодні Совети викреслюють з усіх видань «Кобзаря», призначених для широких народних мас».

Присутнім представили творця пам'ятника Олександра Архипенка – українського американського скульптора, художника, одного із основоположників кубізму у скульптурі, дійсного члена Американської Академії Мистецтва і Літератури. Також оголосили й присутнього професора Кларенса Меннінга – відомого американського шевченкознавця, перекладача творів Шевченка англійською мовою і автора окремої праці про Тараса Шевченка.

Зворушливою точкою програми була мистецька акція «Поклін Шевченкові», яка продемонструвала майстерність співочих колективів українців Америки.

У цьому ж номері «Свобода» вмістила повідомлення «Пам'яткова книжка: «Не забули спом'янути». Йшлося про дев'яностосторінкове видання, яке випустили з нагоди відкриття пам'ятника Тараса Шевченка на Союзівці. Тут вміщено, зокрема, програму відкриття пам'ятника і «Заповіт» Тараса Шевченка українською та англійською мовами, статті: В. Давиденка «Велич Шевченка», Л. Луціва «Тарас Шевченко (обидві англійською мовою)», есе А. Драгана «Американські українці і Шевченко», Кларенса Меннінга «Англійські переклади Шевченка» (англійською мовою), Б. Кравціва «Пам'ятники Шевченка», А. Малюци «Портрети Шевченка в творчості Архипенка», Олександра Архипенка «Чому я виготовив погруддя Тараса Шевченка».

Зазначено, що особливу вартість у цій «Пам'ятковій книжці» становлять тисячі імен людей, назв громадських організацій і поодиноких приватних фірм, що зробили свій внесок у справу побудови пам'ятника.

Під час відкриття мав виступити редактор «Свободи» Антін Драган, але це не вдалося, бо у зв'язку із появою дощу програму було скорочено і вирішено текст надрукувати у газеті.

Його «Шевченкове слово» (Свобода. – 1957. – Ч. 115. – 18 червня. – С. 2) – це пристрасний аналіз значення Кобзаря: «Як виглядав би сьогодні український нарід без Шевченкового слова? Як виглядали б і ми, американські українці, якби це слово не стояло коло нас на сторожі?! Для нас, кість від кости і кров від крові дочок і синів Шевченкового народу, для нас вільних громадян Вашингтонової країни, Шевченків заповіт був виписаний вже на колисці нашого спільного буття. Бо коли почала народжуватись Американська Україна і коли в серпні 1893-го року вперше прозвучав її голос з сторінок газети «Свобода», то вже в цьому голосі прозвучав і виписаний в заголовку газети, як мотто, Шевченків заповіт для нас: «І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ, І СВОГО НЕ ЦУРАЙТЕСЬ!»

Цей же заповіт для нас вирізьблений і на мідяній таблиці цього, можливо й скромного, але величного пам'ятника, створюючи який скульптор подбав, щоб на суворому і наче зажуреному нашою долею обличчі нашого національного Пророка вирізьбити таку ласкаву, лагідну усмішку».

Редактор звертається до сумління кожного і пропонує зважити свої вчинки на терезах Шевченкової справедливості й очищення, і віднині використовувати пам'ятник як образ спокути: «Прийдіть колись у спокійну хвилину, до цього пам'ятника, вдивіться в цей суворий і рівночасно такий лагідний вираз обличчя Тараса, вдумайтеся і вслухайтесь у ці прості і рівночасно такі великі слова, виписані на пам'ятнику. Повторіть собі ці слова кілька разів, і ви напевно почуете в них одвічну пісню краси і любов, пісню пошани до чужого і непохитної вірності своєму. У цих коротких і простих словах: «І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ, І СВОГО НЕ ЦУРАЙТЕСЬ!» – криється найглибша мудрість і найосновніша наука для кожної людини. Ці слова схоплюють, здається, найглибшу філософію життя людей і співжиття народів, бо вони є основою того, що є ціллю людей на землі: невинного прогресу!»

Антін Драган рефреном «І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ!» пронизує свою позицію, вбачаючи в ньому маркер для уявлення про зміст людського буття: і монументальну красу «творів Мі-

кель-Анджельо, і недосяжні глибини думок Шекспіра і Гете, і вимріяний людством праведний закон Вашингтона, і старовинні піраміди, і новітні хмардери, – всі найвищі досягнення творчого ума і трудящих рук поколінь всіх народів, усміхаються до вас приманливо з-поза цих таких простих і таких великих слів: «І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ!» За ними бо, за цими словами, кожний, хто хоче, може знайти ту божественну красуню, якій на ім'я: **всесвітня КУЛЬТУРА!**»

Актуальне «І СВОГО НЕ ЦУРАЙТЕСЬ!» автор називає великими шляхетними словами і наголошує на цінності свого: «Чи не чути в них одвічного шелесту золотоколючих українських ланів, чи не відчувається в них ласкавої теплоти українського сонця? Прислухаймося уважно цим словам, вдумаймося у їх зміст, і перед нами перегорнуться одна за одною численні сторінки то під небеса славної, то до безодні трагічної української історії. В цих словах побачимо ми і велич Володимира та Данила, і мудрість Ярослава та Осмомисла, відчуємо, хоробрість Святослава, пізнаємо завзяття Богдана і далекозорість Мазепи. В цих двох коротких словах відчуємо і милозвучність української мови, і незрівняну красу української пісні, побачимо багатство українських звичаїв, знайдемо знову ту божественну красуню, що на ім'я їй українська культура.

«І СВОГО НЕ ЦУРАЙТЕСЬ!» Чи не малюють ці слова перед нашими очима такий дорогий нашому серцю образ рідної матрі згорбленої від надмірного труду і заплаканої від безмежного горя? Чи не видно в цих словах портрету нашого рідного батька, гордого на свій рід і рішучого взятися до кожного труду і стати на прю з кожною небезпекою життя? Всю нашу рідну Україну бачимо в цих коротких словах спасенної для нас Шевченкової науки».

Автор водночас закликає не втомлюватися використовувати слова Шевченка для власного очищення, щоб ця фраза стала змістом щоденного життя.

Наголошуючи на значенні пам'ятника Тарасу Шевченку, Антін Драган зазначає: «Бо й якби критично ми самі себе не оцінювали, яким би безнадійним не могло видатись поло-

ження українського народу, ми повсякчас і в усіх обставинах маємо певність: нація, що породила і має Шевченка, не вмре, не загине! Нація, що пам'ятає своїх велетнів і їх заповіти, має перед собою велике і світле майбутнє!»

У редакційній статті «Не забули спом'янути» газета «Свобода» (Свобода. – 1957. – Ч. 116. – 19 червня. – С. 2), повертаючись до теми відкриття пам'ятника в Союзівці, відзначає цей факт як відрадний, вбачаючи в ньому позитивні тенденції до єдності української громади в Америці. Адже досі спостерігалася своєрідна криза збайдужіння «до поодиноких галузей свого життя», у часописах йшлося про те, що українці неактивно відвідують національні імпрези, зменшувалися обсяги «пожертв на народні цілі», відчувалося «збайдужіння до справ України і українського народу». Але ось понад усі сподівання Союзівка показала, що громада здатна об'єднатися навколо націєтворчої ідеї.

Газета стверджує, що історія американських українців знає величні події, «але недільний Шевченківський здвиг своєю масовістю і своїм тривким характером перевищує, правдоподібно, всі дотеперішні». Констатовано, що досі не було консолідованішої, соборнішої імпрези в житті американських українців ніж ця, адже «всі генерації, всі політичні партії, всі суспільні групи, всі віровизнання, всі соціальні верстви були там заступлені, створюючи ідеальну синтезу того, що становить американсько-українську спільноту...».

При цьому зазначено, що Союзівка знаходиться у глибинці, за 100 миль від Нью-Йорка, в її околиці немає великих українських громад. Але десять тисяч людей «пішли за покликом своєї крові, своєї душі і свого серця, щоб «незлим, тихим словом» спом'янути Велетня Української Нації і перед усім світом засвідчити свою відданість його високим ідеалам, які є вселюдськими ідеалами».

Відтак «Шевченківський здвиг» розвіяв існуюче нарікання, мовляв, «немає кому робити, немає людей, немає осіб з піонерським духом». Отже, йдеться у статті, американські українці згадали так свого пророка, що «вписали одну з найсвітлі-

ших сторінок своєї історії». Після встановлення пам'ятника у Союзівці УНС перевів свій погляд на Вашингтон: настав час реалізувати план, викладений Юрієм Старосольським.

Культурна комісія УНС 30 липня 1957 року вирішила підготувати документи щодо будівництва пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні і відкрити його до сотої річниці смерті поета, тобто у 1961-му.

Відтоді почали консультації із політиками Сполучених Штатів. Першим, хто ознайомився із планом української діаспори, був нью-йоркський сенатор Джекоб К. Джевїтс.

Наступним кроком стало прийняття на 24-й Конвенції УНС, що відбулася в Клівленді 26 – 31-го травня 1958 року, резолюції, в якій зафіксовано, що Конвенція доручає виконавчим органам УНС розглянути можливості побудови пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні, та досягнути «порозуміння з іншими організаціями, щоб спільно, всією громадою здійснити цей задум і цю ініціативу». (Свобода. – 1958. – Ч. 105. – 4 червня. – С. 4).

8 жовтня 1958 року голова УНС Дмитро Галичін написав лист сенатору Джекобу К. Джевїтсу з конкретним проханням почати відповідні організаційні процедури, які б сприяли побудові пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні. І він відгукнувся!

19 лютого 1959 року він вніс у Конгрес США законопроект щодо «побудови статуї Тараса Шевченка на публічній площі в дистрикті Колумбія».

Газета «Свобода» (Свобода. – 1959. – Ч. 36. – 21 лютого. – С.1) публікує статтю під розширеним заголовком «Внесений в Конгресі ЗДА законопроект у справі пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні відкриває нові можливості для поширення української правди».

Тут же надруковано перекладений українською мовою текст заяви Джекоба К. Джевїтса, яку він розповсюдив у Сенаті. Вона дозволила тим законотворцям Сполучених Штатів, хто не знав Тараса Шевченка, зрозуміти всю велич і всесвітнє значення його творчості. Для кожної української людини все, що виклав сенатор, відоме із початкової школи, але для його

колег то було відкриття. Звичайно, можна здогадуватися, що підготувати йому документ допомогли діячі УНС. У заяві зазначено, що він ініціює «законопроект, що уповноважував би здвигнення на публічній площі у Вашингтоні пам'ятника Тарасові Шевченкові, українському національному поетові, який, надхнений американською конституційною демократією, оспівував своєму народові волю і свободу».

Йдеться також про те, що сенатор одержав запевнення української громади стосовно збору необхідних коштів для будівництва пам'ятника.

Далі наведено біографію Тараса Шевченка, дана оцінка його «Кобзарю», сказано, що «Шевченкова поезія, не зважаючи на всі намагання офіційної цензури, була широко відома в усій окупованій росіянами Україні і стала зразком для тих українців, що жили на західніх українських землях, в границях Австро-Угорської імперії. Для українців у всьому світі його ім'я стало синонімом оборони національної незалежності і демократії, національної взаємозалежності та співпраці і високим прообразом суспільного і національного думання».

Джекоб К. Джевітс констатує, що поезія тараса Шевченка «в 1917 році одушевила український рух за незалежність і підбадьорювала Українську Народну Республіку в її розпачливій боротьбі без сторонньої допомоги в обороні проти агресії російських комуністів. Це Шевченкова поезія підбадьорювала українців, силою включених в ССРСР, продовжувати свою боротьбу за волю, а під час Другої світової війни збуджувала і скріплювала український рух спротиву однаково як проти фашизму, так і проти комунізму».

Сенатор дає оцінку українцям, які мешкають у Сполучених Штатах (а їх понад один мільйон): вони «займають щораз відповідальніші становища в американському житті. Вони є ощадні, працьовиті, слухняні законам люди, а кожний зокрема і всі разом розуміють ту роль, яку Шевченко відіграв в цьому розвитку...».

І як висновок з усього цього: «Це справді годиться, щоб пам'ятник такого національного героя, який навчав амери-

канських ідеалів патріотизму і служби людині» стояв і у столиці Сполучених Штатів Америки Вашингтоні.

Відповідну резолюцію за номером HJR 311 у Палату Представників 17 березня 1959 року вніс конгресмен Алвін Бентлі, до якого звернувся з проханням про спорудження пам'ятника Тарасу Шевченку професор Лев Добрянський (він і консультував конгресмена).

Як свідчить Антін Драган, текст цієї резолюції ідентичний із текстом резолюції сенатора Джекоба К. Джевїтса, лише сюди додана преамбула про те, що справою честі і моралі американців як вільних людей у незалежній державі є підтримка цього пам'ятника, щоб через нього, через постать Тараса Шевченка символізувати нерозривні духові зв'язки між США та українською нацією.

Обидві резолюції, згідно із процедурою, були скеровані до відповідних комісій та підкомісій у Сенаті та Палаті Представників.

31 березня підкомісія Конгресу США у справі внесених законопроектів в адміністраційній комісії провела слухання, на яких виступили професор Роман Смаль-Стоцький – голова Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, професор Лев Добрянський – голова Українського Конгресового Комітету, адвокат Юрій Волинець – голова Українських Американських Ветеранів, Дмитро Галичин – голова Українського Народного Союзу, конгресмен Алвін Бентлі. Газета «Свобода» опублікувала короткий звіт про цю подію: «Коли професор Роман Смаль-Стоцький закінчив своє свідчення про те, чому у Вашингтоні, столиці країни, повинен бути здвигнений пам'ятник генієві і пророкові України Тарасові Шевченкові, конгресмен Пол С. Джовнс, голова конгресової підкомісії в справі внесених законопроектів в адміністраційній комісії Палати Репрезентантів, перед якою свідчення відбулось, коротко заявив, що він не має жадних додаткових запитів, бо він «зачарований» свідченням...».

Зазначено, що всі члени комісії, зокрема його «голова конгресмен Джовнс та конгресмен Джон Лесінські, що є з поль-

ського роду, виявили максимальне заінтересування справою здвигнення пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні та виразно підкреслювали своє прихильне наставлення і оцінку тієї справи...».

В останньому абзаці цього повідомлення йдеться без коментарів про те, що, за інформацією Комітету Українців Канади, на будову пам'ятника Тарасу Шевченку у Вінніпегу вже зібрано 100 000 доларів.

Отже, українцям у США ніби дано чіткий фінансовий орієнтир...

У суботу, 16 травня 1959 року, провела засідання новообрана Рада директорів Українського Конгресового Комітету, де за пропозицією Антіна Драгана створено Організаційний Комітет у справі будівництва пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні із числа керівників УКК, Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, Української Вільної Академії Наук та «Самопомочі», а професору Леву Добрянському доручено добиватися прийняття резолюцій, про які йшлося вище, у Конгресі США. Про це повідомила «Свобода» у звіті «Рада директорів УКК встановила організаційний комітет для справи пам'ятника Т. Шевченкові» (Свобода. – 1959. – Ч. 95. – 19 травня. – С. 1).

У цей час українські організації направляють тисячі листів та телеграм на адреси комісій і їх членів з проханням підтримати ідею спорудження пам'ятника.

2 квітня 1960 року в Америці показали телевізійну передачу, присвячену спорудженню пам'ятника Тарасу Шевченку у Вашингтоні.

1 червня 1960 року резолюція Алвіна Бентлі була прийнята відповідною комісією, а 24 червня цього ж року одностайно схвалена Палатою Представників.

Палата Представників затвердила ще й резолюцію № 524, запропоновану конгресменом Джоном Лесінські, яка постановила випустити брошуру «Europe's Freedom Fighter – Taras Shevchenko» про життя і творчість Тараса Шевченка як національного героя України. Відтак в Урядовому Друкарському

Бюро ця сорокап'ятисторінкова книжка була надрукована як урядовий документ № 445. Тут вміщено портрет Тараса Шевченка в молодому віці, передмову професора Лева Добрянського і статті професорів: Кларенса Меннінга — «Тарас Шевченко», «Релігія Шевченка»; Д. Дорошенка — «Кобзар України», Юрія Бойка — «Тарас Шевченко і західно-європейська література», В. К. Метюса — «Людина і символ»; Романа Смаль-Стоцького — «Шевченко і євреї»; доктора Луки Мишуги — «Шевченко і жінки». Подано коротку бібліографію, алфавітний покажчик, висловлювання конгресменів про Тараса Шевченка.

Кларенс Меннінг у дослідженні «Тарас Шевченко» стверджує: «Важливість Шевченка не можна переоцінити. Він був найбільшим українським поетом. Він був першим письменником, який був чисто і ґрунтовно українським, який наважився мріяти про українську мову і літературу, які були б повністю відокремлені від російської і мали б незалежне місце у світі».

Підкреслює, що Кобзар «силою власного генія» сформував українську мову, «здатну виразити найбільш витончені емоції і повністю адекватну всім потребам сучасної літератури».

Сенат схвалив резолюцію в середу, 31-го серпня 1960 року. Про це «Свобода» написала у звіті: «Також Сенат схвалив резолюцію про дозвіл на будову пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні» (Свобода. — 1960. — Ч. 170. — 3 вересня. — С. 1). Тут зазначено, що схвалена спільна резолюція Сенату і Палати Представників «була негайно переслана до Білого Дому» президенту Дуайту Ейзенхауеру для підпису.

Він поставив свій знаменитий автограф на цьому документі в середу, 2 вересня 1960 року, і резолюція стала 13 вересня цього ж року Публічним законом США 86-749.

У його вступній частині йдеться про те, що «твори Тараса Шевченка блискуче відображали прагнення людини до особистої свободи та національної незалежності», що ушлявлений поет був «відкрито натхнений нашою великою американською традицією боротися проти імперіалістичної та колоніальної окупації рідної землі».

У нормативних параграфах зазначено, що:

(а) будь-яка асоціація або комітет впродовж двох років з дня набрання чинності цього закону уповноважується розміщувати на землі, що належить США в окрузі Колумбія, пам'ятника українському поету і національному провіднику Тарасу Шевченку;

(б) повноваження, надані згідно з підрозділом (а) цього розділу, припиняються, якщо протягом п'яти років після дати набрання чинності цього закону не буде розпочато встановлення пам'ятника.

Також асоціація або комітет має засвідчити Міністру внутрішніх справ обсяг наявних коштів на спорудження пам'ятника, а Секретар внутрішніх справ уповноважений визначити відповідну ділянку, на якій буде пам'ятник встановлено. Вибір ділянки, дизайн і проект підлягають затвердженню Мистецькою Комісією та Національною комісією з капітального планування. Пам'ятник має бути зведений без державних витрат Сполучених Штатів Америки.

Так почалася переможна хода українського проекту століття у США.

Наступним кроком стало створення Комітету Пам'ятника Шевченку – ця структура була формалізована 16 вересня 1960 року. Президентом Комітету, «що матиме англійську назву Shevchenko Memorial Committee та який буде окремо заінкорпорований, обрано однодушно проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького, голову Ради Наукових Товариств ім. Шевченка та голову Наукового Товариства імені Тараса Шевченка в Америці». (Свобода. – 1960. – Ч. 180. – 20 вересня. – С. 1, 4).

Склад інших керівників Комітету: перший віце-президент – професор Юрій Шевельов, президент Української Вільної Академії Наук у США; другий віце-президент – професор Лев Добрянський, голова Українського Конгресового Комітету Америки; ексекютивний директор – Дмитро Галичин, голова Українського Народного Союзу і президент Українського Конгресового Комітету Америки; секретар – доктор Ярослав Падох, дійсний член Наукового Товариства імені Тараса Шев-

ченка в Америці, головний секретар УНС; скарбник – Платон Стасюк, сеньйор українських бізнесменів Америки.

Референти: мистецький – художник, мистецтвознавець, поет, перекладач Святослав Гординський; будівельний – архітектор, професор Олекса Повстенко; фінансовий – Ігнат Білинський; пропагандистський – редактор Василь Мудрий; зовнішніх зв'язків – сотник американської армії Йосип Лисогір; внутрішніх зв'язків – професор Василь Стецюк, секретар Наукового Товариства імені Тараса Шевченка у США; імпрезовий – професор Зиновій Лисько.

Контрольна Комісія: Роман Слободян, головний касир УНС; Едвард Попіль, головний скарбник УНС; Т. Кульчицький, фінансовий секретар «Провидіння»; М. Дуткевич, секретар «Народної Помочі»; Олена Лотоцька, голова Союзу Українок Америки; Юліян Ревай, голова «Самопомочі»; Володимир Калина, професор.

У Комітет ввійшли найвищі представники усіх українських центральних організацій у США – люди відомі в Америці і у світі, видатні світочі української національної культури. Їх завданням було: збір коштів, проведення конкурсу проектів пам'ятника, вибір місця для постаменту, одержання урядового дозволу на його розташування, організація спорудження пам'ятника.

Українці в Америці назвали 1961-й «Роком Шевченка». Про це йдеться у відозві Комітету Пам'ятника Шевченку, яка «закликає всіх українців, громадян і мешканців цієї країни та їхні інституції й організації, докласти всіх зусиль, щоб у цьому Шевченківському Році вшанувати пам'ять нашого національного Генія і закріпити її навіки: кращим і повнішим усвідомленням його великих, волелюбних ідеалів та наполегливішим здійснюванням його заповітів; поширенням і популяризацією Шевченкової творчости, як серед нас самих, так і серед наших американських співгромадян; влаштуванням масових культурно-мистецьких імпрез, присвячених пам'яті Шевченка; масовою і найбільш щедрою, моральною й матеріальною підтримкою перебраних і продовжуваних тепер Комітетом Пам'ятника Шевченкові заходів і зусиль для здвигнення до-

стойного Шевченка пам'ятника в столиці країни, Вашингтоні.

Для кращого і повнішого виконання цих завдань закликаємо всі Української Громади в ЗСА, щоб вони негайно зорганізували або завершили організацію місцевих Комітетів пам'ятника Шевченкові, відділів Крайового Комітету, що здійснюватимуть ці завдання на місцях, у порозумінні з Крайовим Комітетом та у співпраці з ним.

Усе це є рішальне для гідного і достойного вшанування пам'яті Шевченка у сторіччя його смерті. Але при цьому пам'ятаймо, що це є другою частиною його заповіту, на першому місці якого поставлено заклик встати і порвати кайдани. Тож і ми, вшановуючи Шевченка у сторіччя його смерті, робімо це з головною метою: допомогти нашому Українському Народові порвати віковічні кайдани неволі та зажити на своїй прадідівській землі своїм вільним і ні від кого незалежним життям. Для цієї мети в Шевченківському році з ще більшою наполегливістю розбудовуймо наше організаційне життя, збільшуймо і збагачуймо його новими моральними і матеріальними вартостями, даймо збільшену підтримку нашій центральній репрезентації – Українському Конгресовому Комітетові, даймо йому більші засоби на поширення правди про Україну та оборону прав Українського Народу, бо тільки поверненням Українському Народові його прав та відновленням його суверенної ні від кого незалежної Самостійної Соборної Української Держави ми допоможемо збудувати найтривкіший пам'ятник Тарасові Шевченкові та найдостойніше вшанувати і увіковічнити його пам'ять!»

Вражає, що відозву підписали не тільки керівники Комітету Пам'ятника Шевченку, а й десятки українських організацій США, які підтримали ідею монументального вшанування, – товариства колишніх вояків УПА і армії УНР, юристів, молоді, лікарів, митців, політичних в'язнів, промисловців, жінок, релігійні громади тощо.

Окремий заклик до своїх членів оприлюднила Екзекутива та Культурна Комісія Українського Народного Союзу, звертаючи увагу на необхідність максимальної моральної і ма-

теріальної підтримки акцій для спорудження пам'ятника.

Український Народний Союз і редакція газети «Свобода» опублікували двомовну, в українському оригіналі та англійському перекладі, збірку Шевченкових поезій: «Шевченкові думи і пісні» та спільно із Науковим Товариством імені Тараса Шевченка – альманах «Наш Шевченко».

У деяких містах США іменем Тараса Шевченка назвали вулиці та площі – так було використано суспільне піднесення, що запанувало завдяки старанням української діаспори.

Комітет Пам'ятника Шевченку оголосив конкурс на проект монументу.

Наводимо конкурсні вимоги до проекту, опубліковані у вже названій книзі Антіна Драгана (пунктуацію й орфографію збережено):

«1. ВЕЛИЧИНА ЦІЛОГО ПАМ'ЯТНИКА: висота цілості не повинна бути більша як 30 стіп (одна стопа при бл. 30 сантиметрів). Пам'ятник має зображувати постать Поета в бронзі на постаменті. Можуть бути додані й інші фігури, тривимірні або в плоскорізьбі, одначе треба мати на увазі, щоб кошти будови пам'ятника, разом з усіма влаштуваннями, не переходили суми чверть мільйона доларів.

2. ВИГЛЯД ПОЕТА: бажанням широкіл кіл громадянства є, щоб Поет був зображений у своїх молодих роках, до заслання 1847 р. Одначе, проектодавці мають вільну руку робити так, як це вони уважатимуть за потрібне. Постать Поета повинна бути більша як оригінальної величини. Найважливіше завдання проектодавців – знайти відповідну ідею пам'ятника, яка б по-мистецькому зобразила національне й вселюдське значення Шевченка.

3. ОТОЧЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА: Департамент Парків у Вашингтоні, якому підлягають усі пам'ятники і який буде опікуватися також пам'ятником Шевченка, бажає, щоб пам'ятник мав також і ужитково-публічний характер. Для цього майбутній пам'ятник буде вкомпонований в окрему цілість, що може складатися з таких елементів, як тераса із сходами, водограї, клюмби, дерева, лавки тощо. Тому бажано, щоб проектодавці

обдумували свої проекти в порозумінні з архітектами.

4. **ВЕЛИЧИНА ПЛОЩІ:** тому, що діляниця Вашингтону, де проектується поставити пам'ятник, перебуває тепер у стані перебудови (нові бльоки урядових будинків, нові вулиці та скасування деяких існуючих), форма і величина площі під пам'ятник ще остаточно не вирішені. Проектодавці повинні орієнтуватися на розмір площі, що має приблизно 150 стіп довжини з кожного боку, оточеної вулицями і обсадженої високими деревами. Вмонтування пам'ятника у площу буде завданням архітектів.

5. **ВЕЛИЧИНА ПРОЄКТІВ:** скульптурні проекти мають бути виконані в скалі-мірилі 1 цаль-стопа, тобто 1/12 оригінальної величини. Проекти мають бути виготовлені з тривкого матеріалу (гіпс, дерево, плястик тощо). Проект має бути попатинований на колір оригіналу (бронзи, каменю).

6. **ДОДАТКОВІ ПРОЄКТИ:** крім скульптурного проекту, автори повинні прислати також шкіци, які показували б, як вони уявляють собі оточення пам'ятника. Для цієї мети мають бути долучені шкіци поземного пляну пам'ятника і перспективний рисунок з довкіллям. Скаля рисунків: 1 стопа площі – 1/8 цалья на рисунку.

7. **ДОСТАВА ПРОЄКТІВ:** проектодавці доставляють свої проекти власним коштом. Усі забезпечення під час конкурсу і зворот творів – коштом Комітету. Побажано, щоб автори висилали свої проекти з адреси інших осіб на те, щоб зберегти анонімність проектантів. Проекти мають бути подані під гаслом, а прізвища й адреси авторів – у закритій коверті, позначеній тим самим гаслом.

8. **ЧАС ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРОЄКТІВ:** проекти мають бути надіслані Комітетові до 28 лютого 1962 р. Один автор може подати не більше як два проекти.

9. **ЖЮРІ:** Екзекутива Комітету покличе, в порозумінні з Мистецькою Комісією, жюрі для оцінки надісланих проектів і вибору найкращого. Склад жюрі буде своєчасно оповіщений. Жюрі видасть оцінку не пізніше як за два тижні від часу передачі йому проектів.

10. **НАГОРОДИ:** Комітет Шевченку визначив п'ять нагород за найкращі проекти, а саме: одна перша нагорода в сумі 1,500 дол., дві другі нагороди по 1,000 дол. кожна, і дві треті нагороди по 750 доларів. Поза нагородами передбачені почесні відзначення.

11. **УПОВНОВАЖЕННЯ ЖЮРІ:** Жюрі матиме право не призначати якоїсь із вище вичислених нагород, якщо для цього не буде відповідних творів. Завдання жюрі – відзначити найкращий з мистецького погляду проект, одначе відзначення якогось проекту першою нагородою ще не зобов'язує Комітет поставити пам'ятник саме за цим проектом, бо Комітет мусить брати до уваги такі справи, як кошти будови, його пристосованість до даного місця, узгіднення з Мистецькою Комісією міста Вашингтону і ін.

12. **ВИКОНАННЯ ПАМ'ЯТНИКА:** Комітет підпише окремий договір з автором пам'ятника, який буде остаточно схвалений до будови. Коли б, одначе, виявилось, що пам'ятник є твором ще мало досвідченого в монументальній скульптурі мистця, Комітет матиме право поручити йому для помочі іншого скульптора з потрібним досвідом.

13. **ДОЛЯ ПРОЄКТІВ:** нагороджені проекти стають власністю Комітету, інші будуть відіслані авторам.

14. **АДРЕСА ДЛЯ НАДСИЛАННЯ ПРОЄКТІВ:** Shevchenko Memorial Committee of America, Inc. 302-304 West 13th Street, New York 14, N.Y. ».

Головою новоствореної Мистецької комісії, яка опікувалася конкурсом, став Святослав Гординський. Було обрано журі, у яке ввійшли: художник Петро Андрусів; професор, шевченкознавець Володимир Міяковський; професори, мистецтвознавці Дам'ян Горняткевич, Антін Малюца; архітектор Аполінарій Осадца; письменник Улас Самчук (Торонто, Канада); інженер-архітектор Гілмор Кларк; скульптор Дональд де Лью; куратор Американського Метрополітен-Музею живопису і скульптури Роберт Хал; скульптор, президент Американської асоціації скульпторів Е.Пауль Женневейн; голова департаменту образотворчого мистецтва Джорджтаунського університету Ерік Ларсен.

Вирішено конкурс обмежити участю лише українських еміграційних митців. Одна із перших пропозицій була про те, щоб замовити проєкт Олександрові Архипенкові як видатному скульптору ХХ століття. Він у той час дав згоду виготовити на вибір три проєкти. Про це напише пізніше, у 1964 році, у своїй статті «Шевченко в пам'ятниках» дослідник історії пам'ятників Тарасу Шевченку у світі Вадим Павловський. Проте більшістю голосів Мистецька комісія відхилила цю пропозицію, наполігши на тому, що слід проводити конкурсний відбір. (Свобода. – 1964. – Ч. 120. – 30 червня. – С. 2).

Результати розгляду проєктів авторитетним журі опублікувала «Свобода». Із новини стало відомо, що на конкурс прислано 17 проєктів, які до 14 липня 1962 року зберігалися у сейфі в Українському Інституті Америки в Нью-Йорку (нагляд здійснював окремий комітет у складі інженера-архітектора Ореста Гладкого, професора Григорія Костюка та адміністратора Комітету Пам'ятника Шевченку Юліана Ревая (Свобода. – 1962. – Ч. 147. – 3 серпня. – С. 1).

Оприлюднено й такі деталі: конверти з іменами авторів перебували в сейфі Ферст Нешенел Ситі Бенк в Нью-Йорку, до якого два різні ключі мали секретар Комітету Ярослав Падох та адміністратор Комітету Юліан Ревай.

Газета зазначає, що члени журі, відкривши конверти й оцінивши пропозиції, «однодушно признали лише дві нагороди, а саме першу в сумі 1500 доларів за проєкт, позначений гаслом «Прометей», і другу в сумі 1000 доларів за проєкт, позначений гаслом «485». Відкривши конверту з гаслом «Прометей», стверджено, що автором проєкту, нагородженого першою нагородою, є Леонід Молодожанин з Вінніпегу, а автором проєкту, нагородженого другою нагородою під гаслом «485», є Андрій Дараган з Брукліну, автор проєкту пам'ятника Шевченкові, побудованого у Вінніпегу».

Потім був організований процес вибору місця для пам'ятника – про результат повідомила «Свобода»: «Комісія Планування Столиці на своєму засіданні в четвер, 6-го грудня 1962, остаточно апробувала площу під будову пам'ятника

Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, полагодивши позитивно цю вже одну з останніх важливих формальностей у цій справі. Апробована площа, що знаходиться при вулиці «Р» (Пі) між 22-ою і 23-ою вулицями в безпосередньому віддаленні від Массачусетс евеню, при якій приміщені більшість амбасад, була обрана Комітетом Пам'ятника Шевченкові та опісля затверджена і запропонована для тієї цілі секретарем внутрішніх справ». (Свобода. – 1962. – Ч. 233. – 8 грудня. – С. 1).

Далі важливу роботу провели професор Лев Добрянський, Йосип Лисогор, інші члени Комітету та скульптор-переможець Леонід Молодожанин, представивши Мистецькій Комісії Вашингтона необхідні дані про проєкт.

І ось в середу, 17-го квітня 1963-го року, вона винесла рішення: такий пам'ятник гідний того, щоб прикрашати столицю наймогутнішої країни світу.

Про цю важливу подію повідомила «Свобода», зазначивши, що затверджено і план оформлення площі, на якій пам'ятник стоятиме (архітектор Радослав Жук). Всі також схвалили намір Леоніда Молодожанина негайно приступити до виконання великої, «на 7 стіп», моделі пам'ятника. (Свобода. – 1963. – Ч. 73. – 19-го квітня. С. 1).

На той час вже зібрали чверть мільйона доларів на будівництво пам'ятника.

Була ще одна передумова його появи: дедикація площі – своєрідне її освячення, що пройшло 21 вересня за регламентом офіційної державної події. «Свобода» присвятила цьому майже всю першу сторінку під заголовком «У Вашингтоні відбулися великі урочистості дедикації площі під будову пам'ятника Тарасові Шевченкові». У звіті зафіксовано, що тут зібралися представники уряду і Конгресу США, приїжджі із багатьох штатів, Канади – загалом близько 2 тисяч осіб.

«Урочистість почалася о год. 2-ій по полудні на площі між вулицями 22 і 23-ою та при вулиці «Р» (Пі). На місці, де має стояти пам'ятник, було підвищення-подіум, прикрашений американськими і українськими національними барвами та з аме-

риканським і українським прапорами по боках. Посередині підвищення стояла трибуна для промовців, покрита синьо-жовтим прапором. На трибуні лицем до людей, які заповнили площу, був портрет Шевченка, вбраний в живі квіти. Ліворуч трибуни стояла зодягнена в білі, ще літні однострої оркестра морської фльоти, та сама, що звичайно бере участь у всіх державних та урядових врочистостях, виконуючи американський та інші національні гимни, якщо імпреза має зв'язок з іншою державою...» (Свобода. – 1963. – Ч. 181. – 24 вересня. – С. 1).

Першим прозвучав український гімн «Ще не вмерла України». Видання зазначає, що «вперше в історії цей гімн був виконаний офіційною оркестрою в столиці країни у безпосередньому віддалені від Білого Дому і Капітолю». Потім морські музиканти зіграли американський гімн, після чого провів богослужіння Високопреосвященніший Мстислав (Степан Скрипник), Архієпископ Української Православної Церкви у США (у 1930-х роках минулого століття – посол Польського сейму від українських патріотичних організацій, зокрема, Кременецького, Луцького, Дубенського, Горохівського повітів, із 1932 року – голова товариства «Українська школа» у Рівному, очолював у Рівному в 1941 році організацію допомоги та милосердя Український допоміжний комітет, Українську раду довір'я на Волині).

Професор Роман Смаль-Стоцький частину своєї промови виголосив англійською мовою, а закінчив українською, сказавши, що започатковуючи будівництво пам'ятника, всі єдині у своєму прагненні: «Хай дух Батька Тараса поблагословить наш задум. Ми пам'ятаємо і ніколи не забудемо його слів: «Борітеся – поборете, вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая!»

Професор Лев Добрянський підкреслив: «Шевченко – це не тільки минуле, він – це теперішнє і майбутнє, це живий дух змагання до вічних правд волі і незалежності, він Гарантія, що також Україна та всі ще сьогодні поневолені нації будуть вільні і незалежні».

Вітальний лист передав присутнім президент США Джон

Ф. Кеннеді, у якому зазначив: «Я радий, що можу додати свій голос до тих, що вшановують великого українського поета Тараса Шевченка. Ми вшановуємо його за його багатий вклад в культуру не тільки України, яку він так дуже любив і так промовисто описував, але й культуру світу. Його творчість є благородною частиною нашої історичної спадщини».

Текст листа оголосив посланець Білого Дому Чарльз Горський, сказавши, що президент «гратулює і дякує вам за пам'ятник, який усім нам пригадуватиме великого Поета, великого Патріота і великого Борця за волю».

Директор парків департаменту внутрішніх справ Сеттон Джет із задоволенням констатував, що вибрана площа під пам'ятник належить до кращих у столиці, в уряді дуже задоволені проектом і вважають це «чудовий подарунок для Нації». Також подякував українській громаді за її наполегливість у справі спорудження пам'ятника.

Впродовж кількох років ідея пам'ятника закріпилася в інформаційному просторі США завдяки її популяризації серед різнонаціональної американської спільноти та поширення шевченкознавчого контексту. Особливо це було помітно із формулювань сенатора Томаса Дадда з Коннектикуту (текст озвучив його син Томас Дадд молодший, оскільки автор захворів) та з промови конгресмена Алвіна Бенлі – палкого прихильника українства. У викладі газети вказано, що останній визнає: ще недавно в Америці та в її уряді було багато навіть освічених людей, які могли не знати і про Шевченка, і про Україну. Цілком інакше виглядає справа сьогодні, після схвалення закону про побудову пам'ятника! Він зафіксував важливу для всіх думку про те, що цим уряд США офіційно «визнав існування України, як незалежної нації».

Про високий рівень представництва свідчить той факт, що тут вітали присутніх сенатор Павло Юзик з Канади, голова Українського Національного Об'єднання в Канаді Гнат Поворозник, представники українців з Аргентини Іван Григоращук і Михайло Мушинський, особистий посланець президента УНР в екзилі Степана Витвицького, службовці депар-

таменту внутрішніх справ Вашингтону, котрі сприяли вибору площі та затвердження проекту пам'ятника.

Звучало слово Тараса Шевченка – блискуче були виконані твори «Мені однаково» (в англійському перекладі прочитав артист Василь Шуст), уривок із «Гайдамаків» «Свято в Чигрині» продеклаував Йосип Гірняк.

Настала урочистість «першої лопати землі» – спочатку копнув директор парків Сеттон Джет, за ним – Роман Смаль-Стоцький і Лев Добрянський, а потім всі, хто бажав. Керівник програми Йосип Лисогір при цьому наголосив, що використана та сама «історична лопата», якою започатковано в столиці будівництво пам'ятників Вашингтону і Лінкольну.

У цей день вашингтонський простір хвилиною оповив «Заповіт» – співав український хор «Кобзар» із Філадельфії під керівництвом Антона Рудницького.

І, як пише «Свобода», закінчив «врочистість зворушливою молитвою о. Теодор Данусяк, парох місцевої української католицької церкви».

У регламенті цього великого свята був і концерт – у великій бальній залі готелю Мейфловєр українці підтвердили і свою мистецьку гідність. Хор «Кобзар» виконав кантати Миколи Лисенка «Радуйся, ниво», Льва Ревуцького «Хустину» й «Жартівливу пісню» Юлія Мейтуса. Зачарували солісти М. Мурована, Є. Василенко, О. Татунчак, В. Поліщук. Піаніст Роман Рудницький зіграв «Сюїту» Бориса Лятошинського, «Український танок» Антона Рудницького і «Мадярську симфонію» Ференца Ліста. Артистка Нью-Йоркської міської опери Марта Кобрин-Кокольська заспівала «Минають дні, минають ночі» М. Лисенка і «Радуйся, ниво» А. Рудницького. Артист Йосип Гірняк прочитав вірш Тараса Шевченка «Чи не покинуть нам, небого», а Василь Шуст (англійською мовою) – «Гамалію».

Як обов'язкова складова такого рівня події відбувся бенкет на 1200 осіб, під час якого виступили керівники українських організацій, зокрема виконавчий директор Українського Конгресового Комітету Америки, адвокат Степан Ярема, а

також конгресмени Майкл Фіген з Огайо, Рей Дж. Мадден з Індіани, Тадей Й. Дульські з Боффало. До речі, останній подав ідею щодо випуску Шевченківської поштової марки в серії «Чемпіонів Волі», і порадив американським українцям звернутися до законодавців. Він також висловив думку про необхідність створення окремого відділу Шевченкових творів і Шевченкознавства в Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні.

У той вечір було вручено і почесні Шевченківські Грамоти американцям та українцям, які долучилися на різних етапах до процедур виборювання права спорудити пам'ятник Кобзарю.

Як зазначав Вадим Павловський у своєму дослідженні «Шевченко в пам'ятниках», ця «церемонія викликала різку реакцію» газети «The Washington Post»: вона опублікувала 18, 25 жовтня, 1, 12 листопада 1963 року статті, у яких висловлено осуд спорудженню пам'ятника. «Газета стверджувала, – писав він, – що Сенат був мало поінформований, коли затвердив закон 86-749, що Тарасові Шевченкові не варто ставити пам'ятник у Вашингтоні. Газета згадувала також аргументи про «холодну війну», які ще раніше висунула советська преса». (Свобода. – 1964. – Ч. 121. – 1 липня. – С. 2).

На всі лади одне з найтиражніших видань США – «The Washington Post» – намагалося (і закликало до цього й інші ЗМІ) сформуванати негативне ставлення громадськості до самої особи Тараса Шевченка, розповсюджуючи недолугі брехні й накидаючи на нього ярлики недемократа, котрий опинився на прапорі комуністів. Мета цього була одна: зірвати справу побудови пам'ятника Тарасу Шевченку.

Проте, підсумовує автор, виступи «The Washington Post» не знайшли підтримки серед американської преси, за винятком окремих видань – «Джорнел» з Мілуокі, «Новое Русское Слово» з Вісконсин «Россія» з Нью-Йорку. Натомість підтримали українців у своєму прагненні звести пам'ятник інші вашингтонські газети – 10 листопада і 4 грудня 1963 року «The Sunday Star», 22 жовтня 1963 року «The Washington Dally News», і – на протигагу російській еміграційній пресі – 14 грудня 1963 року польська «Gwiazda Polarna».

Українці Америки почали і свою кампанію – вони «засипали» «The Washington Post» гнівними листами з протестами проти грубих її інсинуацій і наклепів, нікчемних вигадок, підлої брехні.

Спробу внести сум'яття зробив і Радянський Союз руками, чи то пак, перами діячів української радянської культури: «Літературна Україна» 29 листопада 1963 року надрукувала звернення «Слово до українців, до української громади в США, до Комітету пам'ятника Т. Г. Шевченку», яке підписали М. Рильський, П. Тичина, О. Корнійчук, Є. Патон, Л. Ревуцький, В. Сосюра, М. Бажан, О. Гончар, Ю. Смолич, М. Стельмах, А. Малишко, І. Вільде, Л. Дмитерко, П. Козланюк, Г. Юра, Н. Ужвій, В. Касян, К. Данькевич, Й. Бокшай, П. Вірський, М. Тарновський, Г. Майборода, Б. Антоненко-Давидович, П. Майборода, Є. Шабліовський, В. Гмиря, В. Івченко, Д. Павличко, Д. Гнатюк, О. Підсуха, Л. Руденко, В. Коротич, Л. Костенко, В. Чеканюк.

У редакційному вступі до «Слова...» тих людей в Америці, які прагнуть встановити пам'ятник Тарасу Шевченку у Вашингтоні, огульно названо «злочинцями».

Не ризикуючи виступити проти спорудження пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, радянська пропаганда устами українських діячів гостро атакувала, цькувала тих, хто той пам'ятник споруджує.

Із контексту випливало, що ті, хто опікується пам'ятником, є ворогами... Тараса Шевченка і тому «ми рішуче виступаємо проти спроб деяких людців використати його світле ім'я в своїх брудних політичних цілях, їх намагання витратити трудові копійки, зароблені на пам'ятник Шевченка потом українців, що проживають в США, для пропаганди проти українського народу і Радянського Союзу в цілому викликають обурення і огиду».

То, може, письменники-мільйонери Радянської України, які були в цьому списку, запропонували свої «трудова копійки», аби допомогти землякам? Ба ні! Про це жодним словом! А годилося б від своїх жирних гонорарів відколоти децицю – українці ж Америки своїм «потом» зібрали на той час майже

всю суму, необхідну для будівництва (загалом із 1 січня 1961 року до 30 листопада 1965 року було зібрано 424122 долари – (Свобода. – 1965. – Ч. 242. – 30 грудня. – С. 4).

Першою відреагувала газета «Свобода» редакційною статтею «Облудне, підступне слово». Вона, зокрема, коментує, що в зусиллях для появи пам'ятника автори «Слова» вбачають злобні спроби «недругів Радянського Союзу використати творчість поета проти нашої країни, проти вселюдської справи – боротьби за мир...». (Свобода. – 1963. – Ч. 232. – 10 грудня. – С. 2)

Як пише «Свобода», таке перекручення «не можна розцінювати інакше, як підсунення аргументу «Вашингтон Постові» в його безоглядній кампанії за скасування закону про встановлення пам'ятника. Очевидно, що автори «Слова» знають про цю кампанію «Вашингтон Посту», як не посередньо із преси, то безпосередньо від московського ставленця Кизі в О.Н., до якого редакція тієї газети зверталася».

Справді, чим не брехливий аргумент для «The Washington Post»: вся кампанія щодо спорудження пам'ятника – то ж проти миру на планеті! А це означає, що такого поета не можна вшановувати у США... Боронь Боже! Чи відчували в душі ті, хто підписував «Слово», що вони ллють неправду на млин вашингтонської газети, яка ополчилася проти пам'ятника і прагнула перешкодити його появі?

У «Слові» автори пропонують прийняти офіційно землю з могили Тараса Шевченка у Каневі. Щодо цього, то «Свобода» нагадала: «Спробу із землею роблено вже раніше за посередництвом одного з наших громадян... Коли заступник головного передсідника УНСоюзу інж. Куропась без згоди офіційних чинників взяв грудку землі з могили Шевченка, то в тій же Москві, яку в «Слові» величається «столицею нашої Батьківщини», йому заявили «нельзя» – і землю відібрали».

Газета висловлює впевненість, що земля «з могили Шевченка буде змішана з тією землею, на якій стоятиме пам'ятник Кобзареві у Вашингтоні, але не з ласки Москви, бо вона ту землю поневолює і на тій землі вчиняє нечувані в історії акти народобивства через виморювання мільйонів українців

зорганізованим нею штучним голодом 30 років тому, через масові розстріли, заслання, через русифікацію України, через фальшування творчості Шевченка. Земля з Шевченкової могили, передана з ласки поневолювачів-тиранів, була б профанацією його імени».

Стосовно того, щоб запросити «діячів української культури», то «українці Америки з найбільшою радістю і почестями прийняли б представників українського народу. Україна бо й Шевченко – справді невіддільні. Але український нарід таких представників не може вибрати – їх вибирає і висилає Москва. Дитина знає, що все, що діється в Советському Союзі, діється з наказу Москви».

Газета констатує, що до творців цінностей культури «належать і деякі з тих, що підписані під «Словом», і не одного з них українці Америки прийняли б по-братньому, як рідного кров'ю і душею». Та очевидно, що на перешкоді – їхня дія: «Мабуть і не всі, що під цим «Словом» підписались, знали, яку провокаційну ціль воно в собі криє».

Помітною у цій кампанії була і «Відповідь діячам культури підсоветської України від діячів української культури в Америці й Канаді». У ній зазначено, що своєрідний лист прочитали «з великою увагою», бо його «підписали здебільшого шановані нами старші й молодші творці й діячі української науки, літератури й мистецтва». Проте загалом відомі українські письменники, митці США й Канади, окремі з яких брали безпосередню участь у заходах зі створення пам'ятника, у «Слові» розгадали прийоми радянської пропаганди – «Ваш лист має ряд тривожних, суперечливих і просто з арсенала холодної війни запозичених фраз і тверджень».

Їх обурило, зокрема: «Наш древній і вічно юний Київ» ви скромно називаєте лише «столицею нашої республіки», а Москву – «столицею нашої Батьківщини» (з великої літери!). Цей пасаж викликає у нас цілу гаму гірких думок... Ми тільки запитаємо: невже кривава інквізиція Сталіна, вибачте – «доба культу особи» – так безнадійно позначилася на свідомості навіть діячів культури Української РСР?»

Вони вимагають не забувати, як «ставився Шевченко до всіх рабів і «дядьків отечества чужого», до всілякого «варшавського сміття» й «грязі Москви», до всіх тих перевертнів, що допомагають «москалеві господарювати та з матері полатану сорочку знімати»?!»

У своєму зверненні адресанти нагадали «про русифікацію шкіл, та про урядове проголошення російської мови «другою рідною мовою» неросійських народів СРСР», про брак україномовних підручників для вивчення технічних наук, про русифікацію театрів і журналів, про «зарахування Олександра Довженка до російської кінокультури (див. «Театральную Энциклопедию», 1963) та експорт його творів за кордон, як російського кінорежисера і письменника...». У зв'язку з цим та іншими обставинами пригнічування всього національного, у зверненні американські українські автори резюмують: «...все це наслідки звичайного російського великодержавного шовінізму, розпаношеного й коронованого новою програмою КПРС».

Звісно, ж не це обстоював Тарас Шевченко.

Серед тих, хто поставив свій підпис під цим зверненням, були письменники Улас Самчук, Докія Гуменна, Василь Барка, Як Славутич, Леонід Полтава, Роман Купчинський, художниця, скульпторка, письменниця Оксана Лятуринська, актор і режисер Йосип Гірняк, художник, мистецтвознавець Святослав Гординський, диригент, бандурист Григорій Кистастий, мемуаристка, перекладачка Ісидора Косач-Борисова (рідна сестра Лесі Українки), літературознавці Григорій Костюк, Юрій Лавриненко, Остап Тарнавський, громадсько-політичний діяч, письменник Юрій Стефаник (син Василя Стефаника).

У той же час не вгомнювалася «The Washington Post».

Коли роботи зі спорудження пам'ятника було майже закінчено, 3 червня 1964 року вона видала черговий «шедевр»: звинувачувала Тараса Шевченка в... антисемітизмі й більшовизмі, що він, мовляв, є ідолом комуністичної партії...

Тут вже вибухнула на другий день місцева «Washington

Evening Star», яка схвально й кваліфіковано оцінила непервершену творчість Тараса Шевченка.

Про те, як істерично Москва і її деякі американські прихильники вели боротьбу проти пам'ятника Тарасу Шевченку, згадував Святослав Гординський, слова якого наводить Антін Драган (пунктуацію орфографію збережено): «З хвилиною, коли будова пам'ятника Шевченкові з плянів почала переходити в конкретне здійснювання, заворушилися й противники вшанування Шевченка монументом в столиці ЗСА. Ще незабаром після ухвали Конгресом пам'ятника Шевченкові на організаторів цієї справи накинута москowska «Советська культура», а за нею й київська «Радянська культура» (29 грудня 1960 р.). Роздратований і лайливий тон тієї статті був зовсім зрозумілий, це ж бо численна українська еміграція і її скоординовані, демократичним способом вибрані, організації взялися будувати Шевченкові пам'ятник у столиці ЗСА без попереднього цензурного дозволу Москви».

Провокативними виступами була зроблена спроба переконати американське суспільство, що Шевченкова творчість є одночасно і проти католиків та православних, і проти людей багатьох національностей, і проти демократії загалом, і навіть спробували навісити ярлик, що ніби «Шевченко є ідеологічним предтечею російського комунізму, за що, мовляв, йому комуністи в СРСР віддають пошану і ставлять йому пам'ятники».

Як стверджував Святослав Гординський, «The Washington Post» намагалася «переконати громадськість, що справа пам'ятника Шевченкові викликає спротив названих вище віровизнань і національних груп у межах ЗСА, хоч офіційні представництва цих чинників не виявляли спротиву».

Метою «The Washington Post» було одне: відкликання Конгресом ухваленого ним же закону. Коли це не вдалося, тоді видання почало пресувати «адміністрацію столиці, щоб сповільнити затвердження будівельних проектів», і таким чином дочекатися, поки закон про пам'ятник стане нечинним. Одночасно газета звернулася до представника УРСР при ООН Л. Кизи, щоб цієї «нібито позитивною опінією

скомпромітувати пам'ятник, як «комуністичний». Названий советський представник заявив, що він ніби не проти Шевченка й пам'ятника, тільки проти тих, хто його ставить... Противники пам'ятника мали надію, що Мистецька Комісія при Департаменті парків відкине вже затверджений проєкт, або пересуне його будову на пізніше і тим зірве цілу справу. Ця акція групи «The Washington Post» зразу викликала була замішання в колах адміністрації столиці. Деякі члени комісії стали вагатися в своїй opinii й отягатися з рішенням».

Святослав Гординський високо оцінив зусилля Проводу Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) та Комітету Пам'ятника Шевченку, які провели «енергійну оборонну акцію», під час якої українці масово писали свої протести у «The Washington Post», спростовуючи аргументи газети. «Найбільше праці в тім напрямі перевели президент УККА проф. Л. Добрянський і голова Комітету пам'ятника Шевченкові, президент НТШ проф. Р. Смаль-Стоцький. Цілий ряд членів Конгресу ЗСА підтримали нашу оборонну акцію... Врешті Мистецька Комісія підтвердила своє попереднє рішення».

Про це йдеться у повідомленні «Свободи» під заголовком «Немає підстави для відкликання рішень в справі пам'ятника Т. Шевченкові». Зазначено, що «Комітет столичної Планувальної Комісії», який розглядав пропозицію одного із його членів про поновлення розгляду справи пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, прийшов до висновку, що немає підстави для зміни винесених уже раніше рішень щодо обраної площі, на якій пам'ятник стоятиме, та проєкту самого пам'ятника. Вказано, що спроба перегляду «підшттовхнута» кампанією, яку веде проти пам'ятника Шевченку «The Washington Post». (Свобода. – 1964. – Ч. 6. – 10 січня. – с. 1).

Битву за Шевченка українська громада Америки виграла!

Газета «Свобода» стала у той час головним джерелом інформації для американців про події, пов'язані із підготовкою до церемонії відкриття пам'ятника – повідомляла про те, які рішення прийняв Комітет Пам'ятника Тарасу Шевченку, а також стан виготовлення статуї.

Про те, що відливання і монтаж її частин вже закінчено й вони готові до перевезення у столицю йшлося у новині з посиланням на виконавчого директор Комітету Йосипа Лисогора та скульптора Леоніда Молодожанина (Свобода. – 1964. – Ч. 89. – 12 травня. – С. 1).

Регулярно повідомляла газета про перебіг збору коштів на пам'ятник. Станом на 12 травня 1964 року, наприклад, було зібрано 328659 доларів. (Свобода. – 1964. – Ч. 89. – 12 травня. – С. 1).

У цьому ж номері подано новину про те, що Слов'янський Інститут при Маркетському університеті видав у серії «Доповіді» книгу професора Романа Смаль-Стоцького «Зустріч Шевченка з Америкою». Вона, зокрема, пояснює американцям, який ідеологічний вплив мав засновник США Джордж Вашингтон на українського поета.

«Ще тільки 31 день до відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні 27 червня 1964 року. Не забудьте спом'янути!» З таким заголовком вийшов 27 травня сотий номер «Свободи» за 1964 рік. Починаючи з нього, газета вела зворотний відлік днів, які залишилися до свята відкриття монумента. (Свобода. – 1964. – Ч. 100. – 27 травня. – С. 1).

Газета починає друкувати наукову розвідку Юрія Перхоровича «Т. Г. Шевченко на Волині» (Свобода. – 1964. – Ч. 102. – 29 травня. – С. 2). Також знайомить тих, хто планує прибути на свято, із виданною УНС українсько-агломовною картою Вашингтона, яка допоможе орієнтуватися у столиці. Тут є перелік особливо цікавих об'єктів у Вашингтоні, в тому числі адреси українських церков, місце могили президента Кеннеді тощо. Карта призначена «для безкоштовної роздачі усім громадянам, що їдуть до Вашингтону на відкриття пам'ятника». (Свобода. – 1964. – Ч. 103. – 2 червня. – С. 1).

У полі зору – процес будівництва. У тексті «Виверщується будова пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні» йдеться про те, що роботи «при виверщуванні будови пам'ятника проходять під наглядом творця цього пам'ятника Леоніда Молодожанна, архітекта Радослава Жука та членів Комітету Пам'ят-

ника Шевченку». (Свобода. – 1964. – Ч. 104. – 3 червня. – С. 1.)

Газета під заголовком «Шевченківські святкування в Советському Союзі під знаком спотворення Шевченкової творчості і лайки на «буржуазних націоналістів» подає інформацію про святкування 150-річчя Тараса Шевченка у Радянському Союзі. (Свобода. – 1964. Ч. 104. – 3 червня. – С. 1).

Повідомляє про вихід найновішого, 27-го номера квартальника німецькою мовою «Україна в минулому і сучасному», який одинадцятий рік видає в Мюнхені Німецько-Українське Товариство. Дізнаємося, що майже «все число присвячене Тарасові Шевченкові, чий автопортрет у молодому віці репродуковано в кольорах на обкладинці».

Звертає увагу перекладена із популярної французької газети «Фігаро» стаття французького дипломата, члена Академії Наук Андре Франсуа-Понсе «Шевченко – апостол свободи». (Свобода. – 1964. – Ч. 104. – 3 червня. – С. 2).

У цьому ж номері йдеться про заходи, присвячені Кобзарю, – у новинах «Академія в честь Т. Шевченка в Рочестері», «Омага в поклоні Т. Шевченкові», «Величаве свято Т. Шевченка в Маркет-університеті в Мілвокі, Вискансин», «Шевченківський Концерт дітей в Йонкерсі», «Школа Українознавства при церкві св. Йосифа в Чикаго в поклоні Шевченкові» .

З метою популяризації пам'ятника українська Фірма «Arka Company» із Нью-Йорка виготовила його мініатюрну копію і запропонувала як сувенір вартістю 6, 5 долара у рекламному тексті читачам «Свободи» (за погодженням із Комітетом Пам'ятника). (Свобода. – 1964. – Ч. 105. – 4 червня. – С. 3).

Тут також повідомлено, що у Філадельфії Товариство Українських Філателістів видало з нагоди 150-ліття з дня народження Тараса Шевченка пам'ятні конверти трьох розмірів, оформлені художником Петром Антрусевим. На них «зображено молодого поета, а напис англійською мовою пояснює, що Тарас Шевченко – це український поет, борець за незалежність України і свободу людства...».

Заголовок великим кеглем на першій сторінці «Могутня постать Т. Шевченка з бронзи вже стоїть на гранітному п'є-

десталі у Вашингтоні», безперечно, відповідав очікуванням американського українства, яке спрагло чекало вістей про підготовку до свята відкриття. Газета задовольнила цікавість, друкуючи репортаж: на чотирисходинковому майданчику встановлено «тридцятитонний гранітний п'єдестал і могутню бронзову постать Тараса Шевченка на ньому...». За цим спостерігали скульптор Леонід Молодожанин з дружиною, головний технічний консультант В. Тонеллі, журналіст Американської Пресової Агенції при Комітеті Пам'ятника Шевченку Доналд Міллер, кореспондент «Свободи» Леонід Полтава, керівник Українського Відділу Голосу Америки Михайло Терпяк, кінооператор NBC Річард Норлінг, телеоператор 7-го каналу Пол Вахсміт. Фотографували представники різних столичних газет, у тому числі й «The Washington Post» (Свобода. – 1964. – Ч. 106. – 5 червня. – С. 1).

Про важливу ідею Комітету Пам'ятника теж йдеться у цьому числі «Свободи»: 33-го президента США Гаррі Трумена запросили очолити Комітет почесних спонсорів пам'ятника Тарасу Шевченку, у який увійшли найвидатніші діячі американського державного, суспільного і культурного життя, включно із численними законодавцями, зокрема, 16 членів Сенату, 69 конгресменів, 3 губернатори, 84 представники інших сфер, серед них – і майбутній президент США Рональд Рейган. Гаррі Трумен радо відгукнувся на цю пропозицію у листі до керівників Комітету Пам'ятника Шевченку: «...Я буду дуже радий діяти як ваш почесний голова та пересилаю Вам мої найкращі побажання з цієї історичної нагоди».

Наступного дня «Свобода» констатувала, що великі «і надзвичайно прихильні повідомлення, з багатьома ілюстраціями, подала про встановлення пам'ятника «Washington Evening Star». Такими ж коментарями цю подію супроводжували, показуючи впродовж майже десяти хвилин документальні фільми про її перебіг, місцеві телевізійні стації...», а також «Голос Америки» для слухачів в Україні. (Свобода. – 1964. – Ч. 107. – 6 червня. – С. 1).

У репортажі «А Вашингтон таки діждався Шевченка...»

про встановлення статуї, опублікованому у «Свободі» через три дні, показано заклопотаного скульптора Леоніда Молоджанина: «Нинішній день для нього, як і для всіх нас, – далеко не буденний... Все, над чим він працював після проголошення конкурсу в 1960 році, всі його творчі зусилля, пошуки і знахідки – нині стануть тут реальністю. У святковому темному убранні, з радісно-стурбованим поглядом світлих очей маєстро про щось розмовляє з головним консультантом у справі технічного встановлення пам'ятника, відомим у Вашингтоні майстром Венсеном Тонеллі, який за свій вік поставив багато монументів великим людям Америки й інших країн».

Репортер переводить погляд на статую: «Молодий Тарас Шевченко зображений в русі, одна рука біля грудей, друга в розмасі, в такт крокам. Велике, опукле бронзове чоло. Молоде, приємне і замислене обличчя...». А поруч із п'єдесталом – світло-сіра «кам'яна стіна із зображенням Прометея (мотив поеми «Кавказ» – В.М.), який напружує всі свої сили, щоб розірвати кайдани» (Свобода. – 1964. – Ч. 108. – 9 червня. – С. 1, 3).

Газета повідомляє про співпадіння: «Відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові в Вашингтоні відбудеться точно в 50-річчя величавого шевченківського ювілейного здвигу у Львові». Йдеться про те, що українські спортивні товариства «Січей» і «Соколи» у Львові 28 червня 1914 року провели грандіозне відзначення 100-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Після цього учасники тієї події створили військовий підрозділ Українських Січових Стрільців (Свобода. – 1964. – Ч. 110. – 12 червня. – С. 1).

Шпальти газети у ці дні насичені повідомленнями про те, що американська преса і публіка виявляють велике зацікавлення відкриттям пам'ятника. Серед цікавинок – випущена в Чикаго платівка «Шевченко у піснях» – «звичайна і стерео, наспівана хором «Сурма» під диригуванням Івана Трухлого. Крім «Івана Підкови», «Заповіту» та інших пісень на ній записано кантату М. Лисенка на слова В. Самійленка, створену з нагоди 50-ої річниці з дня смерті Тараса Шевченка». На двокольоровій обкладинці зображено пам'ятник Кобзареві.

За згодою Комітету Пам'ятника Шевченку платівку вперше продаватимуть у Вашингтоні 27 червня, а виручені кошти перекажуть Комітету Пам'ятника. (Свобода. – 1964. – Ч. 117. – 23 червня. – С. 1).

Вперше газета повідомила, що відкриє пам'ятник Тарасу Шевченку 34-й Президент США Дуайт Ейзенхауер.

У публікації під заголовком «Від пам'ятника Вашингтонові – до пам'ятника Шевченкові» зображено напрям «маніфестаційного походу, що відбудеться перед відкриттям пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, від пам'ятника Вашингтонові до пам'ятника Шевченкові».

Новина під заголовком «Надзвичайне, вашингтонське видання «Свободи» сповіщає, що з «нагоди великої врочистости відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні в суботу, 27-го червня 1964, «Свобода» випускає з цією датою своє надзвичайне, вашингтонське видання...». Воно має 32 сторінки (чотири секції по вісім сторінок), одна секція з 8 сторінок надрукована українською мовою, а три – англійською з тим, щоб «американцям та всім англомовним співгромадянам дати якнайбільше вісток та інформації про Шевченка і про пам'ятник у зрозумілій для них мові». Тут вміщено життєпис Тараса Шевченка (автор, професор Кларенс Меннінг), стаття професора Лева Добрянського та інших про творчість Кобзаря і його значення для українського народу, людства.

«Це число не буде вислане поштою для всіх передплатників з уваги на висилкові комплікації, натомість кожний зможе його набути в столиці за ціну тільки 25 центів» (Свобода. – 1964. – Ч. 118. – 24 червня. – С. 1).

«Свобода» дуже цінує свого читача, який звик вчасно одержувати цю газету, а тому повідомляє про зміни у розкладі виходу номерів: «З уваги на найбільшу врочистість відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні цієї суботи, 27-го червня 1964, та з бажання дати нагоду всім своїм урядовцям виїхати своєчасно до Вашингтону і взяти участь у цих урочистостях, Головна Канцелярія УНСоюзу та В-во «Свобода» будуть закриті в п'ятницю, 26-го червня... Крім цього,

«Свобода» не появиться з датою четверга 25-го червня, з уваги на те, що в середу, 24-го червня, коли це число мало б друкуватися, буде друкуватись остання секція великого, 32-сторінкового спеціального вашингтонського видання «Свободи», присвяченого вцілості Т. Шевченкові та врочистостям відкриття пам'ятника. Крім сьогоднішнього та спеціального, вашингтонського видання, в цьому тижні появиться ще тільки одне число «Свободи», що друкуватиметься в четвер, 25-го червня, з датою п'ятниці, 26-го червня, та матиме останні інформації про відкриття пам'ятника та зв'язані з цим імпрези...». (Свобода. – 1964. – Ч. 118. – 24 червня. – С. 1).

«Субота, 27-го червня, проголошена «Українським Днем» у столиці» – заголовок повідомлення, у якому йдеться про те, що урядовці округу Колумбія Волтер Тобрайн і Джан Дункан видали розпорядження, у відповідності з яким субота, 27-го червня, проголошена «Українським Днем» у столиці, і закликали населення взяти участь в урочистостях з нагоди відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку та пов'язаних з цим подіях. (Свобода. – 1964. – Ч. 119. – 26 червня. – С. 1).

Також є повідомлення про вихід у Балтиморі тиражем 1100 примірників факсимільного мініатюрного «Кобзаря» (55 мм x 85 мм), у якому 20 поезій. Оригінал, що є власністю Українського Музею-Архіву в Клівленді, випустили у 1878 році в Женеві Кузьма (Антін Ляхоцький) і Сірко (Федір Вовк). Останній і є автором вступу – про життя й світогляд Тараса Шевченка, тут вміщено і текст Емського указу 1876 року про заборону друку українською мовою. Такий формат обрано тому, щоб «легше було переправляти через кордон та розповсюджувати в Україні, де в ті часи твори Шевченка були заборонені». Анонсовано, що цю мініатюру можна буде придбати в найближчу суботу у Вашингтоні. (Свобода. – 1964. – Ч. 119. – 26 червня. С. 1).

І ось вона – субота 27 червня 1964 року. Америка відкрила пам'ятник Тарасу Шевченку з величезним пієтетом – і це підтвердила участь у церемонії 34-го президента США Дуайта Ейзенхауера, якого в цей день радісно вітали тут сто ти-

сяч американських українців (у той час чинним президентом США був Ліндон Джонсон).

Детально повідомила перебіг урочистостей «Свобода», яка вмістила великий заголовок на першій полосі: «ВАШИНГТОН ТАКИ ДІЖДАВСЯ ШЕВЧЕНКА...»

Репортаж відтворює чи не кожную хвилину дійства: «Аж нарешті вдарено в бубни, захвилювалася маса народу, встали і випростувались на весь зріст ті, що сиділи, а повітрям сколихнула буря оплесків та оклики «We like Ike!» – «Ми любимо Айка» (Дуайта Ейзенхауера – В.М). Площу з пам'ятником та безпосередню околицю обступили непомітно уніформовані й «цивільні» члени охорони колишнього президента... А він, усміхнений і ввічливий до всіх, з виразом глибокого зворушення цим привітанням в очах, появився на платформі біля пам'ятника...» (Свобода. – 1964. – Ч. 120. – 30 червня. – С. 1).

Він прийшов сюди, як і було передбачено програмою: рівно за 10 хвилин перед тринадцятою годиною.

Його промова стала діамантом Шевченкіани.

Дуайт Д. Айзенхауер:

«First, let me thank you for your generous welcome.

On September 30, 1960, when I signed into law a measure to authorize the erection of this statue, it was my expectation that you would arrange a ceremony of dedication commensurate with the greatness of Taras Shevchenko.

That day is here and you have come by the thousands from all over the United States; you have come from Canada, from Latin America and Europe, and from as far away as Australia, to honor the memory of a poet who expressed so eloquently man's undying determination to fight for freedom and his unquenchable faith in ultimate victory.

This outpouring of lovers of freedom to salute a Ukrainian hero far exceeds my expectation.

But its meaning does not exceed my hope.

For my hope is that your magnificent march from the shadow of the Washington Monument to the foot of the statue of Taras Shevchenko will here kindle a new world movement in the

hearts, minds, words and actions of men. A never-ending movement dedicated to the independence and freedom of peoples of all captive nations of the entire world.

During my boyhood it was confidently predicted that within the lifetime of my generation the principles of our free society would become known to all people everywhere and would be universally accepted around the world.

The dream has faded.

Within the past few decades, the concepts of liberty and human dignity have been scorned and rejected by powerful men who control great areas of our planet.

The revolutionary doctrines of our free society are far from universal application in the earth.

Rather, we have seen the counterattacks of fascism and communism substitute for them the totalitarian state, the suppression of personal freedom, the denial of national independence and even the destruction of free inquiry and discussion.

Tyranny and oppression today are not different from tyranny and oppression in the days of Taras Shevchenko.

Now, as then, tyranny means the concentration of all power in an elite body, in a government bureau, in a single man.

It means that the ultimate decisions affecting every aspect of life rest not with the people themselves, but with tyrants.

Shevchenko experienced this kind of governmental usurpation of decision he believed he should make for himself.

And he was a champion of freedom not solely for himself.

When he spoke out for Ukrainian independence from Russian colonial rule, he endangered his own liberty.

When he joined a society whose aim was to establish a republican form of government in countries of Eastern Europe, he was jailed - even denied the right to use pencil and paper to record his thoughts about freedom.

Today the same pattern of life exists in the Soviet Union and in all captive nations.

Wherever communism rules there is forceful control of thought, of expression, and indeed of every phase of human existence that

the state may choose to dominate.

The touchstone of any free society is limited government, which does only those things which the people need and which they cannot do for themselves at all, or cannot do as well.

Our own nation was created as this kind of society in a devout belief that where men are free, where they have the right to think, to worship, to act as they may choose - subject only to the provision that they transgress not on the equal rights of others - there will be rapid human progress.

We believe also that when this kind of freedom is guaranteed universally there will be peace among all nations.

Though the world today stands divided between tyranny and freedom we can hope and have faith that it will not always so remain.

Of all who inhabit the globe, only a relatively few in each of the captive nations - only a handful even in Russia itself - form the evil conspiracies that dominate their fellow men by force or by fraud.

Because man instinctively rebels against regimentation - he hungers for freedom, for well-being and for peace, even though he may not, in some regions, always comprehend the full meaning of these words.

Yet the will of a few men thwarts the will of hundreds of millions and freedom stands aghast that this is so.

But let us not forget the ageless truth «This, too, shall pass,» and until it does, we can be sure that this nation will, with its allies, sustain the strength - spiritual, economic and military - to foil any ill-advised attempt of dictators to seize any area where the love of freedom lives and blazes.

In the nations of East and Central Europe, in the non-gjytdjk..xb n nations of the USSR, and in Russia itself - where the poetry of Shevchenko is well-known - there are millions of individual human beings who earnestly want the right of self-determination and self-government.

His statue, standing here in the heart of the nation's capital, near the embassies where representatives of nearly all the countries of

the world can see it, is a shining symbol of his love of liberty.

It speaks to these millions of oppressed. It gives them constant encouragement to struggle forever against communist tyranny, until, one day final victory is achieved, as it most surely will be.

Most of you here today are of Ukrainian descent or origin.

All of us – if we go back one generation, or two, or ten, find family roots in some other nation, some other continent. But today, we stand together as Americans, bound by our common devotion to a system of self government – a system that makes it possible for us to be different, and yet united; independent, yet interdependent; diverse, and yet inseparable.

To be successful in bringing peace with freedom and justice to the world, we must increase our joint efforts to make peoples around the world more aware that only in freedom can be found the right road to human progress, happiness and fulfillment. Shevchenko lived and taught this truth.

In unveiling this memorial to the great nineteenth century Ukrainian poet we encourage today's poets in Ukraine, in Eastern Europe, and around the world to embody in their poetry mankind's demands for freedom for self-expression, for national independence, and for liberty for all mankind.

We know that were he alive today, he would still be in the forefront of that great struggle.

And now I recall the words of one of America's greatest sons, Abraham Lincoln. Speaking just 100 years ago he said: «It is not merely for today, but for all time to come, that we should perpetuate for our children's children that great and free government, which we have enjoyed all our lives.»

In the same spirit, it is not merely for today, but for all time to come that we today present to the world this statue of Taras Shevchenko, bard of Ukraine and freedom fighter, to perpetuate man's faith in the ultimate victory of freedom.

With incessant work, and with God's help, there will emerge, one day, a new era, an era of universal peace with freedom, and justice for all mankind.

Переклад промови 34 президента США Дуайта Ейзенхауе-

ра опублікувало багато українських газет в Америці:

«Насамперед дозвольте мені подякувати вам за великодушний прийом.

13 вересня 1960 року, коли я своїм підписом перетворив у закон ухвалу, яка уповноважувала будову цього пам'ятника, я вірив, що ви влаштуєте урочистість відкриття, яка відповідала б величі Тараса Шевченка.

Цей день настав, і вас прийшли тисячі з усіх частин Сполучених Штатів; ви прийшли з Канади, з Латинської Америки і Європи та навіть з далекої Австралії, щоб ушанувати пам'ять поета, який так переконливо висловив невмирущу рішучість людини боротись за волю та її негасиму віру в кінцеву перемогу.

Цей порив прихильників волі, щоб віддати шану українському героєві, далеко переходить мої сподівання.

Але його значення не перевищує моєї надії.

Моєю-бо надією є те, що ваш величний похід від Монумента Вашингтонові до стін пам'ятника Тарасові Шевченкові запалить тут новий світовий рух у серцях, умах, словах і справах людей; безперервний рух, в ім'я незалежності та волі всіх народів і всіх поневолених націй в усьому світі.

У мої юнацькі роки з певністю твердили, що впродовж життя моєї генерації принципи нашого вільного суспільства стануть відомі всім народам по всіх усюдах та що вони будуть універсально прийняті в світі.

Ця мрія розвіялася.

Упродовж кількох минулих десятиліть можновладці, які здобули контроль над великими обширами нашої планети, зневажили і заперечили засади волі й людської гідності.

Революційні доктрини нашого вільного суспільства ще далекі від універсального застосування на землі.

Навпаки, ми бачили контрнаступи фашизму і комунізму, придушення особистих прав, заперечення національної незалежності і навіть знищення свободи слова і дискусії.

Тиранія і гніт сьогодні не різняться від тиранії і гніту за часів Тараса Шевченка.

Сьогодні як і тоді, тиранія означає зосередження всієї влади в руках елітарної групи, урядового бюро, однієї людини.

Це значить, що кінцеві рішення, які стосуються кожного аспекту життя, залежать не від самого народу, а від тиранів.

Шевченко зазнав такого роду урядових узурпацій, рішень, та він вважав, що він повинен терпіти сам за себе.

Але він звитяжець волі не тільки для себе самого.

Коли він говорив про українську незалежність від російського колоніального правління, він ставив під загрозу свою власну свободу. Коли ж він приєднався до Братства, ціллю якого було встановлення республіканської форми влади в країнах Східної Європи, його ув'язнено – навіть відібрано йому право користуватися олівцем й папером, щоб записувати свої думки про волю.

Сьогодні такий самий зразок життя існує в Радянському Союзі та в усіх поневолених країнах.

Де тільки при владі є комунізм, там існує насаджений контроль думки, вислову і фактично кожної фази людського існування, яку держава забажає опанувати.

Наріжним каменем кожного вільного суспільства є обмежена влада, яка виконує тільки ті завдання, що їх народ потребує і яких він сам за себе взагалі не може виконати, або не може виконати так, як це належить.

Наша власна країна була створена як суспільство вільне, у щирому переконанні, що де люди вільні, де вони мають право думати, молитись і діяти за своєю волею, – аби тільки не топтати таких самих прав інших людей, – там буде швидкий людський поступ.

Ми також віримо, що коли така свобода буде гарантована універсально, тоді буде мир між усіма націями.

Хоча світ сьогодні поділений між тиранією і свободою, ми маємо надію і віримо, що так не залишиться назавжди.

Між усіма, хто заселяє земну кулю, у кожній поневоленій країні – навіть у самій Росії – тільки огидні злочинці панують над своїми співгромадянами силою або обманом.

Тому що людина інстинктивно бунтується проти уніформованості, вона прагне до волі, до добробуту й до миру, навіть

якщо вона, можливо, в деяких регіонах не завжди усвідомлює повне значення цих слів.

Тим часом, свобода кількох осіб заперечує свободу мільйонів, і вона придавлена таким станом речей.

Але не забуваймо вічної істини, що «це також пройде». І поки це відбувається, ми впевнені, що ця нація зі своїми союзниками підтримуватиме сили – духовні, економічні та військові, – щоб перешкодити будь-якій зловісній спробі диктаторів захопити будь-яку територію, де любов до свободи живе і палає.

У країнах Східної і Центральної Європи, серед неросійських націй СРСР і в самій Росії, – де поезії Шевченка добре відомі, – є мільйони людей, які серйозно бажають права на самовизначення й самоуправління.

Його постать, що стоїть тут, у серці столиці країни, близько амбасад, де її можуть бачити представники майже всіх країн світу, є світлим символом його волелюбності.

Вона промовляє до мільйонів гноблених. Вона заохочує їх боротись безупину проти комуністичної тиранії, аж доки одного дня буде досягнена кінцева перемога, що напевно станеться.

Більшість із вас тут сьогодні є українського походження або українського родоводу.

Усі ми, – якщо повернемось на одну, дві чи десять генерацій назад, – знайдемо своє родинне коріння в якійсь іншій нації, на якомусь іншому континенті. Але сьогодні ми всі стоїмо разом як американці, з'єднані нашою спільною відданістю системі самоуправління, – системі, яка уможливорює нам бути іншими, але взаємозалежними; різними, але нероздільними.

Щоб змогти з успіхом принести світові мир з волею і справедливістю, ми мусимо збільшити наші спільні зусилля, щоб люди в усьому світі краще усвідомлювали, що тільки у волі можна знайти правильний шлях до людського поступу, щастя й самовиявлення. Шевченко жив цією правдою і її навчав.

Відкриваючи цей пам'ятник Великому Українському Поетові XIX століття, ми заохочуємо сьогоднішніх поетів в Україні, у Східній Європі і в усьому світі включати в їхні поезії

прагнення людства до волі, до самовияву, до національної незалежності та до волі для всіх людей.

Якщо б Шевченко жив сьогодні, він був би у першому ряду цієї великої боротьби.

А тепер я пригадаю слова одного з найбільших синів Америки, Абрагама Лінкольна. Промовляючи саме сто років тому, він сказав: «Це не тільки для сьогодні, але й на всі прийдешні часи ми повинні для наших дітей увічнити це величне і вільне правління, яким ми втішались усе наше життя».

І в цей час так само – це не тільки на сьогодні, але й на всі прийдешні часи, ми зараз даруємо світові цю постать Тараса Шевченка, Кобзаря України та Борця за Волю, щоб увічнити віру людини в кінцеву перемогу свободи.

Безупинною нашою працею та з Божою допомогою одного дня настане нова ера, ера вселюдського миру зі свободою і справедливістю для всіх».

Після промови, яку переривали оплесками, професор Лев Добрянський запросив президента відкрити пам'ятник. І ось мить, про яку мріяли українці на чужині: спадає полотнище і в американську столицю наче входить рвійна постать молодого Тараса Шевченка, який ніби ступив крок назустріч кожному...

І знову, як це було недавно тут під час освячення місця для пам'ятника, злетів потужно і тремтливо із сердець «Заповіт» – над Вашингтоном, над долями, над світом, де кожен пізнав свободу...

Член журі конкурсу пам'ятника, славетний письменник Улас Самчук, котрий був запрошений на церемонію як найвідоміший український письменник американської діаспори, згадував у книжці «Слідами піонерів» (текст цитую дослівно): «Трибуна, представники народу, прапори, оповита ясножовтою пеленою постать Шевченка. Президент Айзенгавер підступив до цієї статуї і потягнув за шнурок. Перед очима народу виринув втілений у бронзу дух у вигляді молодої людини у фракку, що крокує у просторі неба і сонця».

Ось оцінка сприйняття: у просторі неба і сонця! Ось вирішення мистецького плану, що підносить людину!

Досі Улас Самчук, який захоплювався Шевченком з малих

літ, який у багатьох творах цитати із творів Кобзаря ставив в епіграфи, багато разів виступав із доповідями про могутність поета у Німеччині, США, Канаді, опублікував десятки статей про нього у західноєвропейських та американських газетах, назвав його «могутній всевладний селянський король – великий Шевченко», закликав кожного мати в собі Шевченка, – досі Улас Самчук бачив лише такі пам'ятники Тарасу Шевченку, від яких у нього склалося прикре, сумне враження...

У Харкові в 1942 році він йшов по вулиці Сумській, яка веде «до скверу зі знаним пам'ятником Шевченка, якого, свого часу, стільки реклямовано, і якого з такою помпою відкривав червоний намісник для України...». І тут же дає характеристику: «Нічого. Багато тонн граніту і бронзу. Шевченко, як звичайно Шевченко, понуро і суворо дивиться зі своєї висоти... Кобеняк його «наопашки, на однім плечі», як це говорить у одного знайомого поета. Навкруги, від низу до гори, постаті, фігури. Харківчанам особливо імponує постать з самого низу. Це Катерина. Та сама, для котрої Шевченко писав: «Кохайтеся чорнобріві, та не з москалями...»

Але не відомо, що там робить обвішаний бомбами большевик, чи культурно стрижена комсомолка...» (Волинь. – 1942. – Ч. 74. – 24 вересня. – С. 3).

Щодо вдаваного нерозуміння письменником призначення двох останніх персонажів біля підніжжя пам'ятника, то пояснення шукаймо у трактуванні цих та інших композицій (іх чотири) в радянському соцреалізмі: це «Матрос», «Жінка з книгою (Дівчина-рабфаківка)». Яке вони мають відношення до Шевченка? Отож, було чим дивуватися...

Пам'ятник у Києві. «Перед університетом стоїть великанська, з кільканадцяти тон бронзи статуя... Іван Петрович (І. П. Кавалерідзе – В. М.) сердиться, що та маса бронзи тільки компромітує того ж Шевченка... і виглядає він дуже сокирно... Але... Стоїмо ми під тим пам'ятником. Шевченко, як звичайно, спід лоба дивиться на нас. Вуса його ніби сваряться...». (Волинь. – 1941. – Ч. 25. – 18 грудня. – С. 2).

А тут, у Вашингтоні, у пам'ятнику «втілений у бронзу дух у

вигляді молодій людині» – «на хвалу і славу правди на многі й многі літа...».

А навколо – велелюддя: «Довкруги, як бачить око, під гарячим сонцем Вашингтону, стояли тисячі й тисячі свідків цієї події. Блискучі очі, гарячі серця, молитовний екстаз, невимовна вдячність злилися у спонтанному пориві буревійних оплесків...

Співало небо, сонце, повітря, будови, вулиці. Співав Вашингтон».

Автор короткими штрихами передає енергетику руху, піднесення, що царювали у столиці, де вулиці «загомоніли українською мовою», де потік людей, «які в одному пориві піднесення від обеліску Вашингтона від раннього ранку гуртувалися похідні лави... Попереду ліс прапорів – зоряних Америки і синьо-жовтих України. Веселі, свіжі, святочно-надхненні обличчя, барв'ють вишивки дівчат, сміються очі, ноги вибивають такт.

Одну сльозу з очей карих,
І пан над панамі!

О, Тарасе, коли б ти міг бачити, скільки було тих сліз!.. І з карих, і з синіх... Сліз радості, щастя, захоплення».

Серед різноманіття постатей автора зацікавила «колона дітей у мальовничих одягах з маленькими дівчинкою і хлопчиком спереду і з плякатом: «Геть москалів з України!»

Називаючи, з яких далеких і близьких країв прибули учасники мітингу, письменник підкреслює, що вони на Заході нарешті пізнали свободу, вибравшись із «окопів війни, з таборів полонених, концентраційних таборів Колими, Дахав, Саксенгавзену, таборів ДіПі...».

Особлива барва свята: «Сотні пластунок звиваються у «Веснянці», дівчата в одягах різних земель України дають картину краси і радості, сотні уніформованих сумівців з Канади із кольоровими лямпочками спітають великий тризуб, виконують танок, а опісля всі разом, виконавці і публіка, зливаються в могутню мелодію «Заповіту» на тлі велетенського портрета Кобзаря».

Улас Самчук підкреслює гостинність вашингтонців – всюди, де була «українська родина з телефоном в телефонній книзі», приймали «гостей Тараса».

Як свідчить прозаїк, для нього той день незабутній. Хвилюючі враження наповнювали «тоді, здається, весь простір землі і неба». І така урочистість в душі, «... як це було колись у дитинстві, коли ви йшли з мамою на великодню всю нічну».

На церемонії відкриття пам'ятника була зачитана «Про пам'ятна грамота», у якій йдеться про те, що цей пам'ятник присвячений усім тим народам, що як і український, борються проти московського і всякого гніту за здійснення оспіваних Тарасом Шевченком ідеалів волі, незалежності, справедливості і народоправства для всіх.

У тексті відображена коротка історія спорудження монументу, на який свої пожертви дали понад 50000 американських громадян, переважно вихідців з України.

Такий своєрідний документ – це звернення до майбутніх поколінь, яке буде вмуроване у фундамент пам'ятника.

Після закінчення урочистостей розпочали акцію «Поклін Шевченкові». Багатолюдні колони пропливали одна за одною біля пам'ятника, а далі – Шевченківський похід Вашингтоном, у якому взяло участь сорок тисяч українців: оркестри, хори, пластуни, ветерани...

На фестивалі молоді у «Вашингтон Колізеум» представлено літературно-мистецькі композиції «Слава Тарасові Шевченкові», «Краса України», «Доля України», «Встане Україна» і «Заповіт».

Під час Шевченківських Днів у Вашингтоні відбулися загалом чотири концерти. Українська мистецька потуга дивувала, захопила Вашингтон. Капела Бандуристів з Детройта, драматична студія Йосипа Гірняка, об'єднані хори міста Чикаго під керуванням Івана Трухлого, хори «Трембіта» з Ньюарку, «Дніпро» з Клівленду (диригент Євген Садовський), «Кобзар» і «Славута» з Філадельфії, жіночий хор Союзу Українок, «Театр Шевченкового Слова». Високе мистецтво продемонстрували окремі солісти – тенори Богдан Пирожак, Омелян Татунчак, Юрій Оришкевич, бас-баритон Андрій

Добрянський, бас Ігор Зам'ятий, баритон Лев Рейнарович, віолончеліст Доріян Рудницький, піаністи Марія Грушкевич, Борис Садовський, Марта Савчак. Своїм сопрано зачарувала Марія Мурована-Ясінська. Вони виконали, зокрема, кантати Миколи Лисенка «Б'ють пороги» та Бориса Кудрика «Вибір гетьмана», «Молитву» Станіслава Людкевича, десятки інших сучасних та класичних творів українських авторів.

Святочний бенкет з нагоди відкриття пам'ятника відбувся в найбільшій залі Вашингтону – «Нешенел Гард Арморі». У звіті «Ювілейний Шевченківський бенкет» «Свобода» зазначила, що гості сиділи за столами по десять чоловік – всього було 3500 осіб (Свобода. – 1964. – Ч. 120. – 30 червня. – С. 4). За окремим, почесним столом, розмістилося сорок учасників. Головним тостмайстром був керівник УНС й виконавчий директор Комітету Пам'ятника Шевченку Йосип Лисогір.

«Бенкет почався відспіванням американського гімну Марією Лисогір, після чого Архієпископ Мстислав виголосив коротку молитву, – йдеться у тексті. – Головну промову виголосив сенатор Трастон Мортон з Кентакі, який підкреслив свою радість з приявности на святі, головним змістом якого є вірність волі. Промовець запевнив, що він буде надалі боротися за волю для всіх людей і народів, між якими у першому ряді стоїть все ще позбавлений волі український нарід. Американськими промовцями були ще конгресмени Рей Медден з Індіани, Баррет О'Гара з Іллінойс, Вільям Брей з Індіани, Фердінанд Джермен з Ровд Айленд, Огест Йогансен з Мічігану і колишній конгресмен з Міннесоти Волтер Джадд. Всі вони прославляли ідеї боротьби за волю, проповідувані Шевченком, та висловлювали признання українцям за їхню стійкість і вірність тим ідеалам. Зокрема, конгресмен Р. Медден з Індіани заявив: «Це було нині величезне паломництво українців, які задемонстрували свій гін до волі, і то волі не тільки самої України, яка змагається проти тиранів». Конгресмен Медден підкреслив, що українці боролися в роках 1918-19, позбавлені допомоги з-зовні. Старенький конгресмен Б. О'Гара закликав наприкінці своєї промови всіх приявних вислухати стоячи

одну строфу чудової поеми Шевченка «Обніміте брати мої найменшого брата». Конгресмен О'Гара був очевидячки, сам глибоко зворушений, коли деклямував по-англійськи: «Нехай мати усміхнеться, заплакана мати».

Газета назвала «мистецьким інтермецо» виступи двох американсько-українських артистів – кіно-актора Джека Паланса (сценічне ім'я Володимира Палагнюка), який продекламував «Мені одна-ково» англійською мовою, та Василя Шуста (виконавець ролей у бродвейських театрах Нью-Йорка), який теж прочитав вірші Кобзаря.

Із короткими промовами до присутніх звернулися: голова Виконавчого Органу УНР Микола Ле-вицький, який підкреслив соборний характер свята відкриття пам'ятника Шевченкові, що закликає до єдності всіх українців; президент Комітету Українців Канади (КУК), отець Василь Кушнір; Ярослав Стецько від Визвольного Фронту; наступник Степана Бандери на посту голови Проводу ОУН, професор Степан Ленкавський; від імені полковника Андрія Мельника, який не зміг особисто приїхати, промовляв Олег Штуль-Жданович з Парижа; доктор Василь Іваницький – від делегації українців з Аргентини; історик, громадський і політичний діяч із Парижа Аркадій Жуковський; український канадський славіст, науковий і громадський діяч, літературознавець, фольклорист, професор Ярослав Рудницький із Вінніпега.

Було вручено почесні «Шевченкові Грамоти Волі» (через представників) – колишньому президенту США Гаррі Трумену, лідерові республіканської меншості в Сенаті, сенаторові Еверетту Дірксену з Іллінойсу, спікерові демократичної більшості, конгресмену Джанові Мак-Корміку з Массачусетс.

Особисто одержали цю нагороду капелан Сенату Фредрик Бравн Гарріс та капелан Палати Представників отець Бернард Браскемп, колумніст «The Washington Star» Роберт Л. Луїс (оцінено його внесок у справу поширення правди про Тараса Шевченка серед американської громадськості), професор, президент Українського Конгресового Комітету Америки Лев Добрянський.

Посмертно відзначені «Грамотою» колишній президент УККА і УНС Дмитро Галичин і керівник відділу УККА в Чикаго Іван Дужанський.

Захоплюючою була і тут концертна програма. Зокрема, капела бандуристів з Детройту (диригент Іван Задорожний) виконала шість народних та на слова Тараса Шевченка пісень композиторів Г. Китастого, К. Стеценка, О. Сніжного, П. Потапенка і М. Михайліва. Як соліст виступив українсько-канадський оперний співак Осип Гошуляк.

Був на бенкеті й Улас Самчук. Поруч із ним (зліва) сидів Джек Паланс, а з правого боку – пані Стефанія Галичин, вдова покійного голови УНС. Неподалік – ще одна голлівудська «зірка» українського походження Майк Мазуркі (Михайло Мазуркевич). Скрізь лунало рідне письменнику слово, всі були зайняті «розмовами під безнастанне говорення конгресменів про невідомого їм Шенченка...».

Такий фінал, коли вже мало хто кого слухає, Уласа Самчука розвеселив, а тому він дозволив собі висловитися трохи скептично: «Бенкети, можливо, найпорожніше місце таких підприємств, дарма що там повно їжі і пиття».

Цей спогад він закінчує епізодом прибуття на ночівлю за місто. Згадує, що тоді почув «дзвінкий, розкотистий спів якоїсь незнаной мені нічної пташки, яка дуже нагадувала українського солов'я».

Відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку у столиці США мало широкий резонанс в американських ЗМІ. Передачі вела радіостанція «Голос Америки», репортажі із фотоілюстраціями опублікували великі та малі газети, які роз'яснювали, кому, чому і за що та з якою метою збудовано пам'ятник. Чи не всі часописи згадували драматичний період боротьби за пам'ятник, називаючи ту кампанію «холодною війною» за Тараса Шевченка між українцями в Америці та Москвою.

«Пам'ятник Т. Шевченкові у Вашингтоні актуалізує справу волі і незалежності для поневолених» – під таким заголовком «Свобода» публікує огляд преси, зазначаючи, що «справа актуальності Шевченкових ідеалів волі, справедливості й не-

залежності в сьогоднішніх часах та знехтування тих ідеалів у Советському Союзі та в поневолених ним країнах, є головним моттом повідомлень та коментарів американської преси», викликаних відкриттям пам'ятника та виступом Дуайта Ейзенхауера. Останній підносить «справу волі, закликає до нового походу в користь поневолених націй», – наводить газета повідомлення «The New York Times» за 28 червня 1964 року.

«Айк відкриває антисоветський пам'ятник», – інформує «New York Herald Tribune» 28 червня 1964 року.

«Нова Статуя Свободи» – це заголовок статті капелана Сенату США Фредерика Бравна Гарріса, надрукованої у Вашингтонському «The Sunday Star» в той же день.

«Копніть червоних тиранів, каже Айк світові», – пише популярна «The Sunday News».

Чимало видань присвятили події цілі сторінки, ілюстровані фотографіями з церемонії відкриття пам'ятника, відобразили масовий похід Вашингтоном. (Свобода. – 1964. – Ч. 121. – 1 липня. – С. 1).

У цьому ж номері «Свободи» вийшов звіт «Вашингтон захоплений Шевченком і українцями», у якому високо оцінено організацію відкриття пам'ятника і загалом вшанування. «Коли ж мова про самих українців – більшість з них, здавалося б, не бачили в пам'ятнику бронзи і граніту, але наче живого Кобзаря. Були такі, що підходили до гранітного п'єдесталу, цілували розпалений на сонці камінь, зрошували його сльозами радості і зворушення. Це був справді великий, незабутній Шевченківський День у столиці Америки!»

20 травня 1965 року 34-му президенту США Дуайту Ейзенхауеру особисто були вручені відзнака Наукового Товариства імені Шевченка та почесна грамота у Комітету Пам'ятника Шевченку. Це відбулося за участю керівників Комітету Пам'ятника, зокрема, Йосипа Лисогогра, Ярослава Падоха, Ігната Білінського, Юліяна Ревая у приймальній залі на 37-му поверсі так званої башти Валдорф Асторії у Нью-Йорку.

До президента звернувся Роман Смаль-Стоцький, який, зокрема, сказав: «Мій Дорогий Пане Генерале! Прийшовши

сюди, щоб віддати Вам честь, ми самі маємо честь ввічливо просити Вас прийняти найвищу відзнаку нашого Товариства, Шевченкову медаль. Просимо прийняти її, як вислів нашої найглибшої вдячності за підписання як закону спільної Конгресової Резолюції, яка уповноважила здвигнути пам'ятник Шевченкові.

Ця медаль становить запоруку нашої тривкої пошани й відданості Вам – великому воякові за час війни й великому президентові за час миру.

Увесь вільний світ, як також поярмлена Україна, вважатимуть Вас завжди за живий символ волі й визволення.

Для всіх нас Ви завжди будете символом остаточної перемоги добра над злом і диктаторством. Наші найщиріші бажання, щоб Ви ще на довгі роки втішалися повним здоров'ям та щастям і були надхненням для всіх поневолених народів. З такою самою силою і рішучістю, з якою Шевченко звеличав ідеї основника цієї нації Джорджа Вашингтона, ми й український народ передаємо Вам цю відзнаку з висловами вдячності і пошани».

Подякувавши, Дуайт Ейзенхауер сказав: «Не маю слів для висловлення своєї радості і приємності з приводу цієї нашої зустрічі та отримання від Вас цих гарних відзнак.

Думаю, що нема ніякої другої такої групи в нашій країні, яка розуміла б так добре, як Ваша, потребу зберігання волі та боротьби за неї.

Закликаю Вас витримати в цих своїх стараннях.

Дякую Вам за Ваші милі слова і бажаю Вам з цілого серця успіху». (Свобода. – 1965. – Ч. 96. – 22 травня. – С. 1).

Майже через рік, у суботу, 22-го травня 1965 року, біля пам'ятника Тарасу Шевченку відбулася ще одна велелюдна подія: у його постамент вмонтовано капсулу із нержавілої сталі, в яку вклали підписану членами Комітету Пам'ятника Шевченку «Пропам'ятну Грамоту», список тисяч осіб, які по жертвували на пам'ятник, землю з Тарасової могили в Каневі. Серед тих, хто тут виступив, були скульптор Леонід Молодожанин та архітектор Радослав Жук. Учасникам урочистостей

було зачитане послання президента США Ліндона Джонсона його представником – воно у формі звернення до голови Комітету Пам'ятника Шевченку (Свобода. – 1965. – Ч. 97. – 25 травня. – С. 1):

«The White House, May 22 1965.

Dear Mr. Chairman:

I congratulate you upon the completion of the monument honoring the great Ukrainian

Poet Laureate, Taras Shevchenko. I take personal satisfaction in the erection of this memorial.

As a Senator, In 1960, I gave my full support to the bill authorizing it. At that time I congratulated your organization on this project, and I now renew those congratulations.

May the thousands who will look upon this memorial to Taras Shevchenko be ever reminded of his dedication to the ideals of human rights and the equality of mankind. May they be reminded, too, that this is a cause which has not yet been fully won as long as there are still bonds of servitude which keep men from enjoying their rights and their liberties anywhere in the world.

May the spirit of Shevchenko help and inspire us as we seek ever to enlarge the sphere of human freedom.

Sincerely,

Lyndon B. Johnson».

«Білий Дім, 22 травня 1965.

Шановний пане Голово!

Вітаю вас із завершенням пам'ятника на честь видатного українського Поета Тараса Шевченка. Я одержую особисте задоволення від створення цього пам'ятника.

Як сенатор у 1960 році я надав повну підтримку законопроекту, що його уповноважував. Тоді я привітав Ваших організаторів з цим проектом, і тепер поновлюю ці вітання.

Нехай тисячам людей, які побачать цей пам'ятник Тарасу Шевченку, він завжди нагадує про його відданість ідеалам прав людини та рівності людства. Нехай також нагадує, що це справа, яка ще не перемогла повністю, поки існують пута рабства, які заважають людям користуватися своїми правами

та свободами в усьому світі.

Нехай Шевченків дух допомагає і заохочує нас завжди, коли ми намагаємося поширити сферу людської свободи.

Щиро, Ліндон Б. Джонсон».

Ціла епоха минула, поки українці у США довели, що вони є кипуча сила, вірна національним своїм устоям, яка шанує-береже ім'я пророка, котрий і на чужині з ними. Боротьба за встановлення пам'ятника велася купно і без розбрату – так у рішучу мить проявився вищий національний гонор української громади. Рішення вшанувати Кобзаря таким способом – важливий крок американської держави. Ним визнано, що українці майже століття пасинкували добро і гідність на цій землі.

Тому й нагороджені пам'ятником.

Бронзова фігура чемпіона волі, як називають Тараса Шевченка англомовні джерела, з'явилася завдяки організаційним зусиллям патріотів, об'єднаних у різні громадські й політичні організації українців, які ревно переконували керівників США у необхідності існування у столиці монумента Кобзарю. «Оскільки це треба для них, це треба і Сполученим Штатам» – такого висновку дійшло багато видатних людей. Після знайомства із спадщиною поета вони усвідомили його геніальність.

Сенатор Томас Додд: «Шевченко в першу чергу належить українському народу. Але, у великому смислі, він належить всьому людству. Ми шануємо його як борця за свободу, який натерпівся через переслідування та утиск. Ми схилиємося перед ним як перед спільним героєм і як моральною опорою всіх часів».

Конгресмен Елвін Бентлі: «Нам усім відома натхненна ідея, яку Шевченко, сучасник Авраама Лінкольна і пошанувальник Джорджа Вашингтона, дав українській нації і людям інших країв».

Конгресмен Даніель Флуд називав Шевченка всезагальним символом боротьби за свободу у світі.

Сенатор Хуберт Хемфрі: «Його життя і творчість відіграли величезну роль у формуванні українського національного почуття. Його ідея національного самовизначення і демократич-

ної влади залишається світлим орієнтиром сьогодні...»

Ці цитати надруковані англійською мовою у книжці американського художника Михайла Бабія «Спадщина Т. Шевченка і наша акція за його марку» (1968 р.). Автор із Клівленда (штат Огайо) започаткував у США рух за видання поштової марки із зображенням поета, приуроченої до 100-річчя від дня смерті Тараса Шевченка. Ініціатор подав на ім'я найвищого керівника американської пошти відозву, підписану 448 громадянами українського походження – знайомими митця. У тексті послання він наводив такі аргументи: «Шевченко як найбільший український поет, борець за свободу народів, як трибун демократії і гуманізму, що всією силою генія ненавидів тиранію, деспотизм і поневолення, заслуговує на те, щоб його в Америці відповідно вшанували. Тим більше, що Шевченко понад сто років тому (писано в березні 1960 року – В. М.) ідеалізував Америку з її свободою і законами».

Чи сподівався Бабій на позитивне рішення? Безперечно, адже його заклично вабив аналог: у серії марок про визначних мислителів уже була видана подібна на честь першого президента Чехії Томаша Масарика. Започаткував цю справу теж мешканець Клівленда Карел Заграднічек, який зібрав 48 тисяч підписів американських чехів.

Українці ж виявилися пасивнішими... Через три роки художник розчаровується у громаді. Окремі організації не відгукуються, незважаючи на те, що два конгресмени Дервінський і Дульський обіцяли підтримку – хай лише земляки Кобзаря самі поворушаться...

Тоді Бабій мріє, аби випустити марку хоч до 150-річчя від дня народження Шевченка. Нарешті він з одностайними добивається, що міська рада Клівленда звертається до головного поштмейстера США. Зенон Винницький у газеті «Гомін України» за 16 жовтня 1965 року зазначає з цього приводу: «Звісно, якби посадники і міські ради тих великих міст Америки, в яких є значні українські громади, пішли слідом за Клівлендом, тоді б можна було ставити проблему на форумі губернаторів, а відтак, можливо, і в Конгресі США».

Надалі Бабій обирає іншу тактику, аби не бути залежним, за його словами, від «наших людей і їхніх капризів». Як писала газета «Українське життя», він «задумує здобути американську суспільність і через неї вплинути на урядові чинники у Вашингтоні, щоб вони змінили своє дискримінаційне ставлення до поборника свободи Тараса Шевченка». Художник звертається до мерів міст, губернаторів, окремих впливових громадян. Загалом же надрукував таку кількість бланків, що у них могли б поставити свої автографи сто тисяч людей.

Один за одним губернатори апелюють до генерального поштмейстера США. Показовим у цьому є лист керівника Нью-Джерсі Річарда Г'юза: «САМЕ ТОМУ, що громадяни українського походження цього штату слушно гордяться Тарасом Шевченком, найбільшим українським поетом, трибуном демократії і гуманності, який також з усією силою ненавидів тиранію і невільництво, мріяв про таку волю і справедливість для України, яку створили для Америки Джордж Вашингтон і Авраам Лінкольн, і ТОМУ, що Президент Ліндон Джонсон у своїй декларації 26 жовтня 1964 року визнав, що «Шевченко заслуговує на почесі», і ТОМУ, що американські громадяни українського походження, котрі живуть у США, вносять петиції до генерального поштмейстера, ТОМУ я, Річард Дж. Г'юз, пропоную, щоб генеральний поштмейстер видав поштову марку Тараса Шевченка».

Зрештою, зусилля Бабія підтримали губернатори 15 штатів, 134 члени Конгресу, п'ять мерів, п'ять керівників американських університетів, 15 тисяч громадян США. Таким чином, марка була внесена у список для друку у 1968 році.

...Із трепетом переступаю поріг радіостанції «Голос Америки» у Вашингтоні. Одразу набіг спогад, як будучи малим, запитав у свого однокласника: «Чому у вас немає в хаті «брехунця» (маючи на увазі проводове радіо)? Але розгадка одного разу прийшла, коли, зайшовши до нього в хату увечері, почув

шум і тріск в кімнаті – його батько, дядько Іван, покручував на великій радіолі ручку, і раптом крізь завивання прозвучало: «Говорить «Голос Америки».

Нас супроводжують коридором, з одного боку якого – скляні стіни. Через них ми бачимо дикторські студії. На стінах – годинники, що показують час у тих країнах, на які ведеться у цей момент мовлення.

«Голос Америки» є мультимедійною міжнародною радіомовною службою, яка фінансується американським урядом через Радіомовну Раду керуючих (Broadcasting Board of Governors). Обсяг мовлення – понад 1000 годин щотижня сорока п'ятьма мовами. Охоплює аудиторію у 115 мільйонів чоловік.

Радіостанція «Голос Америки» (Voice of America, VOA) вперше вийшла в ефір 24 лютого 1942 німецькою мовою через передавачі Бі-Бі-Сі.

«Ми будемо говорити про Америку і війну, новини можуть бути гарними чи поганими – ми будемо повідомляти вам правду», – такими словами радіостанція розпочала мовлення. «Голос Америки» створювався на протигагу геббельсівській пропагандистській машині.

У радянські часи «Голос Америки» разом із радіостанцією «Свобода» був одним із джерел інформації про події у Радянському Союзі. Однак не в усіх регіонах країни можна було настроїтися на хвилю вісника правди. «Голос Америки» тодішня влада в СРСР називала «ворожим голосом», оскільки в передачах гостро критикувалася політика радянського режиму і загалом країн соціалістичного табору. Для того, щоб передачі не доходили до слухача, комуністична влада створила цілу мережу електронних установок для заглушування сигналу. Припинилося таке «фільтрування» з настанням «перебудови» наприкінці 80-х – початку дев'яностих років двадцятого століття.

Українською мовою «Голос Америки» вперше зазвучав 12 грудня 1949 на коротких хвилях. Тоді радіопрограму озвучили Євген Приходько, Олена Нессіна та Іван Колос.

З того часу й понині працівники служби керуються у творчій діяльності Статутом «Голосу Америки», який гласить, зо-

крема, що перспективні інтереси Сполучених Штатів спрямовані на безпосереднє спілкування з людьми усього світу за допомогою радіо. «Голос Америки» позиціонує себе як «надійне та авторитетне джерело новин. Новини «Голосу Америки» точні, об'єктивні і вичерпні. «Голос Америки» представляє всю Америку, а не окремо взятую частину американського суспільства, дає збалансований і вичерпний звіт про значимі американські соціальні інститути та ідеї. «Голос Америки» представляє політику Сполучених Штатів чітко і ефективно, дає авторитетний аналіз і думки про цю політику». «Голос Америки» одержує інформацію з багатьох незалежних джерел, включаючи інформаційні агентства й американські друковані засоби масової інформації. Кожне повідомлення, у відповідності із правилами «Голосу Америки» про «два джерела», перевіряється через інші джерела.

...Українських журналістів прийняв Володимир Біляїв – керівник Української служби. Дивовижний чоловік! Він народився на Донеччині, а в роки війни був вивезений в Німеччину на роботу як остарбайтер. Певний час він залишався в Західній Німеччині після її капітуляції – в таборах переміщених осіб. Потім перебрався в Австралію, де працював на металургійному заводі, займається журналістською роботою, дописуючи у газети «Єдність» та «Вільна думка». Згодом переселяється у США, де спочатку трудився на будівництві, а потім налагодив співробітництво із українськими часописами. П'ятнадцять років свого життя віддав «Голосу Америки». Він відомий також і як поет – на початку сімдесятих років вийшла його перша книжка «Поліття», а у 1979-му – збірка «По той бік щастя». Він оберігав у поезії українську душу, ніжну нашу ментальність. Пояснюючи необхідність цього чину, писав: «У добу індустрії, комерціалізації і надзвичайного розвитку науки поезія в житті переважаючої кількості моїх сучасників є чимось несуттєвим. На мою думку, скільки б добра і користі не приносили ці три основні компоненти нашої доби, – поезія назавжди залишиться непідкупним літописом духовного стану людства в цілому і кожного народу зокрема».

Ця тема була для нього, сказати б, кровною. Він багато думав над призначенням художнього слова. У його нарисах про сподвижників української літератури в еміграції багато про це написано, а також подано висловлювання тих, чию творчість він досліджував. В одній із статей наводить слова Тодося Осьмачки: «Світ був би страшно бідний без літератури... Минуле, сучасне, прийдешне – все це уподібнилося б пустелі безводній. Все б було в ній – житло, споруди шляхи... І сила-силенна спраглого люду. Література – життедайна криниця на цій планеті, а поезія – її найб'ючіше джерело. І людина вічно шукатиме в поезії того, чого вона не має і ніколи не матиме на землі. І в цьому запевнення вічності поезії, як вінця людської творчості».

Саме завдяки Володимиру Біляїву стало відомо широкому загалу про письменників української діаспори Івана Багряного, Уласа Самчука, Михайла Ореста, Тодося Осьмачку, Олексу Стефановича, Оксану Лятуринську, Ігоря Качуровського, Василя Барку, Леоніда Мосендза, Галину Журбу, Юрія Клена, Яра Славутича, Леоніда Полтаву, Святослава Гординського, Ганну Черінь, Остапа Тарнавського, Миколу Щербака...

В одній із церков міста Ньютон, спочатку у підвальному приміщенні, де відбулася вечеря із громадою, а потім у великому храмовому залі проводжав нас Боб Андерсон. Надто тішило, що дві сім'ї, у яких я гостював, теж прибули сюди за добру сотню миль від свого дому – літні люди наважилися долати неблизький світ, дарма, що в той вечір лапатий нахабний чіпкий сніг все налягав на обледенілі автостради...

Звучали напуття. І пісні – американські друзі наші просили повторити їм український мелос, який вже одного разу впустили в емоційну пам'ять свою.

Власне, то був щемливий акорд прощання із Америкою...

...Коли на зорі правління Вільяма Клінтона стартувала програма «Акт у підтримку свободи», моя донька Юлія вперше проказала англійську абетку. Пізніше і вона, і мій син Микола вслід за нею скористалися цим подарунком американського

уряду й рік навчалися у США – вона у Нью Джерсі, він – у Небрасці (сусідній штат із Айовою). Їх спостережливі очі, без сумніву, добачили все – відкриті для світу юні серця увібрали і апофеози достатку, й урочистість того життя, і його сумні та гіркі прояви.

В одному із листів донька висловилася етюдно, заглянувши по-своєму у зміст потужності американського поступу.

Вона писала: «Зупинилася у «кишені» біля траси. З цієї гуркотливої дороги, що тоне у мареві обрію, переводжу погляд у небо і бачу інші шляхи – білі пір'їсті смуги, залишені літаками. У різних напрямках щохвилини перекреслюють вони глибокосиній купол – то прямі, струнні, а то вигинисті, як параболі. Небесна геометрія захоплює: лише по одному цьому видовищу можеш збагнути, що країна живе бджолиним клопотом, у якому народжується благо...»

Як нам дорости?

ПРО АВТОРА

Мазаний Віктор Степанович народився 28 лютого 1955 року в селі Городець Володимирецького району на Рівненщині.

У 1977 році закінчив із відзнакою факультет журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка, а у 1995-му – Міжнародний центр журналістики ІССЖ (штат Айова, США).

Працював власним кореспондентом газети «Молодь України» у Волинській, Тернопільській та Рівненській областях, власним кореспондентом інформаційного агентства ТАРС у Рівненській області, в газеті «The Gazette» (м. Сіде Репідс, США). Із 1985-го по 2015 рік – власний кореспондент Українського Національного інформаційного агентства УКРІНФОРМ у Рівненській області. Його журналістські тексти публікувалися, крім українською, англійською, іншими мовами.

Доцент кафедри теорії і практики журналістської творчості Міжнародного економіко-гуманітарного університету (МЕГУ) імені академіка Степана Дем'янчука. Засновник Студентського інформаційного агентства МЕГУ. Автор методичних посібників із новинної журналістики.

Член Національної спілки письменників України, член Національної спілки журналістів України. Заслужений журналіст України. Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, «Почесною відзнакою» Національної спілки письменників України, найвищою відзнакою Національної спілки журналістів України «Золота медаль української журналістики».

Переможець рейтингу м. Рівне «Гордість міста» у номінації «Кращий письменник» 2005 року. Переможець журналістського рейтингу Рівненської області у номінації «За внесок у журналістику» у 2017 року.

Почесний громадянин села Городець Володимирецького району Рівненської області.

Автор художніх повістей «Осінь жінка», «Погляд сльози», «Тінь павука».

Повість «Тінь павука» була номінована у фіналі на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка в га-

дузі літератури у 2008 році. У 2016 році вона визнана «Кращою книгою Рівненщини» останнього десятиліття в прозовій номінації, перемагала в читацькому рейтингу Державної бібліотеки України для юнацтва.

Автор книг художньо-документальної прози «Спалах ядра» (два видання), «І мить у вічність проростає», «Танок бджоли», «Енергетичний велет Хмельниччини», «Корінь вогню», «Рівненщина працюювата», «Професія успіху», «Працею осяяна земля», «Хмельницька АЕС: гармонія із довкіллям», «Доля», «Дубно – зоря століть» (два видання), «З Капітолійського пагорба». Остання введена в експозицію Всесвітнього музею імміграції у Міннесотському університеті (США).

Співавтор шістнадцяти колективних збірників публіцистики, що побачили світ у видавництвах «Радянський письменник», «Каменярь», «Молодь», «Здоров'я» у 80-90-х роках минулого століття та у 2005 – 2019 роках.

Художні твори друкувалися у журналі Національної спілки письменників України «Дзвін» (колишній «Жовтень»), у «Літературній Україні», «Українській літературній газеті». Публіцистичні статті опубліковані у газетах «Свобода», «Українські вісті» (США), «Життя і слово», «Новий шлях» (Канада).

Лауреат літературної премії імені Уласа Самчука, лауреат обласної літературної премії імені Світочів.

Лауреат Міжнародної літературно-мистецької премії імені письменника Авеніра Коломийця. Дослідник творчості Авеніра Коломийця, Юзефа-Ігнація Крашевського, ініціатор встановлення меморіальних дошок на честь Авеніра Коломийця, Галини Гордасевич, Юзефа -Ігнація Крашевського, лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка Степана Сапеляка та Олексія Дмитренка у селі Городець Володимирецького району, Сергія Мельничука у селі Великий Житин Рівненської області. Відповідальний редактор енциклопедії «Уславлені постаті України» у Рівненській області.

Запровадив творчі зв'язки митців Львівщини та Рівненщини із літературно-меморіальним музеєм Лесі Українки у місті Сурамі (Грузія). Член редколегії «Української літературної газети».

Автор проектів літературно-мистецьких свят «Городецький автограф» та «Городець у вишиванці», які щорічно проходять на Рівненщині. Засновник Поліського літературного музею, Алеї та парку письменників України у селі Городець Володимирецького району на Рівненщині. Співорганізатор першої Асамблеї лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, яка відбулася у Рівному у травні 2007 року.

Упорядник альманаху «Рівне літературне» (2018 рік), упорядник та редактор книги Тадеуша-Єжи Стецького в перекладі українською мовою «Місто Рівне. Сторінка історії Волині (2019 рік).

Вперше в Україні переклав з російської мови українською п'єсу Валентина Распутіна «Останній строк», яка йде на сцені Рівненського академічного обласного музично-драматичного театру із 2008 року в постановці лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, народного артиста України Володимира Петріва, та була показана і одержала гран-прі на міжнародних театральних фестивалях, зокрема у Польщі та Білорусі.

Видав аудіодиск «Люблю» із записом у своєму виконанні пісень «Тихо падає цвіт» (слова Олександра Богачука, музика Климента Домінчена), «Розплети свою чорну косу» (слова Олександра Богачука, музика Анатолія Горчинського), «Троянди на пероні» (слова Олександра Богачука, музика Анатолія Горчинського), «Кохана» (слова Ігоря Бараха, музика Ігоря Поклада), «Мамина світлиця» (слова Богдана Стельмаха, музика Ігоря Білозіра), «Забілили сніги» (слова Бориса Олійника, музика Олександра Білаша), «Besame Mucho» (слова та музика Консуело Веласкес Торрес).

Одружений. Дружина Євгенія працює вчителькою української мови та літератури у ЗОШ №9 м. Рівного. Виховали доньку Юлію і сина Миколу, які після здобуття середньої освіти в Україні і США, вищої – у Швеції, Швейцарії, Австрії та в Україні – живуть і працюють у Києві та за кордоном.

Біографію В.С. Мазаного вміщено в енциклопедії «Державні нагороди України», в «Сучасній енциклопедії України».

Художньо-публіцистичне видання

Мазаний Віктор Степанович

ІЗ КАПІТОЛІЙСЬКОГО ПАГОРБА

Художньо-документальна повість

2-ге видання, доповнене

Технічний редактор – Валентин Марчук

Папір офсетний

Гарнітура тексту: Palatino Linotype

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції РВ
№ 48 від 27. 05. 2009 р.

м. Рівне, вул.С. Петлюри, 1, 33000

Друк:VPM - ПОЛІГРАФ

вул. Буковинська, 3, м. Рівне, 33000;

0362-64-21-34